

ANDORRANS A
BARCELONA I ELS FETS
DE 1933

Un estudi cultural dels intel·lectuals emigrats

Santiago Fonfría Carcelén
Beca Pere Canturri 2020
CEHiP - IEA

Índex

Introducció.....	4
1 La crisi del liberalisme a Espanya.	8
1.1 La Restauració Borbònica: entre els fantasmes de la Revolució i la Reacció.....	9
1.2 El projecte primorriverista.....	22
1.3 El moment republicà.....	29
2 Andorra al primer terç del s. XX	39
2.1 Els fonaments	39
2.2 L'organització polític-administrativa d'Andorra.....	45
2.3 L'arribada del segle XX: de la Primera Guerra Mundial a 1931.....	47
2.4 El moment republicà: creixement i esclat de la crisi política. 1931-1933.....	57
2.4.1 Els fets de 1933	66
2.5 La coda: El restabliment d'un ordre momentani entre 1933-1936.....	73
2.6 Revisió historiogràfica.....	77
3 Comunitat d'andorrans residents a Barcelona.....	85
3.1 Organitzacions, personatges, publicacions i la seva evolució	86
3.1.1 <i>Les Valls d'Andorra</i>	86
3.1.2 <i>La Societat Andorrana de Residents a Barcelona / Casal Andorrà de Barcelona</i>	90
3.1.4 <i>L'Associació d'Andorrans Emigrats</i>	124
3.2 Les cultures polítiques de l'emigració andorrana.....	131
3.2.1 Independència, neutralitat, autogovern i tradició: mites fundacionals i símbols andorrans.	132
3.2.2 L'ideal a assolir: civilitat i democràcia.....	136
3.2.3 La deriva radical	142

4 Conclusions	145
5 Bibliografia.....	148

Agraïments

Ha estat un any difícil i estrany. Les condicions en les quals s'ha hagut de desenvolupar aquest treball no han sigut les idònies per culpa de la covid-19 entre d'altres, i tot i les ganes i l'empenta hi ha hagut moments complicats. És per aquest motiu que vull agrair especialment l'ajuda de diversa gent per encoratjar-me a tirar endavant aquest projecte. En primer lloc les més sinceres gràcies a en Maximiliano Fuentes: professor, mestre i referent personal que s'ha prestat en tot moment a assessorar-me i tutoritzar la investigació. Sense la seva paciència, predisposició i amabilitat res no haguera sortit com ha sortit. No puc començar sense agrair també a en Bernat, en Pau, la Lia, l'Eduard i tota la meva colla d'amics les correccions i suggeriments que m'han fet, així com el suport moral. Per descomptat, a l'Ona, per la llum que m'ha donat quan més negre ho veia. A tots vosaltres, moltes gràcies, estimats!

Introducció

Faltava poc per dos quarts de quatre de la tarda quan, després d'una marxa de més de cent vuitanta quilòmetres, Bernardo Rogora arribava exhaust a Les Escaldes. Després d'una llarga jornada de cinc hores sota el sol de juny, l'atleta italià arribava a la localitat andorrana gairebé sense forces. Com podia un home creuar una distància tan llarga en tan poc temps?! Ah, clar! Anava en bicicleta! Aquell enginy modern, accionat mecànicament, permetia els homes avançar en el seu camí ascendent cap a les pròpies fites. L'intel·lecte humà permetia ara a Rogora progressar, superar les seves limitacions físiques i entrar triomfalment al Principat d'Andorra.

Feia una estona que turistes, aficionats al ciclisme i altres tafaners l'esperaven. Quan el van veure arribar per la carretera va començar la cridòria i els aplaudiments per rebre'l ben efusivament. S'assistia a un esdeveniment inèdit a Andorra: centenars de persones d'arreu paraven atenció expectants a l'arribada d'un grup d'homes muntats sobre bicicletes, competint per veure qui arribava abans a la meta. Era l'any 1934 i el Principat d'Andorra s'havia inclòs per primera vegada com una etapa més dins de la Volta Ciclista que cada any celebrava el país veí.

Amb això no volem dir que fos la primera vegada que es veia una bicicleta a Andorra (no pas!), ni que els andorrans no coneguessin les curses. No. El que volem dir és que per primera vegada a la Història Andorra se celebrava un tipus d'esdeveniment molt característic de l'època, el qual situava el país al bell mig del segle XX europeu. L'esport-espectacle, la societat de masses, el turisme, una infraestructura de vies i xarxes de comunicació modernes, la idea de Progrés, l'industrialisme... Tots aquests elements entre d'altres van arribar de manera relativament sobtada al Principat al llarg de la segona meitat dels anys vint i la primera meitat dels anys trenta del segle passat.

Entre la munió que assistí a l'esdeveniment hi havia un grup reduït d'andorrans emigrats que a més d'estar excitats per la cursa també n'estaven orgullosos i feliços. Feliços de poder estar, encara que fos temporalment, a la seva enyorada pàtria. Orgullosos perquè eren els organitzadors i responsables que l'esdeveniment hagués tingut èxit, però també de que el seu país, Andorra, hagués entrat ràpidament al segle XX a través de la bicicleta de Rogora. El

treball que a continuació comença, doncs, tracta d'aquells andorrans emigrats que residint a Barcelona van repensar l'andorranitat, projectant-la al futur com un país modern i pròsper.

El present treball tracta, en bona mesura, aquest avenç i canvi de paradigma, oferint una anàlisi de la història política i cultural de la comunitat d'emigrants andorrans que s'establí a Barcelona al llarg del primer terç del segle XX. L'objectiu principal ha sigut abocar una mica més de llum sobre un període que encara resta amb algunes incògnites degut a la gran complexitat que presenta. Els anys vint i trenta representen un moment crucial a la història europea –i mundial-, ja que és el període on la cultura, la política, l'economia i la societat queden completament capgirades respecte del passat. La presa de protagonisme polític del moviment obrer i les classes subalternes van forçar el replantejament de l'ordre decimonònic, que finalment va acabar col·lapsant amb la Gran Guerra.

Amb la Primera Guerra Mundial s'encetava un període molt convuls, d'entrada al que Eric Hobsbawm anomenà "el segle curt"¹, on les reminiscències del segle XIX es fusionen amb la modernitat del segle XX per donar pas a un seguit de projectes polítics que acabarien configurant la resta del segle. La dialèctica entre un món que estava morint però no acabava de marxar i un de nou, modern i brutal, és alhora la gran dificultat analítica i l'enorme interès que desperta el període que aquí tractem. És en aquesta cruïlla de camins on cal situar la mal anomenada "Revolució de 1933" andorrana i també el nostre estudi de cas. Si bé la historiografia andorrana ha tractat profusament la revolta popular de 1933, trobem que hi ha una falta quasi total de perspectives culturalistes del conflicte que podrien ajudar a entendre millor els anys vint i trenta andorrans.

Com veurem més endavant els treballs sobre el període estan centrats en una visió de la història política tradicional, fet que invisibilitza i relega a la comunitat d'andorrans emigrats a un segon o tercer pla dins la dinàmica general d'Andorra. Des d'una perspectiva culturalista la comunitat d'andorrans emigrats a Barcelona se'ns presenta com un nou actor clau pel desenvolupament del conflicte, ja que encara que des de la distància van aconseguir sintetitzar la idiosincràsia andorrana amb els aires polítics i intel·lectuals europeus del moment per projectar-la al seu país natal.

¹ HOBBSAWM, Eric. Historia del siglo XX: 1914-1991. Barcelona: Crítica, 1995.

Dit això, el treball està dividit en tres grans apartats, dos de contextuals i un d'analític. Al primer epígraf veurem la configuració d'aquesta cruïlla de camins que suposà el primer terç del segle XX a Catalunya i Espanya des d'una òptica més o menys europea, per així poder entendre en quin context social i polític es va desenvolupar l'emigració andorrana. Partint de la crisi de la Restauració Borbònica i passant pel directori militar del Marquès d'Estella fins a l'adveniment de la Segona República, hem intentat recollir aquells fets característics que van acabar configurant la Barcelona de finals de la dècada dels vint i inicis dels anys trenta. Hem considerat essencial fer un breu repàs històric d'aquests períodes de la història d'Espanya –i en definitiva, d'Europa-, ja que configuren en major o menor mesura, alguns elements que l'emigració andorrana adquirirà posteriorment: la crisi del liberalisme clàssic, l'arribada de la societat de masses durant la dictadura, la politització de l'esport, el reagrupament i reconfiguració del republicanisme, etc.

Al segon gran apartat farem un repàs de la història andorrana per, altra volta, entendre millor l'ideari de l'emigració andorrana però també el transcurs d'Andorra. Començant preliminarment amb la redacció del Manual Digest i passant ràpidament per la reforma de 1868 i la revolució de 1880, comencem el nostre relat sobre el transcurs polític d'Andorra entorn la Primera Guerra Mundial. Igual que la resta de països europeus, la Gran Guerra va afectar a Andorra de manera més o menys directa amb alguns tímids indicis de canvi econòmic, social i polític que acabarien desembocant el 1933. Després d'explicar-ne els fets i veure com queda reconfigurat el principat després de la tempesta política, acabarem el nostre relat amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola. La gran crisi d'abastiment i humanitària que en general suposà el conflicte espanyol ens obliga a aturar-nos aquí degut a les conseqüències que provocà sobre Andorra. Hem aprofitat també el segon epígraf per fer un breu repàs historiogràfic i veure sota quines perspectives s'ha tractat el primer terç del segle XX andorrà, extraient quins buits i mancances hi havia per intentar solucionar-ne una part.

Finalment, al tercer epígraf tractarem el nostre cas d'estudi: la comunitat d'emigrants andorrans residents a Barcelona. Havent vist els contextos europeus, espanyols i andorrans, els hem alineat al tercer apartat per donar una visió plural i àmplia del desenvolupament de l'emigració andorrana a Barcelona. En primer lloc hem ubicat quines organitzacions existien,

quins eren els seus òrgans de difusió i qui eren els principals personatges que les composaven. Com veurem, es tractava d'un grup prou nombrós d'andorrans que malgrat la distància van vetllar per mantenir la flama de l'andorranitat encesa. Tant fou així que en alguna ocasió van intervenir en la política i l'economia nacional andorrana, amb l'organització de la volta ciclista per exemple, com ja hem vist. Aquest apartat també l'hem dedicat a analitzar la cultura política propugnada pels andorrans emigrats, intentant copsar quins elements propis de la cultura nacional andorrana mantenien i com aquests es podien conjugar amb l'ambient barceloní dels primers anys trenta, bàsicament hegemonitzat intel·lectualment pel republicanisme nacionalista de l'entorn d'Esquerra Republicana de Catalunya.

Dit tot això, abans de començar, ens agradaria apuntar que el present treball s'ha vist condicionat per l'expansió de l'epidèmia mundial de la covid-19, fet que ha limitat enormement la consulta d'arxius, biblioteques, contacte amb particulars i en definitiva una investigació històrica normalitzada. Per altra banda i amb relació a això, la gran complexitat del cas a abordar ha fet que s'hagués de limitar enormement el treball. El desconeixement del cas i les limitacions exposades han provocat que es passés de voler analitzar els fets de 1933 en general, a centrar-nos en la comunitat d'andorrans residents a Barcelona. Tanmateix, cal advertir al lector que no només existí emigració andorrana a Barcelona, sinó que també en trobem a altres indrets de França i el Marroc, des d'on també van treballar activament pel canvi polític del seu país natal.

De la mateixa manera que els andorrans emigrats a Barcelona, la sindicatura de Roc Pallarès o el lector mateix o l'autor, tothom està condicionat per un marc cultural determinat, que opera sobre la visió que té del món i dels objectes d'estudi. És per aquest motiu que, des de la catalanitat o qualsevol altre sentiment d'arrelament llunyà, es pot fer difícil copsar la singularitat andorrana.

1 La crisi del liberalisme a Espanya.

Tal com assenyalàvem a la introducció, el primer epígraf del treball l'hem destinat de forma més o menys extensa al desenvolupament polític de l'Espanya dels darrers anys del segle XIX i el primer terç del segle XX des d'una perspectiva europea. El lector podrà pensar que és excessiu remuntar-se de manera tan estesa sobre uns fets a priori tan allunyats d'Andorra i el nostre estudi de cas, però realment hi ha un motiu de ser, i és que els esdeveniments rellevants que podem situar al període d'entreguerres europeu són crucials per la nostra tasca.

En els següents punts d'aquest apartat, veurem la cronologia d'aquest període. L'alçament popular de 1933 a Andorra, malgrat no haver esdevingut cruent ni explícitament violent, respon a unes dinàmiques socials i polítiques que a continuació desenvoluparem. Per entendre'l és necessari que prèviament entenguem com el model de societat vuitcentista d'Occident, liberal i elitista, va morir a causa del creixement progressiu del moviment obrer i la mobilització política de les classes subalternes de les societats europees. Tanmateix, l'engrossiment de l'espectre polític a les masses no fou –en general– un procés progressiu ni pacífic. Un dels impactes de la Gran Guerra fou la brutalització de la vida, la banalització de la violència, fet que impactà directament sobre la cultura i la manera d'entendre la política de la població, també l'andorrana². Així, per comprendre bé els fets de 1933 cal que prèviament veiem com el liberalisme entrà en crisi i reconfigurà el panorama social d'arreu.

Amb relació a aquest punt, també desenvoluparem el sorgiment d'una sèrie de respostes intel·lectuals i socials a la crisi del liberalisme. El regeneracionisme i el nacionalisme català, així com el protagonisme dels intel·lectuals a la vida política, són elements configurats a cavall entre el segle XIX i el segle XX que es projecten directament sobre els anys trenta. Així, tal i com veurem al tercer epígraf, la comunitat d'emigrants andorrans de Barcelona la podríem definir com la d'un grup d'intel·lectuals disposats a regenerar políticament la seva estimada pàtria. És menester, doncs, que veiem on i de quina manera sorgeix el regeneracionisme i la nova figura d'intel·lectual d'entreguerres.

² Per més informació sobre el concepte “brutalització” a la historiografia *vid.* ALCALDE, Ángel. “la tesis de la brutalización (George L. Mosse) y sus críticos: un debate historiográfico”. *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 15 (2016). i BALFOUR, Sebastian. *Abrazo mortal. De la guerra colonial a la guerra civil en España y Marruecos (1909-1939)*, Barcelona: Península, 2002.

L'activitat i producció dels andorrans emigrats a Barcelona, ja sigui intel·lectual, cultural o política, ve condicionada pel seu context –la Barcelona dels primers anys trenta- que podem remuntar immediatament a la dictadura de Primo de Rivera. És durant el directori militar que arriba a Barcelona –i Catalunya i Espanya- una cultura de masses: els costums, l'oci, el mode de vida, el cinema, el teatre o la novel·la canvien per adaptar-se al nou context del segle XX. Per tant, si volem entendre fins a quin punt fou rellevant políticament que la volta ciclista de Catalunya -l'esdeveniment esportiu més important d'Espanya passés per Andorra- cal que ens remetem al significat de l'esport i la cultura de masses, i com aquesta actua sobre el plànol estrictament polític.

En darrer lloc, cal centrar-nos en la dictadura del marquès d'Estella, ja que és el moment on el republicanisme sortia de la seva desorientació generalitzada, causada per l'auge de l'anarquisme, per un costat, i l'auge del catalanisme, per l'altre. Si volem entendre per què l'emigració andorrana parlava de cultura, Progrés, injustícia o llibertat, o per què tenia un vincle tan estret amb certs dirigents d'Esquerra Republicana de Catalunya, és necessari que prèviament veiem com el republicanisme es reconfigura a l'oposició durant la dictadura i lentament guanya pes a l'espectre polític barceloní i català en general. La voluntat de modernitzar i democratitzar Andorra per part dels seus fills emigrats a Barcelona no fou casual ni feta *ex nihilo*. Cal ara, doncs, situar-los en un espai i un temps determinat.

Vegem ara aquesta cronologia amb major detall.

1.1 La Restauració Borbònica: entre els fantasmes de la Revolució i la Reacció

“Un fantasma ronda per Europa: el fantasma del comunisme”³.

Encara que una trentena d'anys més tard, el cert és que les paraules dels pares del socialisme científic es van acabar complint: l'episodi de la Comuna de París (1871) va desfermar un clima de pànic internacional entre classes benestants i governs davant una massa violenta i agitada. A partir de llavors, els estats haurien de fer front a una inevitable democratització de

³ MARX, Karl; ENGELS, Friedrich. *El manifest Comunista*. PSAN, 1998, *Tot Història*, https://tothistoria.cat/wp-content/uploads/2018/06/manifest_comunista.pdf Accedit el 28/7/2021.

la vida política, almenys *de iure*. I és que certament els incipients moviments de protesta popular donaven els seus fruits. Obrers, camperols, comerciants, botiguers i una llarga llista d'estrats socioeconòmics que conformaven la gran majoria de la societat s'anaven incorporant lentament al *pays legal*. Com sembla lògic, les formes d'agitació i mobilització política havien de ser diferents de les tradicionals. Sorgiren així els partits de masses, xarxes d'organitzacions locals coordinades a escala nacional amb uns objectius comuns; els grans -ismes, moviments de caràcter ideològic amb una visió global del món més enllà d'objectiu o demandes concretes, superant l'escala local o regional de les reivindicacions; la premsa moderna, adaptada a una nova i més extensa opinió pública...⁴

Governos d'arreu van anar introduint lentament —amb la pinça al nas i de forma profilàctica— noves reformes de tall democratitzador⁵. A tall d'exemple, el model bismarkia disposava d'un sistema de vot en tres classes que acabava afavorint a les dretes. A més, els drets constitucionals del parlament alemany, el *Reichstag*, quedaven minimitzats. El cas britànic per altra banda, tenia una segona càmera de títol hereditari que servia per frenar, en cas necessari, les iniciatives de la representació popular⁶. Si bé aquestes mesures van servir de pedaç durant un temps, l'experiència de la Gran Guerra ho va acabar de dinamitar tot.

El 1914, els estats europeus havien de mobilitzar una nova i gegant opinió pública, desconixedora dels codis polítics i militars aristocràtics; diguem-ne més “il·letrada” des de la perspectiva del poder. El nacionalisme, per primera vegada, s'usaria com a principal i més important discurs mobilitzador en un context de guerra: enarborar la identitat nacional pròpia (i la seva negació a través de l'enemic) va resultar molt fructuós com a aglutinament social. Evidentment les conseqüències d'aquest nou plantejament militar foren nefastes. Com un impacte frontal en un accident automobilístic, “La guerra que acabarà amb la guerra” provocà un trauma, un trencament en el transcurs d'Europa⁷. Mai no havia mort tanta gent de manera

⁴ *Ibid.*, pp. 102-105.

⁵ Bèlgica democratitzà el sistema de vot parcialment el 1894 arran d'una vaga general; Noruega duplicà el nombre de votants el 1898; la revolució finlandesa de 1905 portà la instauració d'una democràcia; Estats Units, Austràlia i Nova Zelanda ja gaudien de sistemes democràtics; L'actual Àustria i Itàlia aconseguien el sufragi universal el 1907 i el 1913 respectivament... HOBBSAWM, Eric. *La Era del Imperio...*, op. cit., p. 96.

⁶ *Ibid.*, pp. 96-97.

⁷ WELLS, H. G. *The war that will end war*. Londres: Frank & Cecil Plamer. Red Lion Court., 1914. Aquest títol transformat en aforisme fou popularitzat durant els anys del conflicte i és potser la màxima que encara avui dia millor descriu la Gran Guerra (de forma sarcàstica, és clar). La frase, d'autoria britànica, sintetitza uns valors molt definitoris de l'època: un discurs nacionalista (cal fer la guerra perquè “nosaltres” vencerem els únics

tan terrible⁸. El nihilisme, decadència moral i la quotidianitat de la mort que provocà la Primera Guerra Mundial, afegit a la greu crisi econòmica que sacsejà el món durant els anys vint, provocà l'augment progressiu de la violència i conflictivitat social sobre el període que ens ocupa.

La democratització virtual del liberalisme clàssic es feia explícitament insostenible davant les masses, progressivament organitzades i radicalitzades a esquerra i dreta⁹. El liberalisme tal com es coneixia resultava completament ineficient per als nous temps, també a Espanya.

El sistema polític de la Restauració Borbònica encaixa a la perfecció —malgrat algunes particularitats *sui generis*¹⁰— amb el descrit fins ara: el principi de cosobirania entre el rei i les Corts, amb potestat del primer per fer i desfer sobre el segon en tant que encarnació de la continuïtat històrica de la nació; el sistema de torn polític entre liberals i conservadors —la principal novetat del sistema i clau de volta de la seva llarga encara que delicada estabilitat—; o l'entramat clientelar del caciquisme i el sistema de vot, ens ho demostren. La Constitució de 1876 era, de fet, una síntesi del liberalisme del s. XIX espanyol, el qual recollia una sèrie de drets i llibertats individuals reivindicades per progressistes tot i ubicar-se sobre la figura del rei com a Co-sobirà. Als marges de la vida política oficial, hi restaven republicans i tradicionalistes de diversa mena¹¹.

El nacionalisme català i altres respostes intel·lectuals finiseculars

Si bé cal no pensar que la Restauració Borbònica fou un règim transitori d'avantsala a la dictadura de Primo de Rivera i que tingué una estabilitat més que notable, el cert és que el 1898 el sistema va rebre una primera crisi estructural¹². La pèrdua de Cuba va detonar les

pertorbadors de la pau internacional: l'Eix i els grans imperis, "l'enemic", l'alteritat) i una creença indiscutible en el Progrés (cal fer la guerra perquè fins i tot la guerra és un avenç en el perfeccionament ascendent de la humanitat).

⁸ Per una mostra de l'experiència de la guerra i la vida a les trinxeres *vid.* CHEVALLIER, Gabriel. *El miedo*. Madrid: Acantilado., 2009.

⁹ *Ibid.*, pp.120-121.

¹⁰ ROMERO SALVADÓ, Francisco J.; SMITH, Angel. "La agonía del liberalismo español y los orígenes de la dictadura dentro del contexto europeo". *La agonía del liberalismo español: de la revolución a la dictadura (1913-1923)*. Francisco J. Romero Salvadó i Angel Smith. Granada: Comares, 2014., p. 4.

¹¹ MORENO LUZÓN, Javier. "Los Partidos Gubernamentales y el Rey." *La agonía del liberalismo español: de la revolución a la dictadura (1913-1923)*. Francisco J. Romero Salvadó i Angel Smith. Granada: Comares, 2014., pp. 33-34.

¹² *Ibid.*, p. 36.

bases intel·lectuals del sistema en harmonia a un decadentisme generalitzat a escala europea. Al darrer terç del segle XIX i especialment els anys a cavall entre els dos segles van sorgir algunes respostes intel·lectuals a la crisi del sistema liberal vuitcentista i la seva falca colonial. La intel·lectualitat d'Europa —en especial els països del sud, com França, Itàlia o Espanya— va desenvolupar un discurs pessimista de resposta davant els canvis dràstics que vivien les societats europees. L'avenç de l'industrialisme i la societat de masses fou vista com una desnaturalització de les comunitats humanes; les persones es veien obligades a malviure i socialitzar a les grans ciutats, on les necessitats humanes deixaven de regir el ritme de vida, per així imposar-se la voluntat de la producció capitalista¹³. A més, la progressiva pèrdua d'influència dels grans imperis colonials i l'opulència de les seves classes dirigents reforçava el clima del que es conegué com la *belle époque*. Paradoxalment sorgia una doble pulsio d'atracció-repulsio pel Progrés tant pels beneficis que oferia com pel seu atrofiament. Encara que no contradictòriament, el científisme positivista donava pas a noves idees vitalistes, irracionals, exaltants de la virilitat, la joventut o fins i tot la violència com a principals valors per a la realització humana¹⁴.

Malgrat això, la sensació de decadència venia acompanyada per una profunda estima a la pàtria. L'enaltiment nacionalista i la voluntat de modernització era el contrapunt a la visió decadent del món: el regeneracionisme floria arreu d'Europa com un magma dens i complex que acabaria materialitzant-se políticament al llarg del període d'entreguerres sota diverses formes¹⁵. Pel tema que ens ocupa senzillament dir que el noucentisme i la seva concreció política, la Lliga Regionalista, són un perfecte exemple d'aquest procés de renovació intel·lectual nacionalista d'arreu del sud d'Europa. Enric Prat de la Riba, Eugeni d'Ors o Cambó eren una nova generació que arribava per donar la resposta política que l'Estat

¹³ FUENTES, Maximiliano. “Un punto de inflexión: los intelectuales europeos y la Gran Guerra”. *Ideas comprometidas*. FUENTES, Maximiliano; ARCHILÉS, Ferran. Madrid: Akal, 2018., pp. 80-81.

¹⁴ *Ibid*, p. 83.

¹⁵ SAZ, Ismael. “Regeneracionismos y nuevos nacionalismos. El caso español en una perspectiva europea”. *Estudios sobre nacionalismo y nación en la España contemporánea*. SAZ, Ismael; ARCHILÉS, Ferran (eds). Saragossa: Prensas Unviersitarias de Zaragoza, 2011, pp. 55-78., p. 60.

centralitzat no podia oferir a una societat catalana ascendent i moderna¹⁶, amb “gana de nació”¹⁷.

Com tot regeneracionisme de l'època, el nou catalanisme partia d'una crítica a la incapacitat del liberalisme per integrar les masses al seu sistema polític a través de mesures cosmètiques i perillosíssimes per l'ordre burgès com pot ser el sufragi universal. Per tant, partint d'una cultura tradicionalista autòctona, el noucentisme apostava per una representació política estamental o corporativa de les masses¹⁸. Així, lentament aquestes podrien anar rebent una educació política i cívica que, a llarg termini, permetria la seva plena integració al sistema —amb clares limitacions de poder, és clar. Malgrat partir de la regió, lloc d'acció del tradicionalisme contrari al jacobinisme centralista, el noucentisme conjugava reaccionarisme amb modernitat amb un discurs científista d'arrel positivista. El seu principal objectiu era la creació d'una cultura cívica, racional i moderna que permetés la nacionalització del país. Catalunya —i Barcelona en concret— havia de ser el pol des d'on s'irradiaria aquesta nova cultura nacionalitzant a la resta d'Espanya. La tríada noucentista de cultura, civilitat i disciplina s'havia d'estendre arreu per regenerar —i transgredir— la nació¹⁹.

La concreció política d'aquest nou projecte conservador i alhora modern, la Mancomunitat de Catalunya (1914), fou un èxit reeixit. Tal fou així que és difícil historiogràficament catalogar-lo i saber la seva duració concreta: és un moviment cultural, amb intel·lectuals limitats i periodització datable, o és un moviment de masses estès difuminadament entre la societat catalana? La maduresa i consolidació de l'obra política realitzada pel noucentisme va permetre que es pogués projectar en el temps sense els seus primers ideòlegs. Hi hagué noves generacions d'intel·lectuals, professionalitzats sota el paraigua de les institucions de la Mancomunitat, que van continuar el llegat noucentista. Com veurem més endavant, el “neonoucentisme” —tal com el definia Joan Fuster— havia heretat l'obra d'Ors, Riba o Cambó amb la capacitat de reconèixer i aïllar els seus elements ultradretans, els quals havien resultat caducs davant un moviment obrer ascendent. Segon Ucelay, “la tríada conceptual

¹⁶ UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista: Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1982., p. 25.

¹⁷ SAZ, Ismael. “Regeneracionismos...”, *op. cit.*, p. 72.

¹⁸ UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista...*, *op. cit.*, p. 43.

¹⁹ *Ibid.*, p. 32.

noucentista (cultura, civilitat i disciplina) va ser suficientment influent perquè continués com una locomotora sense conductor”²⁰.

Tanmateix, el sistema polític de la Restauració se’n sortí durant un temps. Amb la majoria d’edat d’Alfons XIII i l’inici del seu regnat el 1902, s’obre un període de reforma política on el maurisme a la dreta i el liberalisme secularitzador i intervencionista a l’esquerra feien les primeres passes cap a una incipient mobilització política de part de l’opinió pública. Paradoxalment, el sistema de la Restauració i el delicat equilibri sobre el qual es fonamentava només podia avançar cap a la democratització a través del recurs de l’opinió pública, recurs que alhora trencava els seus ressorts bàsics²¹.

El trencament dels equilibris entre liberals i conservadors a través del torn —recordem, la base de l’estabilitat del sistema— a causa d’una incipient massificació de la política, va dificultar la formació de governs. A més, la Primera Guerra Mundial i l’esclat d’opinió que suscità²² va acabar provocant un seguit d’intents fracassats de govern entre el 1913 i el 1917²³.

Degut a la progressiva intervenció del rei en la política a partir del 1913, juntament amb la crisi revolucionària de 1917 que a continuació explicarem, el sistema optà per promoure la combinació de pluripartidisme i de governs d’unitat nacional com a via d’escapament, però la radicalització política generalitzada i la conflictivitat social no feia més que augmentar²⁴. A l’etapa final, entre el 1919 i el 1923, s’apostà per un sistema de dues grans coalicions davant la desfeta de les organitzacions monàrquiques: una de conservadora amb Maura o Dato al capdavant, i una d’esquerres on podia haver-hi partidaris de Romanones a un extrem i republicans reformistes a l’altre. D’aquesta manera, la part políticoinstitucional de la desfeta final que portà al cop d’estat primorriverista cal cercar-la en el trencament de l’equilibri polític del sistema a causa —o en conseqüència— de l’actuació política del rei Alfons XIII²⁵ i una opinió pública cada vegada més important.

²⁰ UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista...*, *op. cit.*, p. 38.

²¹ *Ibid.*, p. 37.

²² Per veure l’impacte cultural i intel·lectual de la Gran Guerra *vid. infra* p. 15.

²³ MORENO LUZÓN, Javier. “Los partidos Gubernamentales...”, *op. cit.*, p. 40.

²⁴ *Ibid.*, p. 43.

²⁵ Dins la historiografia espanyola hi ha viut un debat entorn el paper polític del rei Alfons XIII al tram final del règim restauracionista: va ser el rei que provocà la fragmentació de partits monàrquica? O va ser la

Un nou tipus d'intel·lectual

Un altre aspecte que cal tenir en compte en la desfeta del liberalisme clàssic, sigui a escala espanyola o europea, és l'arribada d'un nou tipus d'intel·lectual en paral·lel a l'arribada de l'era de masses. Tot i les dificultats que puguem tenir per definir-los, els intel·lectuals tenen un estret vincle amb la cultura²⁶. D'una forma o una altra, l'intel·lectual és un participant actiu en el procés de producció o reproducció cultural. Si fins ara hem afirmat que l'era de masses és un canvi de paradigma, el naixement d'un nou món, ara haurem d'aturar-nos una estona per veure el rol dels intel·lectuals en el transcurs dels esdeveniments que ens concerneixen.

Malgrat que podem trobar exemples al s. XVIII amb figures com Voltaire, Rousseau o la *intelligentsia* russa del s. XIX, el mite fundacional de l'intel·lectual modern cal situar-lo a França arran de l'afer Dreyfuss. El famós *J'accuse...!* d'Émile Zola de 1898 obre les portes a un ús substantiu (i no només adjectival) de la paraula intel·lectual, que podríem definir com aquella figura pública, d'autoritat, crítica, autònoma i compromesa amb el seu entorn polític²⁷. La principal novetat quant a perfils sociopolítics previs era que ara l'intel·lectual aprofitava el seu poder simbòlic, prenent consciència del valor de la intel·lectualitat i del saber com a forma de lluita contra l'arbitrarietat del poder²⁸. Els nous mitjans de comunicació de l'era de masses ho van permetre, atorgant al medi cultural una infraestructura on intel·lectuals i l'opinió pública en general podien mantenir un diàleg on produir o reproduir discursos.

Paradoxalment, però, el moment àlgid de presència pública dels intel·lectuals va ser, generalitzant, per reafirmar i mobilitzar els discursos d'Estat: durant la Primera Guerra Mundial i els mesos immediatament anteriors, els intel·lectuals van funcionar com un

fragmentació de els dits partits el que va impulsar la intervenció política del rei? Segons Moreno Luzón, va ser la segona, encara que això no vol dir que el rei actués a redós per inèrcia de la vida política del moment. *Ibid.*, p. 53.

²⁶ L'historiador i filòsof François Dosse, principal exponent de la *Histoire intellectuelle* francesa, ens diu que no és possible trobar una definició objectivable i *enciclopediesca* d'intel·lectual. Segons el període històric a tractar i el seu context més immediat, els límits entre què és un intel·lectual i què no ho és (un mestre? Un oficial d'exèrcit? Un Capellà? I un metge?) poden variar. El compromís és l'únic factor susceptible a individualitzar un possible espai per als intel·lectuals. DOSSE, François. *La marcha de las ideas: Historia de los intelectuales, historia intelectual*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007., p. 28.

²⁷ FUENTES, Maximiliano; ARCHILÉS, Ferran. (eds.) *Ideas comprometidas: los intelectuales y la política*. Madrid: Akal, 2018., p. 28.

²⁸ *Ibid.*, p. 31.

engranatge decisiu en la maquinària estatal de mobilització nacionalista per la guerra²⁹. La politització dels intel·lectuals entesa en termes partidistes i d'estat, fou molt intensa durant el període d'entreguerres. És en aquest moment on la definició d'Antonio Gramsci d'intel·lectual ens resultaria més escaient. Davant de la visió tradicional d'intel·lectual, defensor de valors universals i en certa manera aïllats de la realitat a una “república de les lletres”, el filòsof italià proposa una nova definició, més adient a l'era de masses: l'intel·lectual gramscian és un subjecte indistriablement lligat a un projecte social i col·lectiu, el qual homogeneïtza i al qual dóna consciència, l'organitza³⁰.

Tanmateix, tota una nova història intel·lectual renovada a la llum de l'obra de Jean-François Sirinelli ens pot donar més explicacions sobre l'actuació dels intel·lectuals al període d'entreguerres³¹. Sirinelli ens ofereix una nova visió de la història intel·lectual que presta més atenció a nocions com “generació” o “sociabilitat”, matisant d'alguna manera el tipus de compromís intel·lectual paradigmàtic de l'afer Dreyfuss. Pel que fa al primer terme, generació, és constatable com el fet de compartir un episodi històric —com pot ser la Primera Guerra Mundial o el decadentisme intersecular— provoca generacionalment si no una mateixa visió de l'existència, sí unes respostes plurals a unes preguntes comunes d'un temps compartit, d'un mateix *Zeitgeist*³².

Això explicaria, doncs, tant l'enquadrament estatal i nacionalista dels intel·lectuals a la Gran Guerra (per un desencís generacional) com la radicalització ideològica dels intel·lectuals dels anys trenta (per un trauma bèl·lic generacional). Per altra banda, el concepte de sociabilitat intel·lectual fa referència a totes aquelles xarxes, diguem-ne infraestructurals, on els intel·lectuals es desenvolupen per la difusió del seu pensament³³. Lluny de ser innòcues, les

²⁹ *Ibid.*, p. 93. Cal matisar que no es pot parlar d'un compromís i actuació homogeni i en bloc dels intel·lectuals davant la Gran Guerra. Es tractava d'un procés heterogeni, canviant en el temps i a voltes contradictori. Si bé hi hagué una alineació dels intel·lectuals amb el discurs nacionalista i pro bèl·lic, també hi hagué grans dissidències i oposicions a la guerra i el nacionalisme.

³⁰ CAMPIONE, Daniele. *Algunos términos utilizados por Gramsci*. Biblioteca Virtual OMEGALFA, 2014. <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi5w4enwYjyAhWyuYKHZfHCqQOFjAAegQIBRAD&url=https%3A%2F%2Fomegalfa.es%2Fdownloadfile.php%3Ffile%3Dlibros%2Falgunos-terminos-utilizados-por-gramsci.pdf&usq=AOvVaw0LULIMYaxv4y3Aq1BKrCra> Accedit el 29/7/2021., pp. 16-17.

³¹ SIRINELLI, Jean François, *Génération intellectuelle: Khagneux et normaliens dans l'entre-deux-guerres*. París: Fayard, 1988.

³² DOSSE, François. *La marcha de las ideas...*, op. cit., p. 47.

³³ *Ibid.*, p. 51.

xarxes de sociabilitat intel·lectual de cafès, clubs, llibreries, ateneus, revistes o editorials són els espais de ferment d'idees i relacions afectives. D'aquesta manera, l'anàlisi rígida política i individualitzada de l'intel·lectual modern se supera per tenir en compte en el seu desenvolupament altres variables com són les postures teòriques, el mode d'adscripció política i les relacions afectives i emocionals que es donen en un espai de sociabilitat intel·lectual³⁴.

Abans d'avançar amb el nostre relat, caldria remarcar una altra vegada que l'anàlisi dels intel·lectuals no es pot limitar a una definició apriorística del que és o no és un intel·lectual. Contràriament, cal deixar la porta oberta a la pluralitat de concepcions de l'intel·lectual que hem descrit, ja que totes ens assenyalen matisos diferents d'un mateix subjecte³⁵.

La neutralitat d'Espanya a la Primera Guerra Mundial no ens ha de fer pensar que el cas català fos una excepció en la intel·lectualitat del moment, ans el contrari. La guerra europea va permetre la globalització cultural. Davant els canvis, els intel·lectuals catalans buscaven un llenguatge vàlid per explicar la seva realitat. Si bé les idees van trigar a marxar, totes les formes, referents i símbols vuitcentistes van desaparèixer ràpidament³⁶. A la llum de la commemoració del centenari de la Gran Guerra van sorgir diversos estudis que han tendit a una interpretació global i transnacional del conflicte, abordant casos d'estudi des de perspectives inèdites. És el cas dels treballs de Maximiliano Fuentes, que ha tractat el comportament dels intel·lectuals i l'impacte social i cultural de la guerra sobre països aparentment allunyats del conflicte europeu (com pot ser Espanya o Argentina)³⁷. Davant d'una neutralitat diplomàtica, trobem ara que la mirada de catalans, espanyols o argentins de la guerra fou determinant pel desenvolupament cultural propi, arribant a uns nivells d'implicació en el debat sobre la guerra realment sorprenents.

El gabinet d'Eduardo Dato va anunciar la neutralitat d'Espanya davant l'assassinat de l'arxiduc Francesc Ferran. La manca de recursos, l'endarreriment militar i l'enquistament de les guerres colonials al Marroc van impossibilitar l'entrada d'Espanya al conflicte. Malgrat

³⁴ *Ibid*, p. 55.

³⁵ *Ibid*, p. 34.

³⁶ CASASSAS I YMBERT, Jordi. *Els intel·lectuals i el poder...*, op. cit., p. 233.

³⁷ FUENTES CODERA, Maximiliano. *España en la Primera Guerra Mundial: una movilización cultural*. Akal: Madrid, 2014.

un discurs oficial de neutralitat, al si de la societat catalana es van anar dibuixant ràpidament dos posicionaments antagònics, progressivament radicalitzats i no sempre homogenis respecte a la guerra europea: van ser coneguts com els aliadòfils i els germanòfils.

Amb la victòria aliada de la batalla del Marne (setembre de 1914) els posicionaments es van radicalitzar ràpidament i la neutralitat dels mesos inicials de la guerra es va trencar per complet en el si de la societat civil catalana. Per un costat, la jerarquia de l'Església catòlica, l'exèrcit, el grup polític carlista i el maurista es van posicionar amb l'Eix. Per altra part, l'aliadofilia es compongué per l'heterogeni grup que clamava per un canvi polític profund per Espanya. Republicans de tota mena i catalanistes, entre d'altres, van projectar els seus anhels de democràcia i modernització posicionant-se amb les grans democràcies occidentals d'Europa a la guerra³⁸. Enmig d'aquests, l'òrbita de la Lliga Regionalista va apostar pel neutralisme, alineat amb el discurs oficial de l'Estat. Eugeni d'Ors, el principal intel·lectual del qual disposava el regionalisme, relligava el seu ideari noucentista amb un europeisme que veia la guerra entre França i Alemanya com una gran guerra civil europea. D'Ors i els cercles neutralistes van ser precisament els primers a llançar un manifest conjunt en contra de la guerra amb el grup conegut com a "Amics de la Unitat Moral d'Europa"³⁹.

Això no obstant la gran majoria d'intel·lectuals catalans es van decantar pel bàndol aliadòfil. La generació intel·lectual del 98, tan profundament desencisada amb Espanya com determinada a regenerar-la, va trobar en el nou clima cultural de la Primera Guerra Mundial (i concretament en França i en menor mesura Anglaterra) l'oportunitat excepcional per posar en pràctica les seves idees de regeneració⁴⁰. La vehemència en la defensa de valors com la democràcia, la llibertat i la nació per part d'aquest bàndol va propiciar una radicalització major: per ells, el neutralisme no era res més que germanofília encoberta. L'ofensiva del republicanisme català contra el neutralisme del regionalisme es va produir principalment a

³⁸ FUENTES CODERA, Maximiliano. "Germanófilos y neutralistas: proyectos tradicionalistas y regeneracionistas para España (1914-1918)". *Revista Ayer*, 91 (3), 2013., p. 66.

³⁹ Convé ressaltar que la idea de la Primera Guerra Mundial com una gran guerra civil europea desenvolupada per Ors no deixa de ser una expressió de l'ideal imperialista del noucentisme: França i Alemanya eren parts d'una Europa idealitzada de llarg recorregut històric conjunt, com durant l'Imperi de Carlemany. Segons Xènius, la guerra havia de ser l'oportunitat per reconstruir l'ideal d'una Europa imperial amb Catalunya com a propulsora i representant de l'esperit mediterrani. FUENTES CODERA, Maximiliano. *El campo de fuerzas europeo en Cataluña: Eugeni d'Ors en los primeros años de la Gran Guerra*. Lleida: Pagès Editors, 2009.

⁴⁰ FUENTES CODERA, Maximiliano. "Germanófilos y neutralistas...", *op. cit.*, p. 64.

través de les pàgines de la revista *Iberia*, ideada per Antoni Rovira i Virgili. A partir del 1916 les tensions es van rebaixar per la manca d'activitat del Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa. Al llarg de la segona meitat de la guerra, la causa aliadòfila es va basar en una defensa dels valors democràtics i, sobretot, una difusió del projecte nacionalista català dins l'escenari europeu⁴¹.

També cal tractar un factor clau per entendre el procés de canvi cultural i renovació intel·lectual durant la guerra però també al llarg dels anys vint: el periodisme. És gràcies a les cròniques de periodistes com Agustí Calvet o Àngel Guimerà que la societat catalana s'informava dels episodis de la guerra, introduint un nou periodisme que, davant l'interès suscitat pel conflicte, s'obria a un nou gran públic massiu. Si bé el procés s'enceta amb la guerra, també cal destacar els posteriors escrits periodístics de Josep Pla, claus per a la modernització del periodisme català. La manera de comunicar canviava cap a noves formes més modernes, introduint a Catalunya i l'estat espanyol el periodisme de masses. Aquest fet, indispensable pel desenvolupament intel·lectual, va fer que revistes, els pamflets, diaris i manifestos fossin el mitjà difusor d'idees a la nova era de masses⁴².

En definitiva, la Primera Guerra Mundial va impactar determinantment sobre la cultura i els intel·lectuals catalans. La guerra i les anàlisis i debats que suscità van despertar noves inquietuds, formes d'expressió i acció política en el si de la cultura catalana que mirava cap a la modernitat. I és que la defensa de plantejaments concrets sobre la guerra eren també en realitat una manera de projectar reivindicacions polítiques pel propi país⁴³. La cultura catalana s'obria al marc europeu, i si bé caldria esperar a la dictadura per a l'esclat definitiu de la societat de masses, la figura de l'intel·lectual d'entreguerres s'anava consolidant. Com diàfanament escriu Maximiliano Fuentes, “*posicionamientos políticos y discursos intelectuales llegaron a ser sinónimos*”⁴⁴.

⁴¹ FUENTES CODERA, Maximiliano. “La Gran Guerra. L'aliadofília Catalana I l'europeisme d'Eugeni d'Ors”. Plecs d'història Local, Núm. 154, 1, p. 2-4, <https://raco.cat/index.php/Plecs/article/view/283750>., pp. 3 i 4.

⁴² Per ampliar sobre el paper del periodisme a l'època, *vid.* CASASSAS I YMBERT, Jordi. *Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la UB, 2005.

⁴³ FUENTES CODERA, Maximiliano. “Germanófilos y neutralistes...”, *op. cit.*, p. 90.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 89.

En qualitat de factors exògens al sistema, encara cal considerar uns apunts més. L'exèrcit, el sindicalisme obrer (en especial la CNT), la Lliga regionalista o la crisi colonial al Marroc són elements que van ressonar en el cop d'estat de Primo de Rivera. Començant pel primer, cal partir de la base de l'existència d'una llarga tradició d'ús del *pronunciamiento* militar com a eina de restabliment de l'ordre social que necessitava el liberalisme vuitcentista. A més a més, l'impacte regeneracionista a partir del Desastre de 1898 va provocar entre d'altres el creixement d'un nacionalisme de tipus castrense i autoritari, on cada vegada més l'exèrcit i els seus oficials veien en si mateixos la necessitat i responsabilitat de revertir Espanya davant la decadència nacional⁴⁵.

Tanmateix, el reaccionarisme no hauria existit sense un moviment obrer efervescent al davant. Tot i existir-ne de diversos colors, durant la segona meitat dels anys deu i fins al cop d'estat de 1923, la CNT fou amb diferència la principal organització sindical a Catalunya — i en bona part a la resta d'Espanya. El sindicalisme català començà el nou segle XX molt desarticulat a causa de la severa repressió causada pel terrorisme anarquista de finals del s. XIX. Tot i això, les vagues generals de 1901, 1902 i posteriorment la Setmana Tràgica, van ser el revulsiu que necessitava l'obrerisme per reorganitzar-se. Les vagues, tot i que organitzades, van prendre un caire descontrolat i popular que les esquerres van ser incapaces d'entendre o organitzar⁴⁶. Així naixia Solidaritat Obrera, organització sindical molt influenciada pel nou sindicalisme revolucionari francès, apolític i amb la vaga general com a principal eina de lluita⁴⁷. Passats els fets de la Setmana Tràgica es fundà finalment la Confederació General del Treball Espanyola (immediatament transformada en Confederació Nacional del Treball), que si bé inicialment estava formada per socialistes de la UGT i republicans, ràpidament agafà un matís anarco-sindicalista⁴⁸. Després d'organitzar una vaga que fracassà el 1911, la CNT va restar somorta fins a l'esclat de la Primera Guerra Mundial.

Com hem reiterat en diverses ocasions, la Primera Guerra Mundial ho capgirà tot, també l'obrerisme. La crisi inflacionària i d'abastiment de productes bàsics ràpidament tingué

⁴⁵ Per profunditzar minuciosament, *vid.* FONT MASDEU, Pau. "La Unión Patriótica de Barcelona: organització i cultures polítiques (1924-1930). TFM. Universitat de Girona, 2020.

⁴⁶ TERMES, Josep. "De la Revolució de setembre...", *op. cit.*, p. 185.

⁴⁷ Les obres d'E. Pouget, F. Pelloutier, H. Lagardelle o V. Griffuelhes van ser determinants per la nova fornada de sindicalistes com Ferrer i Guàrdia. *Ibid.*, p. 227.

⁴⁸ *Ibid.*, pp. 230-231.

conseqüències. A partir de 1915 la CNT visqué un creixement espectacular: d'alguna desena de milers d'afiliats a principis de segle a 73.860 el juliol de 1918⁴⁹. La CNT aconseguí en bona part ser l'organitzadora i directora d'aquella massa obrera sota noves formes d'acció més dures i radicals, basades en l'anarco-sindicalisme i l'acció directa. I és que de fet, aquesta era la situació generalitzada de l'obrerisme arreu d'Europa, a països com Alemanya amb la Lliga Espartaquista o el bolxevisme a Rússia, país amb el qual l'obrerisme espanyol s'emmirallava a l'època per les seves similituds (desenvolupament relativament baix del capitalisme, economia altament agrària, moviment obrer potent i més o menys unit)⁵⁰. El mateix any que els bolxevics prenien el Palau d'Hivern, a Espanya també hi havia un intent revolucionari, tot i que no amb la mateixa sort.

En aquest context, a l'Espanya de 1917 hi hagué una triple crisi revolucionària. Per una banda, sortí a la llum l'existència d'unes *Juntas Militares de Defensa* que conspiraven per un cop d'estat davant el seu descontentament des del 1898. En segon lloc, Cambó i els lligaires organitzen una Assembla de Parlamentaris davant la negativa del govern de Dato d'obrir les Corts (clausurades prèviament), on es volia discutir mesures per l'autogovern de Catalunya. Finalment, socialistes i cenetistes organitzen una vaga de transports. El temor al revolucionarisme va fer que militars i lligares tanquessin files amb el govern per reprimir la vaga, que va acabar fracassant⁵¹. El període immediatament anterior a la dictadura (1919-1923) es caracteritzà per una dura conflictivitat social i d'acció directa al carrer amb centenars de morts. Hi hagué la popular vaga de la Canadenca, qualificada de “el conflicte social més llarg, més conegut i més important” de la història de Catalunya⁵². Davant la combativitat de l'obrerisme, la reacció violenta de l'autoritarisme amb el suport actiu de la burgesia catalana, a més de sindicats lliures i grups de pinxos a sou, sorgí el que es coneix com el pistolisme barceloní.

Recapitulant, en primer lloc tenir en compte que el sistema de la Restauració Borbònica fou un règim liberal de vora a mig segle de durada. Tot i les seves deficiències, mantingué i polí

⁴⁹ *Ibid.*, pp. 294-295.

⁵⁰ EALHAM, Chris. “Una unidad imposible: revolución, reforma y contrarrevolución en la izquierda española (1917-1923). *La agonía del liberalismo español: de la revolución a la dictadura (1913-1923)*. Francisco J. Romero Salvadó i Angel Smith. Granada: Comares, 2014., pp. 86-87.

⁵¹ TERMES, Josep. “De la Revolució de setembre...”, *op. cit.*, p. 276.

⁵² *Ibid.*, p. 299.

el turbulent liberalisme espanyol vuitcentista a través del torn i la figura cosobirana del rei. Tanmateix, la crisi colonial de 1898 i la del Marroc posteriorment, així com el profund arrelament del clientelisme polític van frustrar els -potser insuficients- intents democratitzadors. Altrament, la Primera Guerra Mundial i la incipient societat de masses van fer relluir les insuficiències del liberalisme clàssic, donant com a resposta dues propostes antagòniques i progressivament radicalitzades: el revolucionarisme esquerrà liderat majoritàriament per la CNT i l'anarcosindicalisme (amb una presència del lerrouxisme notable) per una banda, i l'amalgama d'autoritarismes reaccionaris a la dreta amb especial menció del maurisme, catolicisme social o el noucentisme. En un context internacional de pugna entre revolució, reacció i reforma, al cas espanyol guanyà la segona.

1.2 El projecte primorriverista

Els disturbis que sacsejaven Barcelona per la diada de l'11 de setembre de 1923 van ser la cirereta d'un pastís cuit a foc lent. L'endemà, el capità general de Catalunya i II Marquès d'Estella, Miguel Primo de Rivera, executava un cop d'estat a Barcelona planejat de feia mesos. Com hem vist, la triple crisi que vivia Espanya (econòmica, política i social) estava deixant exhaust el règim liberal de la Restauració. Sorgien veus, entre alguns sectors, clamant que algú posés ordre. Fins aquí no hi ha cap novetat: el segle XIX és ple de *pronunciamientos* militars per retornar al liberalisme la pau sociopolítica que necessitava. Ara bé, el cop d'estat i dictadura de Primo difereixen en un punt molt important, convertint-la en una cruïlla en la història d'Espanya segons molts historiadors i que, per descomptat, ens afecta i ajuda a entendre el que hem vingut a tractar⁵³. La novetat rau, en primer lloc, en el caràcter pretorià de la dictadura; això és, el govern militar (proactiu, no transitori) de l'Estat. Davant el caos generalitzat que vivia Espanya, Primo de Rivera es va presentar com un heroi salvador disposat a governar i erradicar els llasts que sofria el país, a regenerar-lo⁵⁴.

Després d'una etapa inicial on el discurs era de dictadura transitòria, ràpidament es va veure una certa voluntat constructiva i modernitzant en el Directori Militar. De fet —i és aquí on rau la seva principal importància —, el primorriverisme cal entendre'l i contextualitzar-lo

⁵³ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *La España de Primo de Rivera*. Madrid: Alianza Editorial, 2005., p. 13-14.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 19.

com un dels nous règims autoritaris que van sacsejar l'Europa d'entreguerres. Tot i que heterogeni i amb particularitats, a Portugal, Romania, Polònia o Espanya van sorgir un nou tipus de règim reaccionari. A diferència de les dretes convencionals, aquest era modern, transgressor, fill de la societat de masses i el clima de postguerra, d'idees progressivament separades del liberalisme però encara diferenciades de les del feixisme⁵⁵.

Com a figura de consens entre els estrats militars sediciosos, Primo de Rivera instaurà un ferri govern per garantir principalment l'ordre públic, la modernització del país i l'enquadrament patriòtic de la ciutadania⁵⁶. L'ideari nacionalcatòlic del nou règim el podríem definir com una amalgama de cultures polítiques reaccionàries sorgides a finals del s. XIX-inicis del XX com són el regeneracionisme (en una versió revisada cap a l'autoritarisme i el militarisme), el maurisme (en la seva deriva més antiliberal influïda per *Action-Française* de Maurras), el catolicisme social o altres formes de nacionalisme de base catòlica⁵⁷.

Conseqüentment, les primeres accions de govern es van basar a garantir l'ordre públic una altra vegada i a desmantellar l'organigrama anterior per substituir-lo per un de nou (i militar), a més de suprimir les llibertats individuals durant divuit mesos. La manca de legitimitat se suplí amb una potent i moderna maquinària propagandística, que introduïa per primera vegada formes de mobilització política pròpies de l'era de masses i inspirades en el mussolinisme: mítings, actes multitudinaris, conferències, notes de premsa, etc. Complementàriament, també la censura era un dels puntals del règim: es clausuraven publicacions, s'imposaven multes econòmiques i es modificaven o suprimien articles, llibres, pel·lícules o cançons⁵⁸. A més a més, tot i la voluntat regeneracionista d'eliminar les velles oligarquies i el clientelisme polític del caciquisme, només es van aplicar mesures *cosmètiques*

⁵⁵ *Ibid.*, pp. 18-20.

⁵⁶ Tal com afirma González Calleja a l'obra més completa sobre la dictadura fins a dia d'avui, a la conspiració hi van participar tres faccions militars amb visions prou diferents del que havia de ser la dictadura. En primer lloc, els militars *junteros* de Barcelona apostaven per restablir l'aliança liberal-reformista truncada a l'estiu de 1917 i eliminar les velles oligarquies; en segon lloc, el bàndol *africanista-palaciego*, madrileny, de bona relació amb el Monarca, ideava un "cop tou" sobre el poder civil amb el suport reial; i finalment, el general Francisco Aguilera propugnava un cop regenerador que obrís la política cap un sistema liberal-democràtic. Enmig de tots ells, Miguel Primo de Rivera. *Ibid.*, pp. 38-40.

⁵⁷ FONT MASDEU, Pau. "La Unión Patriótica de Barcelona: Organització i cultures polítiques (1924-1930)." Treball Final de Màster. Universitat de Girona, 2020., pp. 12-17.

⁵⁸ QUIROGA FERNÁNDEZ DE SOTO, Alejandro. *Haciendo españolas: La nacionalización de las masas en la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*. Madrid: Marcial Pons, 2008., pp. 71-74.

que mai no van arreglar el problema⁵⁹. Per altra banda, a Catalunya es va prohibir taxativament qualsevol expressió regional —per no dir nacional—, i la Mancomunitat de Catalunya va començar un lent procés de desmantellament que va acabar en la seva liquidació amb l'aprovació dels Estatuts municipal i provincial⁶⁰. Partits, publicacions i líders sindicals, obreristes o republicans, també van sofrir la mateixa sort: o la clandestinitat o l'exili. Com veurem al següent punt, la repressió serà el revulsiu necessari per a la renovació del republicanisme i el nacionalisme català que portaran a la II República.

Amb la pacificació definitiva de la colònia marroquina durant la campanya de 1925-1927, la dictadura es veié reforçada i encoratjada per perpetuar-se en el poder. Així, el desembre de 1925 es constituïa un nou Directori format per civils⁶¹. Com a noves mesures es crearien dues organitzacions clau per al manteniment del règim i també per entendre'n la naturalesa i importància: El Somatén i Unión Patriótica. El primer, inspirat en els *squadristi* feixistes —encara que fet *des de dalt*— era concebut com una milícia armada tant per garantir l'ordre com la transmissió de valors socials i nacionals⁶². El segon, concebut com el partit únic del règim, volia ser una organització de masses de caràcter corporatiu on el dictador pogués disposar de càrrecs públics si els necessités⁶³. Així, els seus principals objectius eren enquadrar i mobilitzar la ciutadania i transmetre els valors patriòtics del règim en la seva defensa⁶⁴.

Aquestes mesures, a més dels *Estatutos* municipals i provincials, confirmaven la voluntat modernitzadora del règim cap a quelcom diferent del model liberal decimonònic. Tanmateix, no només les idees i la política oficial canviava: també els mitjans de vida, cultura i societat que es promovien —tant des de l'estat com de la societat civil. Durant la dictadura es

⁵⁹ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *La España de Primo de..., op. cit.*, p. 66.

⁶⁰ Per una ampliació sobre el tema, *vid.* ROIG ROSSICH, Josep Maria. «La liquidació de la Mancomunitat» *Revista de Catalunya*, número extraordinari, 2014/1, pp. 293-304.

⁶¹ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *La España de Primo de..., op. cit.*, p. 117.

⁶² Si bé els Camises Negres eren organitzacions paramilitars autònomes, provinents de l'organització revolucionària de la societat civil, el Somatén estava compost per burgesos d'ordre creat des del poder i per al poder. *Ibid.*, p. 165.

⁶³ *Ibid.*, p. 177.

⁶⁴ Per més informació sobre UP i la dictadura de Primo de Rivera en general, consultar [cita]. L'estudi de Pau Font Masdeu aporta una innovadora visió del partit oficial del règim primorriverista, centrant-se en la filial barcelonina del partit des d'una perspectiva internacional. A més a més, ens aporta un excel·lent estat de la qüestió sobre els estudis politicoculturals del període, d'on hem extret la majoria de referències de l'apartat. p. 33./ capítol 5

consolidaven nous costums i pràctiques pròpies de l'era de masses amb l'objectiu de cohesionar la societat i potenciar el consum⁶⁵. El cinema —ja no com una atracció de fira sinó com un espectacle més a teatres adaptats i sales de projecció—, noves formes teatrals, la publicitat moderna, la radiodifusió —incipient però ràpidament consolidada—, els mítings polítics, la premsa generalista i especialitzada o l'esport són alguns exemples⁶⁶. Per la importància al nostre cas d'estudi⁶⁷, detinguem-nos en aquest darrer.

Com una faceta més del polièdric fenomen cultural, la pràctica esportiva fou una expressió molt significativa de la modernitat primer, i de la societat de masses posteriorment⁶⁸. Tal com l'entendem, l'esport sorgeix a mitjans del s. XIX a partir de dues pautes ben diferenciades: la d'origen anglosaxona i l'alemanya⁶⁹. A Catalunya, l'esport de la manera com l'hem definit arriba una cinquantena d'anys més tard (a cavall entre els segles XIX i XX) sense gaires problemes per combinar les dues tradicions, que es fusionen. Més enllà de les diferències, ambdues “escoles” eren sinònim d'un europeisme i modernitat explícitament buscat i volgut per l'ascendent burgesia catalana. Fou introduït com un símbol de distinció social i elitisme degut a la seva novetat i europeisme, així com pel seu elevat cost, només accessible per a uns quants. El ciclisme, per exemple, generava una tríada de modernitat, tecnologia i esport a través de la pròpia bicicleta, que permetia l'home avançar (físicament i metafòricament) i distingir-se al mateix temps. Alhora, els sectors populars encara avesats a una visió més tradicional de l'esport (practicant jocs tradicionals com el bèlit), trobaven aquestes noves pràctiques certament *snobs*⁷⁰.

⁶⁵ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *La España de Primo de..., op. cit.*, p. 270.

⁶⁶ *Ibid.*, pp. 269-294.

⁶⁷ Per l'afer de la volta ciclista Catalunya, *vid. infra* epígraf 3.

⁶⁸ L'estudi cultural del fet esportiu contemporani és un vessant de la Història prou desconeguda dins la historiografia de parla catalana. Així i tot sobresurten els treballs dels historiadors Carles Santacana i Xavier Pujades, que han tractat prolíficament el fet esportiu a Catalunya des d'una perspectiva de la història social i cultural. Per la seva obra de referència, *vid.*, PUJADAS, Xavier; SANTACANA, Carles. *Història il·lustrada de l'esport a Catalunya*. Columna i Diputació de Barcelona, Barcelona, 1994. Per altra banda, recentment l'historiador Carles Viñas també ha tractat el fet esportiu contemporani, sobretot el futbol i el món *hooligan* des de la segona meitat del s. XX. En aquest apartat del treball hem recorregut quasi exclusivament a alguns dels articles conjunts de Santacana i Pujades per fonamentar el nostre discurs.

⁶⁹ La primera es caracteritza pel seu caràcter més lúdic, centrat en esports a l'aire lliure com el futbol, el rugbi o l'atletisme; la segona en canvi, tenia un to més introspectiu i el joc passava a un segon terme a través de la gimnàstica, per exemple. SANTACANA, Carles. “Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània”. *Catalan Historical Review.*, 7, 2014. pp. 159-168., p. 160.

⁷⁰ SANTACANA, Carles. “Esport, societat i identitat...”, *Op.cit.*, p. 160.

Prèviament, a Catalunya també existí una certa tradició excursionista d'arrel romàntica i il·lustrada, molt estesa a Europa a partir del s. XVIII, destinada a la coneixença física i científica del mateix país⁷¹. Amb la difusió dels esports moderns, l'excursionisme també s'esportivitzà, centrant-se cada vegada més en els aspectes més físics de l'activitat com ara l'escalada o l'esquí. Per altra banda, altres pràctiques tradicionals, com eren l'hípica o la vela, també es van esportivitzar, prenent una especial connotació elitista. L'arribada del ciclisme i la gimnàstica per una banda, i la reformulació de l'hípica, l'excursionisme o la vela per l'altra, eren clars símptomes de la inserció de Catalunya a un circuit econòmic i cultural d'escala europea.

Tanmateix, aquestes pràctiques necessitaven una certa codificació, que es materialitzà a través de la fundació de clubs esportius i premsa especialitzada, elements tan indispensables i complementaris per la seva propagació com l'esport en si mateix. Apareixien els primers clubs i gimnasos a partir de la dècada dels vuitanta del segle XIX, i les primeres publicacions esportives eren *El Ciclista* (1891) o *Los Deportes* (1897), espais i mitjans des d'on es feia difusió i es popularitzava l'esport⁷². Potser per una qüestió de mimetisme per part dels grups socials subalterns, o bé pel propi procés de democratització, els esports van anar guanyant popularitat a tot l'organigrama social català. Així, durant el primer decenni del s. XX els esports ja gaudien d'una secció pròpia a la premsa generalista i fins i tot les autoritats institucionals començaven a fer actes de presència als esdeveniments esportius. I és que l'eclosió de la societat de masses, l'extensió del nacionalisme finisecular i la popularització social de l'esport són processos paral·lels si no complementaris⁷³.

El projecte noucentista, de voluntat modernitzadora i nacionalitzant, veié en l'esport un bon mitjà de difusió de la seva doctrina i alhora una finalitat per la seva condició de modern i europeu. L'esperit regenerador del noucentisme, moral, social i cívic, combinava a la perfecció amb la naturalesa de l'esport introduït anys enrere a Catalunya. No ens ha d'estranyar doncs, que la concreció institucional del noucentisme (la Mancomunitat de Catalunya) endegués iniciatives com la participació de Barcelona en els Jocs Olímpics de

⁷¹ Per una visió general de l'excursionisme a Catalunya *vid.* ROMA, Francesc. *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens fins a 1936*. Oikos-Tau, Vilassar de Mar, 1996.

⁷² SANTACANA, Carles. "Esport, societat i identitat...", *op. cit.*, p. 161.

⁷³ *Ibid.*, p. 162.

1916 i 1924, o la inclusió de l'esport i l'educació física en els plans de renovació pedagògica de 1921. Més enllà de les polítiques institucionals, el republicanisme també tingué certa visió pròpia de l'esport modern tot i que no tan desenvolupada ni elaborada —almenys de moment. El republicanisme radical, la gran alternativa popular al nacionalisme conservador noucentista, continuà i renovà el llegat republicà vuitcentista d'autoorganització popular d'ateneus, clubs o casinos. L'esport, des d'una perspectiva republicana, es presentava com una eina d'organització i educació física (però també moral o cívica) per les classes populars. De forma més o menys similar a la funció social del cant coral d'Anselm Clavé, l'esport permetia treballar valors republicans com són la solidaritat o l'autogestió.

Si parlem d'esport modern a la incipient societat de masses, caldrà parlar també de premsa esportiva. En paral·lel a la seva difusió social, al llarg de les primeres dècades del segle XX català l'esport gaudirà també d'un creixent interès periodístic i intel·lectual. Amb la fundació dels primers grans clubs amb una clara connotació sociopolítica (com el Futbol Club Barcelona o el Reial Club Español) apareixeran també publicacions que combinen quasi indistriablement política, cultura i esports. Intel·lectuals de la talla d'Antoni Rovira i Virgili van començar a reflexionar llavors sobre el valor de la pràctica esportiva⁷⁴. Així, l'esport arribava als anys vint amb una forta càrrega política i cultural a través tant de projectes *des de dalt* com és el del noucentisme com *des de baix* del republicanisme. No deixa de ser, en realitat, una mostra més de la progressiva politització general de la societat catalana.

La dictadura de Primo de Rivera paralizà tota activitat explícitament política a Catalunya, però la politització prèvia de l'esport el dotà d'una forta càrrega simbòlica. Així, un dels mitjans d'expressió i difusió política durant la dictadura fou l'esport, moment en el qual també es convertia en un espectacle de masses. L'arribada de la radiodifusió, una premsa especialitzada fortament consolidada amb noves formes com l'humorisme esportiu i la publicitat al més pur estil americà confirmen el salt que fa l'esport modern, ara de masses. La boxa, el ciclisme o el futbol atreïen milers de persones, i els esportistes es transformaven

⁷⁴ *Ibid.*, p. 163.

en estrelles mediàtiques. S'imposà el model d'esport-espectacle abans que el de la pràctica física de l'esport⁷⁵.

Amb l'etapa final del règim dictatorial, la *dictablanda*, emergeix un discurs entorn l'esport que es pot sintetitzar amb el lema "esport i ciutadania". Tal com dèiem, el primer republicanisme del s. XX, tot i que minoritari, tenia un cert discurs propi entorn l'esport. Doncs bé, amb l'ascens del republicanisme com a força hegemònica a l'etapa final de la dictadura primorriverista, el seu discurs al voltant de l'esport es va sofisticar i elaborar amb tots els ets i uts. El setmanari "*La Rambla*" i un seguit de personalitats de l'entorn com Josep Sunyol i Garriga o Lluís Aymamí i Baudina, criticaven vehementment l'esport-espectacle i la professionalització d'aquest com quelcom mercantilitzat, neutre i oblic⁷⁶.

L'esport era un gran altaveu polític i tenia valors propis; calia que els republicans l'emplenessin de contingut en un moment d'evident crisi de la dictadura. El lema enunciat línies amunt sintetitzava la conjuminació indestriable que el republicanisme donava a l'esport: l'enfortiment físic i la perseverança pel triomf, l'autoconeixença corporal i mental, i la voluntat de millora o el treball en equip eren valors que podien ser aplicats a la vida personal i cívica dels individus. Es traçava una línia que connectava la competició esportiva i ideologia⁷⁷.

Recollint el més important de l'epígraf, podem dir que la dictadura de Primo de Rivera va suposar una particular introducció al fenomen europeu de les masses. Fill del clima de postguerra europea, el primorriverisme va ser una reacció a l'agonia del liberalisme clàssic entre l'espasa de la revolució i la paret d'un parlamentarisme ineficient. Tanmateix, tal com afirmà l'intel·lectual del règim Emilio Rodríguez Tarduchy, la dictadura i el seu partit oficial eren "*un laboratorio*"⁷⁸. Tot el període dictatorial va ser una constant tensió entre els partidaris del manteniment reformulat del liberalisme i aquells que volien un *Estado Nuevo* modern, autoritari i antiliberal⁷⁹. Enmig d'això, la societat ja havia canviat completament

⁷⁵ PUJADES, Xavier; SANTACANA, Carles. "Esport i ciutadania: Notes sobre el discurs esportiu a Catalunya en un període de canvi (1930-1931). *Revista d'Etologia de Catalunya*, 1, 1992. pp. 34-43., p. 34-35.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 37.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 42.

⁷⁸ RODRÍGUEZ TARDUCHY, Emilio. *Psicología del dictador...* op. cit., p. 307. Citat per TFM Pau font.

⁷⁹ Cal fer menció

costums, referents, formes de vida i manera d'entendre la política. Caldria esperar a la II República però, per veure el ple desplegament de la societat de masses juntament amb la reformulació i hegemonia del republicanisme.

1.3 El moment republicà

Fins al moment hem estat articulant el nostre assaig quant a diverses famílies o tradicions polítiques: *primorriverisme*, *tradicionalisme*, *noucentisme*, *nacionalisme*, *vitalisme*, *regeneracionisme*... Al present apartat n'introduïm un altre: *republicanisme*. Ara bé, de què estem parlant ben bé quan ens referim a tots aquests *-ismes*? Són un conjunt d'idees polítiques concretes o va més enllà d'això? Per què els estem donant tanta importància? No estem parlant, al cap i a la fi, de l'acció de persones concretes en un moment donat?

Cal que ens aturem uns instants abans de prosseguir. Per resoldre aquest batibull de conceptes i termes teòrics, cal que introduïm ara la categoria *cultura política*. A mitjans de segle XX la història política era una subdisciplina força abandonada dins la historiografia. Els dos grans paradigmes que l'abordaven no donaven explicacions gaire satisfactòries. Per una banda, la història política tradicional concebia el funcionament de la política com la suma de les accions racionals dels individus. Aquest paradigma, *demodé* un cop acabada la Segona Guerra Mundial, entenia el funcionament polític en termes d'idees polítiques i ideologia; l'elecció voluntària i les motivacions psicològiques dels grans personatges del passat serien l'arrel del desenvolupament polític de les societats⁸⁰. Per altra banda, el materialisme d'arrel marxista relegava la política a un segon terme dins el funcionament de les societats, com un resultat passiu i mecànic de les condicions socials i econòmiques dels grups humans⁸¹.

Ambdues visions van relegar la història política a un segon pla dins la disciplina degut a la manca d'interpretacions satisfactòries que donaven, però a partir dels anys vuitanta hi hagué un renaixement de la història política. Sorgit originàriament de la politologia, el concepte de

⁸⁰ CABRERA ACOSTA, Miguel Ángel. "La investigación histórica y el concepto de cultura política". *Culturas políticas: teoría e historia*. Manuel Pérez Ledesma i María Sierra. Saragossa: Institución "Fernando el Católico" (CSIC), 2010., pp. 19-85., pp. 25-26.

⁸¹ *Ibid.*, p. 33.

cultura política va donar als historiadors tot un nou ventall de possibilitats interpretatives per comprendre millor per què els individus actuen políticament d'una forma determinada⁸².

Sense més dilacions, què és aquest concepte? Segons les definicions dels historiadors Serge Berstein i Jean-François Sirinelli una cultura política és el conjunt de representacions compartides per un grup humà en relació amb una determinada visió del món, una lectura del passat i una projecció del futur. Inevitablement, aquest sistema cultural de representacions és usat com a utilitat mental per prendre tota acció i postura política individual i col·lectiva. A més, internament, la cultura política també té un factor identitari i d'identificació col·lectiva que enquadra als individus. En suma, la cultura política crea un marc mental cultural de representacions, rituals, símbols, valors, etc., que si bé no determina, sí condiciona l'acció individual o col·lectiva dins la política⁸³.

Si bé és una categoria historiogràfica mal·leable que cada autor ha adaptat segons les seves necessitats als respectius casos d'estudi, les definicions de Berstein i Sirinelli són les de més consens dins la disciplina. Així, ja sigui per entendre millor per què del cop d'estat de Primo de Ribera o els fets de 1933 d'Andorra, cal parar atenció a la conformació i característiques de tots aquests *-ismes* que esmentàvem abans. Recuperant la il·luminadora metàfora de Richard Hofstadter en referència al punt de vista culturalista, és més senzill aprendre a jugar a qualsevol joc de cartes si en sabem les regles. Si ens limitem a observar què fan els jugadors durant la partida, només ens farem una vaga o confusa idea del joc⁸⁴.

La cultura republicana

Resolta la qüestió metodològica, continuem. A poc a poc ens hem anat acostant al context dels nostres protagonistes, però encara falta la peça final i més important per comprendre bé el cas d'estudi. Com veurem al segon apartat del treball, la historiografia andorrana ha situat el govern de la II República com un actor de primer ordre dins els fets de 1933. Bé, en realitat, com acabem de dir, el realment important va ser l'expansió de la cultura política republicana, que no només va provocar l'adveniment de la II República Espanyola, sinó que també va

⁸² *Ibid.*, p. 35.

⁸³ *Ibid.*, pp. 40-43.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 34.

provocar la mobilització política dels andorrans emigrats entorn dels fets del seu país d'origen.

El republicanisme fou la cultura política popular per excel·lència al llarg del segle XIX i principis del XX. Sempre en estreta relació amb altres cultures polítiques com el liberalisme, el socialisme o el catalanisme, els republicans són una constant en la història de Catalunya i Espanya. Les seves arrels s'enfonsen de manera imprecisa a finals del segle XVIII i principis del segle XIX, moment en què apareix un cert discurs republicà, de moment força belat i instrumental, per part de certes elits i societats secretes que defensaven els valors liberals de la Constitució de Cadis de 1812⁸⁵. A partir de la dècada dels trenta del segle XIX, el republicanisme va anar prenent distàncies del tronc comú del liberalisme per definir-se amb un programa i codis propis. L'ideal republicà es fonamentava sobre el municipi com a espai bàsic d'actuació i desenvolupament de les persones, en harmonia a una voluntat de rebuig cap a l'Estat centralitzat que sovint prenia la forma de l'ideal federalista⁸⁶. Paral·lelament, també va anar prenent un matís de classe. La república s'erigia en un ideal d'organització de l'Estat que comportava la subversió de les jerarquies, ja fossin tradicionals o modernes i industrials. D'aquesta manera, a mitjans del segle XIX el republicanisme ja era una cultura política sòlidament formada i, a partir del Sexenni Democràtic (1868), hi va haver un procés d'expansió i codificació partidista del republicanisme⁸⁷.

En què es basava la cosmovisió republicana? D'entrada, podem dir que sorgeix del tronc comú del liberalisme⁸⁸. El republicanisme és, per tant, eminentment idealista, encara que amb incrustacions materialistes entre d'altres. Tanmateix, a través d'un pòsit romàntic també integrà les novetats doctrinàries —filosòfiques i científiques— que van anar apareixent al llarg del segle XIX i principis del XX com el positivisme, el darwinisme, el vitalisme o el

⁸⁵ DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme a Catalunya*. Lleida: Pagès editors i Eumo Editorial, 2004., pp. 53-54.

⁸⁶ DUARTE, Àngel. *El republicanisme català a la fi del segle XIX*. Barcelona: Eumo, 1987., p. 105.

⁸⁷ DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme...*, op. cit., p. 88.

⁸⁸ Cal matisar aquesta afirmació. Des d'altres disciplines com la filosofia es situa el naixement del republicanisme com a doctrina a l'Antiguitat, passant posteriorment per les ciutats-estat italianes del Renaixement. Malgrat això, la perspectiva des de la qual es vol abordar el present treball, la de les cultures polítiques, ens fa situar el republicanisme el 1789 malgrat els precedents. Altres diferències entre el liberalisme i el republicanisme que la filosofia també aborda, com la concepció de la llibertat en el seu vessant positiu o negatiu, també seran omeses. Per més informació sobre el republicanisme des de la vessant filosòfica *vid.* MARTÍ MÀRMOL, Josep Lluís. "El republicanisme". *Síntesi*. 3, 2002. pp. 1-42.

catalanisme. La visió republicana de la societat era humanista, defugia de les visions de base econòmica i de la divisió en classes socials, i tenia una confiança cega en el Progrés i en els beneficis que aportaria a la humanitat.

La principal batalla dels republicans fou l'erradicació de l'endarreriment polític, cultural, social i econòmic que als seus ulls patia el país a causa de l'enquistament al poder d'una classe política ineficient. Per una banda, el model d'estat centralitzat, Madrid, era vist com un pop xuclador de recursos completament ineficient i malbaratador. No només el govern central, sinó qualsevol forma d'expressió d'aquest sobre el territori: militars, governadors civils, buròcrates, etc.; tots ells formaven part de la mateixa maquinària, aparatosa i monstruosa⁸⁹. Per altra banda, l'obscurantisme d'*Anciene Régime*. El gran pes a la vida pública de l'Església catòlica o la visió patrimonial de la política del sistema caciquista provocava, segons ells, l'altre gran mal a la població, impeding un accés democratitzat a la cultura i un desenvolupament polític ple. En general, qualsevol mena de poder d'"els de dalt" (burgès, militar o capellà), sempre que no estigués al servei de les classes populars, era un objectiu a abatre. Tot i això, el símbol que a Espanya sintetitzava tots aquests mals era només un: la monarquia. Els Borbons eren vistos com un *diabolus ex machina* que al llarg del temps havia protagonitzat els entrebancs que impediien el progrés del país⁹⁰.

Tal com dèiem línies amunt, el municipi fou des dels mateixos orígens d'aquesta cultura política l'espai predilecte de tota acció i desenvolupament humà. Una primera explicació a això, sembla evident, és que davant la impossibilitat de conquesta de quotes de poder més grosses, com l'Estat, el municipi semblava l'únic espai on els republicans podien governar⁹¹. Més enllà d'aquesta explicació, trobem que la cultura republicana dotava al municipi d'una profunditat filosòfica concreta. La ciutat era vista pels republicans com el lloc on naixia la democràcia; el lloc on es podien establir les relacions socials més lliurement i des d'on s'havia d'irradiar el canvi arreu, fins a la fita final d'un Estat on la nació —espanyola, catalana o andorrana— pogués desenvolupar-se de manera plenament democràtica. Certament, la ciutat oferia l'oportunitat als seus habitants d'una major llibertat i facilitat

⁸⁹ DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme...*, op. cit., p. 26.

⁹⁰ *Ibid.*, pp. 16-17.

⁹¹ DUARTE, Àngel. *El republicanisme català...*, op. cit., p. 18.

d'accés a la cultura i la informació, i des d'on més senzill resultava aplicar lleis reformistes⁹². Podem dir que el patriotisme, l'amor a la terra on directament els homes es desenvolupaven, era un altre dels eixos definitoris de la cultura republicana.

En tant que fill de la Revolució de 1789, el republicanisme fou un admirador de la cultura francesa, la Il·lustració i les revolucions com a acte d'afirmació de la sobirania popular. La revolució era entesa en termes morals: un acte que no només estava històricament justificat i servia com a mitjà, sinó que era una finalitat justificadora en si mateixa. En la revolta hi havia quelcom purificador, una mena de plebiscit violent imposat per la inoperància dels plebiscits ordinaris. La revolta armada solament, per ella mateixa, era sinònim de justícia⁹³. Una de les principals línies doctrinàries que el separava de liberalisme era precisament la consciència revolucionària. Pel republicanisme hi havia un fil conductor que unia els episodis revolucionaris de 1789, 1820, 1930, 1848 i 1870⁹⁴. A banda d'això, el republicanisme sempre mostrà una simpatia per les classes populars. Fos sincer o més aviat cosmètic, el cert és que el discurs republicà sempre incloïa una preocupació per les condicions de vida dels treballadors des d'una perspectiva certament paternalista⁹⁵. És per aquests darrers motius que podem definir el republicanisme com una cultura liberal, però fonamentalment d'esquerres.

Malgrat que es pot definir com un moviment d'esquerres, part de la peculiaritat del republicanisme també rau en l'ambigüitat i l'interclassisme tant en el seu cos doctrinal com en les bases socials que el seguien -sent aquesta la clau de la seva llarga durada en el temps⁹⁶. Dins de la família republicana podem trobar diverses subcultures, entre elles algunes més conservadores. De fet, la por a la massa incontrolada que defugia de qualsevol compromís cívic i un desig d'ordre social també podien ser valors netament republicans⁹⁷. Sense perdre el seu significat genuí, per als republicans d'ordre la revolució la podia sintetitzar, per exemple, un cop d'estat protagonitzat per algú en concret a qui se li havia confiat la legitimitació popular per fer-ho.

⁹² DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme...*, op. cit., p. 22.

⁹³ UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista...*, op. cit., pp. 105-106.

⁹⁴ DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme...*, op. cit., p., p. 27.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 28.

⁹⁶ UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista...*, op. cit., p. 54.

⁹⁷ DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme...*, op. cit., pp. 25-26.

En relació amb aquesta ambigüitat doctrinal, cal dir que la cultura republicana es caracteritzava per la manca d'un cos doctrinal ben definit i delimitat, sovint format per una munió de símbols, referents i imatges sense una connexió aparent. Les parets dels menjadors, ateneus, casinos i altres espais de sociabilitat republicana sovint estaven presidits per imatges tant dels líders locals del federalisme —com Pi i Margall—; o dels grans filòsofs que tant havien aportat a la humanitat —com Plató o Aristòtil—; o bé també de tots aquells científics i humanistes que havien mort per l'obscurantisme —com Giordano Burno o Galileo Galilei—; i els líders de la Il·lustració que havien desvetllat la humanitat cap al pensament lliure —com Jean-Jacques Rousseau. L'eclecticisme i la manca d'una harmonia en l'ideari eren característiques bàsiques del corpus republicà. Tal com diu l'historiador Àngel Duarte, “potser no se sabia ben bé quines havien estat les aportacions de cadascun d'aquells individus al progrés de la humanitat; però, al cap i a la fi, tot sumava”⁹⁸.

Una altra de les altres ambivalències republicanes la podem trobar directament en el subjecte polític al qual s'apel·lava: *el poble*. El poble era la comunitat política que els republicans volien mobilitzar, per la qual tenien un projecte de futur i també portava ja un llarg recorregut passat. Com el lector podrà notar, aquest subjecte polític no responia a cap anàlisi prèvia, ni social ni econòmic. Simplement es podria definir com a tota aquella gent que treballava i s'esforçava per subsistir en una societat adversa⁹⁹. Tota aquesta ambigüitat en la cosmovisió republicana es deu per una banda al seu tret específicament popular i la seva extensió en el temps com a opció política. El pas del temps i l'arribada de nous corrents filosòfics i polítics influïrien als republicans, que a poc a poc van anar integrant noves corrents de pensament al seu propi ideari.

Per altra banda, un altre dels factors que explica la capacitat resilient dels republicans, així com la seva ambivalència, és la seva formació social. L'eclecticisme, *el poble* o la inclusió de conservadors i revolucionaris sota una mateixa etiqueta, “republicà”, s'explica per l'interclassisme definatori dels estrats populars catalans. Tal com ens afirma Ucelay Da Cal, una de les característiques bàsiques de Catalunya és la fragilitat de les fronteres de classe entre els estrats socials mitjans-baixos¹⁰⁰. Si bé és cert que en un inici trobem que existia una

⁹⁸ *Ibid.*, p. 20.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 80.

¹⁰⁰ UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista...*, op. cit., p. 104.

intelligentsia liberal-republicana més o menys aristocràtica, la seva ràpida extensió —no només del discurs, sinó també de la producció intel·lectual— entre els estrats populars va provocar un ràpid i intens diàleg entre diversos actors socials.

A la vila de Gràcia, per exemple, era ben habitual trobar en un mateix barri obrers, menestrals, petits propietaris i altres tipus de treballadors compartissin els mateixos espais de socialització —el casino, la taverna, el veïnat, l'ateneu, el lloc de treball¹⁰¹. Per altra banda, les connexions culturals entre el camp i la ciutat eren més habituals i consolidades del que es creu, trencant així la divisió taxativa que es té de camp com a espai tradicional, conservador, reaccionari i aïllat de les idees progressistes¹⁰². Amb això volem dir que el republicanisme no és una cultura feta *des de dalt*, diguem-ne, com sí ho podia haver sigut el primer noucentisme. Els intel·lectuals republicans —mestres, periodistes, filòsofs, escriptors— van conformar lentament els símbols i l'ideari a partir d'un debat i d'una relació dialèctica amb les classes populars i les seves necessitats. En definitiva, simplement dir que la base social del republicanisme correspon a una amalgama d'estrats socials mitjans-baixos poc definits, el que es coneix com a *poble menut*¹⁰³.

Finalment, per entendre l'abast de la cultura republicana i la seva extensió cal esmentar detingudament els espais de socialització republicans per la importància doctrinal que se'ls donava. Certament podem dir que la cultura republicana era més o menys adversativa, de contraatac davant un món dominat per un grup hostil al *poble*¹⁰⁴. Els republicans, per tant, creien fermament que tot allò que no poguessin fer ells mateixos no els seria donat per ningú més. L'educació, l'accés a la cultura, el benestar físic i mental; en definitiva, el Progrés, no podia esperar i calia implementar-lo des de zero. Aquest vessant *do it yourself*, també compartida amb l'anarquisme i el socialisme vuitcentista, es materialitzava per una banda amb el municipalisme que ja hem vist. En complement a això, el republicanisme va treballar molt activament per la creació i consolidació d'una xarxa associativa potent capaç de dirimir totes les necessitats que el poble pogués tenir.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 54.

¹⁰² DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme...*, op. cit., pp. 31-32.

¹⁰³ *Ibid.*, pp. 25-26.

¹⁰⁴ DUARTE, Àngel. *El republicanisme català...*, op. cit., p. 18.

Així, primer gràcies a les esclètxes que el sistema de la Restauració donava a finals de segle XIX —implantació del sufragi universal, llibertat d'associació— i posteriorment amb la potenciació per part del lerrouxisme, el republicanisme va establir una xarxa de casals, ateneus, casinos i agrupacions esportives on s'oferien diversos serveis¹⁰⁵. Biblioteques, barberies, serveis mèdics, jurídics, lleure —cant coral, agrupacions excursionistes, equips esportius—, conferències, obres de teatre, concerts, recitals... Tot allò que l'Estat no donava però que resultava essencial per la realització de l'ésser humà s'oferia de manera assequible i autoproduïda. El bon manteniment d'aquests espais de socialització en xarxa també explicaria en gran part la difusió del republicanisme en l'espai i el temps.

Republicanisme nacionalista o noucentisme de masses?

Malgrat saber que les fronteres de classe a Catalunya eren estretes, els anys deu i vint es van caracteritzar per una cruenta lluita de classes. Els republicans clàssics -culturalment vuitcentistes i d'arrel federalista- es van veure desorientats enmig d'un catalanisme burgès i modern i un obrerisme radicalitzat entorn la CNT i Lerroux¹⁰⁶. Tot això, la infraestructura cultural de la Mancomunitat de Catalunya va permetre la professionalització d'un grup d'intel·lectuals esquerrans que abraçava el llegat noucentista en la seva faceta cívica i cultural, fusionant-la amb la tradició republicana i aïllant-ne els tics d'elitisme burgès¹⁰⁷. La concreció política d'això fou Acció Catalana, organització composta el 1921 per les joventuts de la Lliga Regionalista (desil·lusionades amb el paper del catalanisme a les Corts espanyoles i amb certa voluntat socialitzant de la política) i alguns republicans independents, com Antoni Rovira i Virgili¹⁰⁸. A més, experiències traumàtiques prèvies com l'assalt a la redacció del Cu-Cut! (1905) van permetre momentàniament una anterior primera experiència d'unió política de liberals, tradicionalistes i republicans sota la bandera del catalanisme a Solidaritat Catalana.

Com hem vist, la dictadura de Primo va suposar un anestèsic social i polític per a la seva oposició als primers anys. Però fou precisament la repressió anticatalana del directori militar —a més d'experiències polítiques prèvies— la que va motivar la vertebració d'una oposició

¹⁰⁵ DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme...*, op. cit., pp. 34-35.

¹⁰⁶ DUARTE, Àngel. *El republicanisme català...*, op. cit., p. 18.

¹⁰⁷ BARAS, Montserrat. *Acció Catalana. 1922-1936*. Barcelona: Curial, 1984., p. 370.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 13-15.

catalanista, moderada, que recollia en part el republicanisme del vuit-cents i l'obra de la Mancomunitat. La vertebració d'una cultura nacional catalana, cívica, d'arrel interclassista era l'única sortida viable a l'enquistament i guerra social que patia Catalunya als primers vint anys del segle XX.

El cos social de la renovació republicana —immigració de territoris de parla catalana arribada a Barcelona a partir del 1900— s'anà agrupant entorn noves organitzacions com Acció Catalana o l'Estat Català de Francesc Macià¹⁰⁹. Primer a París i posteriorment a l'interior del país a ateneus, casals i casinos populars, l'oposició republicana va anar creixent fins que el 1930 es veia clar la imminent fi de la dictadura. Arribat a aquest punt, les eleccions municipals del 14 d'abril de 1931 es van llegir com un plebiscit entre monarquia i república¹¹⁰. Per l'ocasió, Esquerra Republicana de Catalunya es presentava com una candidatura de masses que aglutinés diversos sectors ideològics propers —però no iguals. El separatisme, el republicanisme tradicional —molt estès i consolidat a comarques— i un tercer sector agrupat entorn de la revista *L'Opinió* al qual ens hem anat referint fins ara com a moderat i il·lustrat, hereu del llegat noucentista i responsable de la renovació republicana¹¹¹.

Enmig de tots ells, com a figura de consens, Francesc Macià. La vertebració d'una política de classe a Catalunya, burgesa o proletària, havia fracassat estrepitosament als primers anys del segle XX, i calia un aglutinant polític modern capaç d'unir l'interclassisme contingent tan característic de la societat catalana. Malgrat l'elasticitat del terme, Ucelay recull el concepte de *populisme* per definir el republicanisme catalanista encapçalat per Macià al període dels anys trenta. En harmonia amb terceres vies d'un reformisme liberal europeu, el projecte d'ERC advocava per la creació d'un *welfare statism* d'acord amb les idees d'un noucentisme renovat, de masses, al qual se li havia extirpat l'elitisme burgès per convertir-se en un projecte inclusiu i liberal¹¹².

Amb l'inesperat èxit arrasant d'ERC —i del republicanisme en general a Espanya— a Catalunya s'havia obert pas a l'autogovern. El republicanisme nacionalista entrava en una fase d'expansió final i consolidació política arreu del país amb Barcelona com a principal pol

¹⁰⁹ UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista...*, op. cit., p. 94.

¹¹⁰ TERMES, Josep. "De la Revolució de...", op. cit., p. 333.

¹¹¹ DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme...*, op. cit., p. 209.

¹¹² UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista...*, op. cit., p. 20.

irradiador. Els nostres protagonistes, el grup d'andorrans emigrats de Barcelona, van viure i formar part de tot aquest procés que acabem d'exposar. Com veurem al darrer apartat, tant per la seva condició social com els seus orígens culturals, l'emigració andorrana formava part de la intel·lectualitat republicana ubicada a Barcelona.

2 Andorra al primer terç del s. XX

2.1 Els fonaments

Una de les idees principals que hem volgut ressaltar al llarg de tot el treball és que la història d'Andorra és un cas perfectament emmotllable al transcurs de la història europea contemporània. És evident que amb certes peculiaritats força notòries i amb els seus particulars *tempos*, però al cap i a la fi com qualsevol altre cas europeu en menor o major mesura. Amb aquesta premissa ens agradaria introduir el present apartat, que destinarem a explicar la mal anomenada Revolució de 1933 i les seves causes, així com una breu revisió historiogràfica final.

Sovint s'ha tendit a interpretar els fets de 1933 com una revolució, això és, segons l'enciclopèdia, un “canvi en profunditat, global i dràstic de les institucions polítiques i socials o de les estructures econòmiques d'una societat”¹¹³. Com veurem, el que ocorregué entre el 5 d'abril i el XX de setembre de 1933 no tingué res de revolucionari; més aviat es tractà d'una reforma¹¹⁴. Part de la fal·làcia rau a suposar que la reestructuració política de 1933 s'aplicava *ex nihilo* sobre un sistema polític i administratiu medieval. Lluny d'això, trobem que els fets de 1933 són un episodi més —no el primer— d'un procés de modernització política que començà el 1866 i culminà el 1993 amb la redacció de l'actual Carta Magna andorrana. Així, trobem que la política andorrana feia un temps d'ençà de 1933 que havia començat a racionalitzar i codificar el seu sistema polític amb la introducció d'algunes mesures de tall liberal.

En primer lloc podríem explicar preliminarment que el prefaci del sistema polític andorrà actual cal cercar-lo al segle XVIII, amb la compilació redactada dels usos i costums d'Andorra d'Antoni Fiter i Rossell, el *Manual Digest de les Valls neutres d'Andorra*. L'obra, publicada el 1748, era la codificació de les normes que havien regit la vida col·lectiva al principat — forma de govern, administració de la justícia, dels recursos...— des de temps immemorials,

¹¹³ PNR. “Revolució”. *Gran Enciclopèdia Catalana*. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0235661.xml>
Accedit 13 maig 2021.

¹¹⁴ Sobre el concepte de revolució a la historiografia andorrana *vid.*, CEDRÁN MARTÍN, Èric. *Democràcia i Revolució, dos conceptes en la historiografia andorrana* UB, 2014.

però adaptades al context polític internacional del moment¹¹⁵. I és que parlem d'una adaptació perquè l'autor, plenament conscient dels privilegis andorrans i bon coneixedor de la seva idiosincràsia, visqué un moment polític clau en l'àmbit internacional: la delimitació de la sobirania dels estats i l'eliminació de llibertats i altres rèmores d'origen medieval, com és el cas del Decret de Nova Planta espanyol de Felip V (1715)¹¹⁶. Per evitar-ho, Fiter, que havia estat educat a l'Espanya de la Contrareforma, introduí sobre el costumari andorrà la tendència política del moment: el tacitisme. Aquest corrent polític fou una resposta catòlica al realisme polític de Maquiavel, que conjuminava per una banda el propi vessant realista amb la bona conducta cristiana¹¹⁷.

Tal com descriu Casal, les màximes d'Antoni Fiter del seu *Manual Digest* són una prova evident de l'empirisme típic d'autors tacitistes, que tenia com a objectiu principal el manteniment i conservació del poder polític propi¹¹⁸. Amb la redacció del *Manual Digest* Andorra aconseguia mantenir el seu propi rumb polític i de retruc s'inseria dins els corrents polítics del moment. Fiter fou, sense cap mena de dubte, un il·lustrat més de l'època que, igual que els seus col·legues espanyols o francesos, va traçar les rengleres per on s'hauria de desenvolupar el país¹¹⁹. Gràcies a ell —en part—, l'andorranitat es va poder mantenir i projectar en el temps de forma quasi fundacional. Tanmateix, també cal ressaltar que la Revolució Francesa portà profundes conseqüències indirectes a curt termini, ja que el copríncipat francès abandonà per complet el seu deure sobre Andorra entre 1789 i 1808, moment en què Napoleó reprendria els seus drets copríncipals.

Al llarg d'aquest període el copríncep bisbe Josep de Boltas i Vélez (1738-1795) exerciria una profunda influència sobre el principat pirinenc. Com també Fiter, Boltas fou un home del seu temps, il·lustrat¹²⁰. La seva obra com a copríncep anà encaminada a prosseguir la tasca racionalitzadora de Fiter, aplicant nous decrets en favor de l'ordenació i regulació de

¹¹⁵ MARQUÈS I OSTE, Nèmesi. "El Manual Digest i la teoria de la raó d'Estat". *Quadern d'Estudis Andorrans*, vol. 3, 1978, pp. 75-83., p. 75.

¹¹⁶ CASAL, Narcís. "Idees polítiques en les "màximes" d'Antoni Fiter i Rossell". *Quadern d'Estudis Andorrans*, vol. 5, 1990, pp. 49-92., p. 51.

¹¹⁷ MARQUÈS I OSTE, Nèmesi. "El Manual Digest i...", *op. cit.*, p. 76.

¹¹⁸ CASAL, Narcís. "Idees polítiques en les...", *op. cit.*, p. 53.

¹¹⁹ MORELL, Antoni. "Andorra a la segona meitat del s. XVIII". *Quadern d'Estudis Andorrans*, vol. ?, pp. 41-42.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 43.

pagament de deutes, de les condicions de venda de productes essencials, de la sanitat pública, de l'ordre públic... En definitiva, aplicà una política de despotisme il·lustrat adaptada a les condicions socioeconòmiques d'Andorra¹²¹. Així mateix, Boltas també tingué una consciència de sobirania d'Andorra absolutament inqüestionable, fet que el portà a aplicar mesures pel que per nosaltres és un tret definitori i constant històrica d'Andorra: la independència i la neutralitat com a màximes en política internacional¹²².

Suara hem vist la racionalització del sistema jurídic i polític del Principat d'Andorra durant el segle XVIII. Cal ara fer un salt en el temps de 100 anys si fa no fa. Com és evident, al llarg del segle XIX Andorra començà a rebre la influència dels diversos processos revolucionaris (1789, 1830, 1848). Cal no confondre la peculiaritat d'Andorra amb una impermeabilitat total a l'avenç de les idees i nous costums, més tenint en compte la seva condició fronterera amb el tràfic humà que comporta. I és que, tal com afirma Morell, “El seu ressò [el dels Drets de l'Home i del Ciutadà] serà més o menys feble, però la veu se sent”¹²³. Així, arribem a 1866 amb el primer episodi de la modernització del sistema polític andorrà. Un degoteig constant de viatgers i pastors va anar canviant lentament la mentalitat dels andorrans, i al llarg dels anys seixanta del segle XIX va començar a haver-hi veus que clamaven per un canvi al sistema polític d'Andorra, regit fins al moment de forma completament aristocràtica i arbitrària¹²⁴.

Els constants abusos de poder per part dels càrrecs polítics, en mans de les famílies més riques i poderoses de les valls, van provocar ja no una depauperació de les classes més desfavorides -que també-, sinó també una crisi endògena del mateix sistema per una manca de gestió racional del poder. Així, les proclames del fet que certa intervenció de comissionats o representants del poble en la gestió de la *res publica* milloraria la situació del principat van començar a expandir-se, no només entre el *poble baix*, sinó també entre l'aristocràcia. Malgrat no poder parlar de partits, trobem doncs que als anys seixanta hi havia tres tendències polítiques al si del Consell General: a) la “dels aristòcrates de sempre”, bisbista, de forta arrel

¹²¹ *Ibid.*, p. 44.

¹²² *Ibid.*, pp. 46-47.

¹²³ *Ibid.*, p. 39.

¹²⁴ LÓPEZ MONTANYA, E.; PERUGA GUERRERO, J.; TUDEL FILLAT, C. *L'Andorra del segle XIX: De la Nova Reforma a la Revolució del 1881.*, pp. 227-228.

carlina i tradicionalista i vinculada a Espanya; b) la “dels joves”, formada pels consellers de menys edat que clamaven per una obertura d’Andorra al món; i c) la de “l’opinió general”, sense una tendència política definida¹²⁵.

Finalment s’acabà imposant el segon grup, que liderat per Guillem d’Areny-Plandolit i Anton Maestre i Molines van aplicar el 1866 el que es conegué com a “Nova Reforma”. Decretada el 22 d’abril de 1866 pel copríncep bisbe Josep Caixal i Estradé (i dos anys més tard per Napoleó III), la reforma reafirmava en primer lloc el poder coprincipal apel·lant als Pareatges de 1278 i 1288¹²⁶. En segon lloc, anunciava les modificacions administratives de les valls, que podem resumir en

1. L’ampliació del cos electoral a tots els caps de casa (distingint cos electoral actiu i passiu)
2. La divisió del poder incompatibilitzant els càrrecs de conseller general i conseller de parròquia, designant al Consell General el màxim poder executiu del govern
3. Limitació d’un nombre concret de càrrecs per als diversos òrgans de poder
4. La fiscalització de la feina realitzada per les anteriors Sindicatures¹²⁷.

Tot i algun episodi de tensió entre els estrats més conservadors de la societat andorrana, finalment les mesures es van acabar aplicant de manera consensuada¹²⁸. D’aquesta manera, el 1866 seria la data d’introducció del liberalisme, en una versió molt *sui generis*, certament, a Andorra. S’aconseguia la modernització del país però conservant les característiques específiques i l’arrelament de les tradicions¹²⁹. Malgrat la importància del fet, en cap cas podem dir que fos quelcom revolucionari o trasbalsador, ni sobredimensionar els seus efectes. La filosofia de la reforma pretenia una certa fiscalització popular de la gestió econòmica i administrativa que exercia la classe política¹³⁰. Aquesta, però, a causa de les inconcrecions del nou text —el vot havia de ser públic, què o qui era ben bé un cap de casa?

¹²⁵ *Ibid.*, p. 229.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 231.

¹²⁷ ARMENGOL, Antoni. “La reforma de l’any 1866. Anàlisi i comentari. *Quadern d’Estudis Andorrans*

¹²⁸ LÓPEZ MONTANYA, E.; PERUGA GUERRERO, J.; TUDEL FILLAT, C. *L’Andorra del segle XIX...*, op. cit., pp. 233-237.

¹²⁹ ARMENGOL, Antoni. “La reforma de l’any 1866...”

¹³⁰ LÓPEZ MONTANYA, E.; PERUGA GUERRERO, J.; TUDEL FILLAT, C. *L’Andorra del segle XIX...*, op. cit., p. 233.

Com determinar *l'arraigo* per concedir drets polítics?—, *de facto* seguia corresponent a les mateixes famílies poderoses¹³¹.

La nova generació política seguí a partir de llavors amb la seva voluntat de modernització a través de noves mesures econòmiques. Andorra, tradicionalment arrelada al sector primari i la protoindústria tradicional de muntanya, es veia ara progressivament apartada dels nous circuits econòmics internacionals a conseqüència de la industrialització a Espanya i França¹³². Així, la solució que trobà la nova sindicatura passava per la potenciació d'altres propostes econòmiques, com les concessions a empreses estrangeres per la instal·lació de casinos i balnearis termals a imatge i sembla de Mònaco¹³³. Entre finals dels anys seixanta i al llarg dels setanta hi haurà diverses propostes per part de petits empresaris estrangers d'instal·lar els seus casinos i balnearis a les valls a canvi de finançar la construcció de les tan necessàries infraestructures i vies de comunicació que requeria el nou món industrial¹³⁴. Així, Andorra es podria reinserir a escala internacional, no només econòmicament sinó també políticament. Tanmateix, l'adaptació als nous temps presentava nous reptes.

La Nova Reforma de 1866 començà a quedar obsoleta per les seves incongruències i inconcrecions, donant lloc al qual llavors es conegué com la *Question d'Andorre*. La voluntat d'obertura al món dels andorrans donà els seus fruits i veiem com al llarg de la segona meitat del s. XIX Andorra començarà a despertar l'interès internacional, pel seu potencial econòmic però també per les seves peculiaritats jurídiques i polítiques. El debat sobre quins drets esqueien a quins organismes de l'edifici polític-administratiu andorrà fou cada vegada més intens tant dins com fora del principat¹³⁵. L'augment substancial de la iniciativa política del Consell General i de l'autogovern del país provocà les primeres tensions entre el Consell

¹³¹ *Ibid.*, p. 333.

¹³² *Ibid.*, p. 250.

¹³³ *Ibid.*, p. 252.

¹³⁴ La primera concessió d'aquestes característiques és del mateix any 1866, de l'empresari H. Duduvier, la qual posteriorment continuarà M. Crabbé. Després del fracàs inicial de la proposta, Lundy Romé d'Arc, membre de la societat a la qual també pertanyien els dos anteriors, intenta una altra vegada rellotar la proposta el 1869 que malgrat verbalitzar-se, no s'inicià. Esperonat per l'actitud del Consell General, Lundy crea una nova societat el 1873 conjuntament amb M. Fleury Flobert anomenada ara "*Compagne du Val d'Andorre*", que finalment aconsegueix una concessió acordada el 4 de març de 1873 per construir cases de joc a canvi de carreteres i altres infraestructures. Finalment el 1876 es descartarà, posant punt final al joc com a motor econòmic per Andorra. *Ibid.*, pp. 248-294.

¹³⁵ LANG-VLACHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras*. Madrid: Círculo Rojo, 2018., p. 33.

General de les Valls i els coprínceps a partir de 1866, però sobretot el 1881, moment en què tingué lloc la primera i efímera revolució a Andorra¹³⁶.

La desaparició de l'economia tradicional de muntanya provocà una immediata depressió econòmica a les valls. A més, la promesa d'uns casinos i balnearis que portarien la prosperitat al país no arribava per la negativa del Consell General i els coprínceps, ambdues institucions encara lluny de representar la voluntat popular. L'augment de la pobresa, el malestar i la frustració entre les capes populars de la societat andorrana fou cada vegada a més fins que a finals de 1880 tots els conflictes que hem enumerat van esclatar amb la revolució -ara sí- d'aquell any¹³⁷. Un grup d'entre 150 i 200 homes armats ocupava la Casa del Vall expulsant el Consell General vigent per constituir-ne un de provisional i revolucionari que posteriorment es ratificà a través de les urnes seguint la normativa de 1866¹³⁸.

Davant les reserves per part de l'aristocràcia andorrana i els coprínceps per la instal·lació de casinos —negocis de dubtosa moralitat cristiana i perillosos pel model econòmic dels grans propietaris—, el nou Consell General va tirar pel dret acordant contractes de concessió a diversos empresaris ja que no hi havia mecanismes jurídics per evitar-ho¹³⁹. Malgrat un restabliment de l'ordre final a través de la força amb dures condemnes pels revolucionaris, aquest fet posava en evidència le mancances de la Nova Reforma —quines limitacions havia de tenir el Consell General? I els coprínceps?.

Des d'aquell moment en endavant, els problemes que hem presentat —manca de representació popular, ambigüitat pel que fa a càrrecs polítics, interessos econòmics internacionals, problemes diplomàtics entre coprínceps— no farien res més que augmentar davant la percepció de tendències modernes i europees, com l'avenç tecnològic i la mutació del liberalisme clàssic en la conflictiva societat de masses, així com la creixent coneixença d'Andorra en el context internacional. Els conflictes que més tard trobarem al primer terç del segle XX foren, doncs, una barreja de les qüestions no resoltes que aquí acabem d'exposar,

¹³⁶ L'any 1881 es reuniren les condicions necessàries per poder anomenar *revolució* a l'aixecament popular que tingué lloc al desembre d'aquell any. Tal com afirmen Montanya, Peruga i Tudel, es tractà d'un moviment subversiu d'una altra radicalitat. Els fonaments econòmics de la revolta eren molt marcats, així com la consciència de l'enfrontament entre dues classes socials. LÓPEZ MONTANYA, E.; PERUGA GUERRERO, J.; TUDEL FILLAT, C. *L'Andorra del segle XIX...*, op. cit., p. 307.

¹³⁷ *Ibid.*, pp. 307-308.

¹³⁸ *Ibid.*, p. 310.

¹³⁹ *Ibid.*, p. 319.

particularment andorranes, amb els nous problemes que plantejava el segle XX arreu d'Occident.

2.2 L'organització polític-administrativa d'Andorra

Dèiem abans que un dels problemes d'Andorra davant el nou segle era la inadequació del seu edifici polític-administratiu. Cal ara, momentàniament, fer un parèntesi al nostre relat i aturar-nos per veure com funcionava a principis del segle XX i quins són els actors que el configuraven per entendre amb més facilitat en el conflicte que desemboca el 1933¹⁴⁰. Com hem vist, el Manual Digest i la Nova Reforma foren els dos textos fundacionals de l'Andorra contemporània: el primer deixava per escrit els càrrecs i les respectives funcions que havien regit Andorra des de feia segles i el segon, influït per les diverses revolucions liberals, feia una tímida primera passa cap a la democratització del país amb una ampliació del cos electoral, eminentment.

Així ens trobem que el Copríncipat era la màxima autoritat d'Andorra, amb poders executius, legislatius i judicials. Estava composta per una banda pel copríncep bisbe, bisbe d'Urgell, i per l'altra el copríncep francès, el president de la República Francesa. L'origen d'aquest govern establert al Manual Digest es basa en els pareatges de 1278 i 1288, moment en què s'estableix el cosenyoriu entre el bisbe d'Urgell i el comte de Foix com a resolució a un conflicte bèl·lic entre les dues parts. El pes de la Història feu que els drets del Comtat de Foix passessin en primer lloc a mans de la monarquia borbònica francesa i posteriorment al president de la República, assolint la forma definitiva del copríncipat en aquest sentit. Tot i això, els copríncestes actuaven habitualment a Andorra a través dels seus representants¹⁴¹.

En primer lloc, a través dels respectius delegats permanents, càrrec nascut arran de la Revolució de 1881 i compost —habitualment— pel vicari general de la diòcesi d'Urgell per la part episcopal, i pel subprefecte dels Pirineus Orientals de Perpinyà per la part francesa¹⁴². Aquests doncs, s'encarregaven a l'ús d'administrar Andorra amb el vistiplau dels respectius

¹⁴⁰ Per fer l'actual punt s'ha emprat els llibres de gonzález i lang-valchs, que a l'hora ho recullen de MARQUÈS I OSTE, Nèsemi. *Les institucions públiques del Principat*. L'obra de Marquès és la de referència malgrat malauradament no s'hagi pogut consultar pel present treball.

¹⁴¹ GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933: La Revolució de la modernitat*. Sant Julià de Lòria: Cossetània Edicions & Fundació Julià Reig, 2009., p. 11.

¹⁴² LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 31.

coprínceps. Les seves funcions, sense ser del tot delimitades, es basaven a fer prevaldre la voluntat dels coprínceps i executar els seus poders. Alhora, trobem que aquests eren representats a Andorra també pels veguers, batlles i els seus ajudants, els notaris (tots ells càrrecs duals, de la mateixa manera que el copríncipat, amb la part episcopal i la part francesa).

Els veguers (o *viguiers*) eren escollits pels coprínceps per un període indefinit de temps i tenien eminentment un paper judicial, encarregats d'administrar justícia penal i administrativa. Tanmateix, també s'encarregaven de mantenir l'ordre públic i les seves decisions havien de ser sempre *simul et communiter*, això és, conjunta i consensuada¹⁴³. La seva tasca judicial de tipus penal es duia a terme al Tribunal de Corts conjuntament amb el jutge d'apel·lacions (escollit cada cinc anys pels coprínceps de forma alternada), i les seves resolucions tenien un caràcter definitiu sense l'admissió de cap recurs. Ja que habitualment els veguers no residien a Andorra, els batlles n'eren els seus lloctinents. Aquests eren escollits cada tres anys prorrogables pels coprínceps entre una llista proposada pel Consell General de set noms, i era condició *sine qua non* posseir la nacionalitat andorrana per exercir el seu càrrec. Les seves funcions es basaven en l'administració de la justícia de tipus civil i l'administració de l'ordre públic en nom dels veguers. Les sentències dels batlles, però, es podien recórrer a dues instàncies superiors més: el jutge d'apel·lacions en primer lloc i el Tribunal de Corts o el de la Mitra d'Urgell en segon lloc. Finalment els notaris tenien funcions administratives de suport a veguers i batlles¹⁴⁴.

Vista la part copríncipal, trobem que la part de representació popular a Andorra tenia dues escales, la local i la nacional. Pel que fa a la primera, Andorra estava dividida administrativament en sis parròquies o comuns, subdividides a vegades en quarts. A través de les urnes s'escollia els representants dels sis Consells dels Comuns, amb una variabilitat d'entre 10 i 14 membres. Aquests organismes locals estaven presidits pel Cònsol major, el que podríem equiparar a un alcalde; i tenia per ajudant el Cònsol menor. Les seves funcions eren fer prevaldre la voluntat del consell comunal i administrar la vida local¹⁴⁵.

¹⁴³ *Ibid.*, p. 32.

¹⁴⁴ GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana...*, op. cit., p. 12.

¹⁴⁵ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 29.

En una altra escala superior trobem el Consell General de les Valls, el parlament d'Andorra. Allà les parròquies estaven representades per quatre consellers, dos dels quals eren renovats a través del sufragi cada dos anys. L'òrgan executiu de la càmera, escollit per la representació parroquial, s'anomenava Sindicatura i estava composta pel síndic general, el subsíndic i el seu secretari. El repartiment de les tasques no estava establert, sinó que es feia un repartiment consensuat entre els 27 membres de la càmera. Les reunions ordinàries se celebraven 5 vegades a l'any, seguint el calendari eclesiàstic, i el càrrec de conseller no era remunerat. Les seves sessions eren secretes, així com els resultats de les votacions i les decisions preses¹⁴⁶.

La principal novetat que introduí la Nova Reforma, vigent fins al 1933, fou, en primer lloc, l'ampliació del cos electoral a tots els caps de casa. Aquests, sense estar concretats del tots, podríem definir-los com els hereus de les famílies andorranes, amb un arrelament al país i poder adquisitiu suficient. Alhora, però, el cos electoral es dividia entre actiu i passiu, això és, el dret a vot però no a ser escollit per als menors de trenta anys. En segon lloc, la reforma de 1866 també permeté establir una certa fiscalització de la feina política realitzada que, malgrat fos secret, es podia valorar públicament a través de dos comissionats escollits a través de votació¹⁴⁷.

Finalment un altre òrgan complementari al Consell General fou l'Assemblea Magna. Aquest organisme es convocava *ex professo* per prendre decisions de molta transcendència pel país, i estava composta per tot el Consell General a més de tots els cònsols majors i menors i quatre representants parroquials addicionals. Era una assemblea de caràcter públic i també podia acollir convidats¹⁴⁸.

2.3 L'arribada del segle XX: de la Primera Guerra Mundial a 1931

Vistos els pilars bàsics en què es fonamentava la modernitat andorrana, a continuació ens disposem a desenvolupar l'arribada del segle XX a Andorra. Com bé dèiem al primer apartat, el *segle curt* tingué el seu inici —almenys el seu inici històric— arran de la Primera Guerra Mundial, fet que als Pirineus també repercutí amb un lleuger decalatge temporal. La política

¹⁴⁶ *Ibid.*, p. 30.

¹⁴⁷ LÓPEZ MONTANYA, E.; PERUGA GUERRERO, J.; TUDEL FILLAT, C. *L'Andorra del segle XIX...*, *op. cit.*, p. 226.

¹⁴⁸ ¹⁴⁸ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, *op. cit.*, p., p. 31.

de masses, el periodisme, l'espionatge internacional, l'auge del moviment obrer, els radicalismes ideològics, les noves vies i xarxes de comunicació... Tots els elements que van florir (i convulsionar) arreu d'Europa durant el període d'entreguerres van començar a aterrar de manera més o menys precipitada al Principat a partir dels anys vint. A partir de llavors, l'aposta definitiva pel turisme i l'explotació dels recursos naturals provocà una transformació socioeconòmica radical al Principat. En qüestió de deu o quinze anys els andorrans i andorranes s'inserien als nous circuits culturals i polítics de l'era de masses, però el seu sistema polític seguia sense canviar. La situació, completament insostenible pel país, va acabar desembocant el 1933 amb un aixecament popular.

Reprement el fil de la vida política d'Andorra, veiem com els últims vint anys del segle XIX la *Question d'Andorre* s'evidenciava cada vegada més amb els constants entrebancs a l'hora de modernitzar el país entre el poble andorrà, el seu Consell General, el copríncep bisbe, el copríncep francès i també Espanya com a part interessada sobre Andorra. Malgrat això, amb el nou segle la relació entre aquests actors va començar a millorar gràcies a, en part, la gran personalitat disposada i assertiva dels coprínceps bisbes Joan Josep Laguarda i Fenollera (1866-1913) i Joan Benlloch i Vivó (1864-1926)¹⁴⁹. Durant els seus mandats fou quan es van crear les primeres xarxes de comunicació telegràfica (1903), la primera xarxa telefònica, una carretera que connectava La Seu d'Urgell amb Andorra (1913), la creació d'un règim especial de franquícies per Andorra respecte als països veïns (1908), etc.¹⁵⁰ Fins i tot es plantejà la possibilitat de fer arribar a les Valls d'Andorra un ferrocarril (projecte que a causa de l'orografia difícil del lloc va quedar ràpidament descartat).

Aquesta primera embranzida va quedar paralitzada amb la Primera Guerra Mundial. Com hem apuntat abans, la Gran Guerra va afectar un bon nombre de països al món malgrat que haguessin mantingut una neutralitat a propòsit de la contesa. El cas d'Andorra doncs, no era diferent. Tal com ens diu Lang-Valchs, durant aquell període l'activitat de la política del Consell General fou molt baixa, almenys a escala documental. Per exemple, el *boom* de l'economia catalana, seguit d'una ràpida i abismal davallada empitjorada per l'esclat de la Grip de 1918 (una altra pandèmia!), va paraitzar l'activitat econòmica del principat amb els

¹⁴⁹ *Ibid.*, pp. 48-49.

¹⁵⁰ Per una ampliació sobre les primeres infraestructures modernes a Andorra *vid.* MAS, Manel. "Mitjans i vies de comunicació a Andorra al principi del segle XX", *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 4, 1979.

tancaments de fronteres i l'estancament dels tractes fiscals preferencials per a certs productes andorrans com el tabac¹⁵¹.

Si bé l'impacte bèl·lic de la Gran Guerra fou certament remot a Andorra, les seves conseqüències econòmiques, polítiques i culturals que dèiem a la primera part d'aquest treball van viure's molt de prop als Pirineus. Amb un cert decalatge temporal, Andorra visqué l'arrencada econòmica definitiva gràcies a la reactivació de l'economia europea de postguerra, no sense algunes dificultats. Tal com s'havia evidenciat ja a la segona meitat del segle XIX, la modernització d'Andorra passava obligatòriament per la potenciació dels contractes concessionaris a companyies estrangeres. Les característiques d'Andorra, de dimensions reduïdes i orografia abrupte, impossibilitava la indústria com a motor econòmic i calia cercar altres rutes. Tanmateix, la via vuitcentista de potenciació del turisme burgès de balneari i casino també havia quedat descartada vistes les nefastes reaccions que provocà¹⁵². El nou camí del segle XX semblava que havia de transcórrer per l'explotació dels recursos naturals d'Andorra per tal d'alimentar la indústria dels països veïns com la catalana, que estava en plena efervescència¹⁵³.

El tret de sortida definitiu pels avenços en matèria econòmica cal cercar-lo amb l'acord de restabliment de les franquícies amb Espanya del nou copríncep bisbe Justí Guitart (1875-1940) el 1921¹⁵⁴. Malgrat la convulsió i conflictivitat de l'època en què visqué, el mandat del copríncep Guitart es caracteritzà per un continuisme amb l'obra dels seus predecessors amb la modernització d'Andorra i la seva obertura al món, així com l'intent i la predisposició constant a cercar una solució pacífica i consensuada dels diversos problemes que la societat andorrana s'anà trobant. La seva formació jurídica, així com el seu tarannà discret, conciliador i metòdic li permeté gestionar el que probablement era el mandat coprincipal més complex i conflictiu del segle XX andorrà¹⁵⁵. L'acord de les franquícies, aprovat finalment el 18 d'octubre de 1922, no només ressuscitava els vells acords sinó que a més donava seguretat

¹⁵¹ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., pp. 42-43.

¹⁵² *Vid supra* apartat 2.1 per la Revolució de 1881.

¹⁵³ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007., p.72.

¹⁵⁴ *Ibid.*, pp. 73-74.

¹⁵⁵ *Ibid.*, pp. 14-15.

a agricultors i ramaders andorrans per una banda i a les autoritats espanyoles per l'altra, que volien evitar abusos i temien sempre la possibilitat de fraus¹⁵⁶.

Aquesta alenada d'aire fresc vingué acompanyada d'altres iniciatives provinents tant de la societat civil com de les autoritats polítiques andorranes. Per una banda, el 1925 naixia el Sindicat d'Iniciativa de les Valls d'Andorra. Com també els homòlegs europeus, el Sindicat d'Iniciativa sorgia llavors com una organització que reunia empresaris, hotelers i promotors culturals per a la promoció turística del país tant de portes endins com de portes enfora: els anuncis a diaris internacionals promocionant la bellesa de les valls andorranes cada vegada eren més, així com la pressió a les autoritats andorranes per la construcció de noves infraestructures per acollir el turisme¹⁵⁷.

A la iniciativa de l'empresariat local cal afegir l'activitat de l'emigració andorrana que residí a França i Barcelona, peça fonamentalíssima per la modernització d'Andorra al segle XX¹⁵⁸. Pel que fa al model turístic a seguir, les organitzacions d'andorrans emigrats barcelonines treballaren molt estretament amb el teixit empresarial andorrà per la promoció del país. A poc a poc i conjuntament van configurar un model turístic basat en la projecció d'una imatge d'Andorra com a lloc idoni per a l'oci termal i la pràctica d'esports de muntanya com l'excursionisme, l'esquí o el ciclisme. Progressivament, aquestes campanyes van anar donant els seus fruits i Andorra anà rebent cada vegada més la visita de turistes i viatgers a través de l'única —i limitada— carretera que connectava Andorra amb els seus veïns. Amb ells, també la construcció de nous hotels i la higienització i aclimatació de les diverses poblacions —construcció de claveguerams, noves carreteres i camins, etc.

Per tant, Andorra fou cada vegada més coneguda i reconeguda internacionalment degut a la seva nova projecció turística, encara que ja hi havia precedents amb la *Quèstion d'Andorre* a finals del s. XIX i els debats teòrics que suscitava. Tanmateix, els problemes sorgits entorn de la constitució d'un model postal andorrà van fer augmentar exponencialment la fama d'Andorra arreu del món. Com veurem més endavant, el desacord entre administracions andorranes, franceses i espanyoles provocà l'existència d'una doble administració de correus

¹⁵⁶ Fou tal l'encert de Guitart en el replantejament dels tractes duaners i fiscals amb Espanya, que es mantingueren fins la redacció de la Constitució andorrana el 1993., *Ibid.*, pp. 74-75.

¹⁵⁷ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 57.

¹⁵⁸ *Vid. infra*. Apartat 3.

del país, amb els seus respectius segells¹⁵⁹. El fet, a més de despertar l'interès dels col·leccionistes i aficionats a la filatèlia, evidenciava una altra vegada la inadequació i peculiaritat de l'administració andorrana en general, que a l'època fou vista per la premsa generalista com a *medieval*. Així doncs, la imatge internacional que per uns motius o uns altres s'acabà configurant d'Andorra durant aquella època fou la d'un petit (però estratègic) territori, una arcàdia feliç i idíl·lica pel seu paisatge i aïllada en el temps pel seu sistema polític. L'interès —polític, econòmic i cultural— creixeria molt a partir de la segona meitat dels anys vint¹⁶⁰.

En aquest curt període que tractem ara també aparegué la primera premsa andorrana, així com la primera legislació entorn del periodisme. Altra vegada, la comunitat d'andorrans emigrats fou de les primeres a editar publicacions sobre temes andorrans exclusivament, encara que la primera fou proposta d'un català¹⁶¹. A banda d'aquestes, que tractarem més endavant, l'1 de maig de 1933 sorgia *Andorra Agrícola*, publicació especialitzada en agricultura i ramaderia però amb espai per temes polítics i d'actualitat d'Andorra¹⁶². La introducció de la premsa moderna a Andorra suposà un canvi profund en la seva esfera política i cultural. L'opinió pública de sobte es va fer molt més rica, grossa i diversa, sorgint discursos crítics o directament dissidents amb el poder. Si bé aquests sempre havien existit, la premsa els donava l'oportunitat de vertebrar, reunir i dotar de molta més força i capacitat de mobilització política. Les autoritats andorranes, plenament conscients del potencial de la premsa de masses, no van trigar a respondre. Així, amb l'aparició del primer diari andorrà apareixia també la primera llei que regulava la premsa al principat, que atorgava poder absolut als veguers per permetre o censurar qualsevol mena de publicació¹⁶³. La premsa andorrana, que es mantindria regulada per la mateixa llei al llarg del període que aquí tractem,

¹⁵⁹ *Vid. infra* p. 57.

¹⁶⁰ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, *op. cit.*, p. 55.

¹⁶¹ *Vid infra* Apartat 3.

¹⁶² PONT SORRIBES, Carles; GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *Història de la premsa andorrana, 1917-2995*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2009., pp. 52-53.

¹⁶³ "Tot diari, escrit o periòdic andorrà, qualsevol que sigui la impremta en què es faci ha de tenir un gerent responsable. Aquest gerent ha de ser andorrà i resident a les Valls, major d'edat, estatuts civil, que ofereix garanties de moralitat i de solvència i sigui acceptat per la vegueria abans de la publicació." *Ibid.*, p. 135.

provocà el retirament de la nacionalitat a quatre andorrans per criticar en excés a les institucions públiques andorranes¹⁶⁴.

Si parlem de la transformació d'Andorra durant aquest període, no podríem no mencionar el contracte concessionari amb l'empresa francoespanyola FHASA (Forces Hidroelèctriques d'Andorra Societat Anònima). Podríem dir que, malgrat els primers avenços al país, no seria fins a l'arribada d'aquesta companyia que Andorra no faria un canvi dràstic i decisiu degut a les noves possibilitats que s'oferien¹⁶⁵. El contracte milionari amb la família Mateu fou un esdeveniment fonamental per entendre l'Andorra del segle XX, ja que va permetre la connexió infraestructural i cultural definitiva d'Andorra amb l'Europa del moment¹⁶⁶. Tot començà quan un jove estudiant barceloní de vint-i-tres anys va descobrir el potencial d'Andorra per la producció d'energia hidroelèctrica. Aquest, va presentar un projecte a l'empresari Damià Mateu i el seu fill Miquel, i convençuts del que se'ls deia van visitar Andorra el 1928 per fer una inspecció sobre el terreny i projectar alguns dissenys¹⁶⁷. Així, un any més tard el projecte final era presentat al Consell General el qual acceptà de bon grat, i més tard els coprínceps ratificaven aquell acord.

D'aquesta manera al llarg del 1929 Andorra havia firmat un contracte on l'empresa tenia el permís per construir i explotar tres salts d'aigua —a Escaldes, Sispony i Arcavell— per un període de setanta-cinc anys¹⁶⁸. Tanmateix, també se'ls permetia la recerca i explotació de materials miners durant deu anys i el monopoli de la publicitat durant aquell temps. La concessió es feia a canvi que la companyia financés la construcció de diverses infraestructures per Andorra. En primer lloc, l'empresa hauria de pagar una quota anual, i també havia de reservar el 10% de l'electricitat per destinar-la a l'electrificació del país (per a usos domèstics i l'enllumenat públic). En darrer lloc i més important, l'empresa hauria de

¹⁶⁴ Vid. *infra* Apartat 3.1.

¹⁶⁵ LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX: La Modernització d'Andorra*. Lleida: Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra, 2004., p. 52.

¹⁶⁶ *Ibid.*, pp. 55-56.

¹⁶⁷ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, *op. cit.*, p. 85.

¹⁶⁸ Cal matisar que no es tractà d'un sol acord: calgué l'acord per part de totes les institucions andorranes. Per aquest motiu trobem que el 22 d'agost ho ratificà el copríncep francès, Gaston Doumergue, i el bisbe d'Urgell, Justí Guitart, ho feu el 5 de setembre. LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX: La Modernització...*, *op. cit.*, p. 56.

reparar, mantenir i ampliar la xarxa viària d'Andorra, sobretot les carreteres, escasses i envellides fins al moment¹⁶⁹.

Les repercussions d'aquest contracte van ser enormes pel Principat. De forma més immediata, la construcció i manteniment de carreteres va suposar la connexió interna del país, inexistent fins al moment per als nous mitjans de transport a motor. Tanmateix, les vies que comunicaven Andorra amb França i Espanya també van millorar. Per primera vegada, el país va poder tenir vies per al transport de persones i mercaderies de forma regular i eficient amb capacitat d'arribar a tot el país, fet essencial pel desenvolupament econòmic del turisme i l'explotació de recursos naturals¹⁷⁰. Per altra banda, FHASA va suposar la creació d'un bon nombre de llocs treball, directament a l'empresa o indirectament. La construcció dels salts d'aigua, les carreteres, els hotels o el transport de mercaderies feu que la depressió econòmica s'anés alleugerint fins al punt d'haver de requerir mà d'obra emigrada per poder finalitzar el projecte¹⁷¹.

Els treballadors, la majoria arribats d'Espanya, importaren a Andorra el moviment obrer organitzat, fonamentalment de caràcter anarcosindicalista (la majoria d'ells estaven afiliats a la CNT com la majoria d'obriers catalans). Així, tenint en compte que Andorra no tenia cap condició laboral regulada, aviat van provocar les primeres vagues laborals de la història del país, la primera el 1933 i altres tres el 1933¹⁷². Si bé és cert que suposaren un problema d'ordre públic molt greu (seria aquest un dels factors decisius per l'entrada de la gendarmeria a l'estiu de 1933), les repercussions polítiques de l'anarcosindicalisme van ser més aviat escasses¹⁷³. La mateixa idiosincràsia andorrana, caracteritzada en part pel seu conservadorisme definitori, suposà una barrera clara davant el socialisme. Tot i això, les mobilitzacions obreres van provocar la primera legislació en matèria social i laboral i la introducció d'un cos de forces i seguretat: les vagues de 1931 i 1933 van acabar forçant l'aprovació de la jornada laboral de 8 hores i altres demandes obreres. Tanmateix, la preocupació per l'ordre públic va fer que el 1931 s'intentés substituir el sometent, sistema tradicional de defensa de les valls, per un cos de policia modern (anomenat *Servei d'Ordre*,

¹⁶⁹ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit., pp. 85-86.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 88.

¹⁷¹ LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX: La Modernització...*, op. cit., p. 60.

¹⁷² *Ibid.*, p. 61.

¹⁷³ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 393.

llavors) format per sis agents i un instructor francès de cognom Larrieu. Els veguers aprovaren la mesura l'onze de juliol de 1931 a través d'un decret, fet que portà no poca controvèrsia pel fet que l'instructor fos francès i es trenqués amb el sistema tradicional del *somatent*¹⁷⁴.

Malgrat la voluntat de canvi i els grans encerts, Andorra seguia tenint un sistema jurídic-polític anacrònic per als temps que es vivien, i la manca de concreció de les funcions públiques portava constants problemes davant la modernitat. Qualsevol problema de caràcter tècnic acabava remetent al problema de fons que tenia Andorra sobre quina era la seva sobirania, qui la sustentava i com s'havia d'actuar conseqüentment. En aquest període trobem diversos incidents d'aquestes característiques entorn la Societat de Nacions, els contractes concessionaris, el servei postal a Andorra o el sistema educatiu andorrà. Totes elles tindrien un rerefons polític molt intens. Vegem-les ara.

Les diverses propostes de concessions que trobem els primers vint anys del segle XX resultaran totes infructuoses. Les dificultats provocades per la guerra, les reticències per part de certs estrats de la societat andorrana vistes les aventures econòmiques passades, però sobretot la falta d'una administració moderna i eficient impossibilitava el reeiximent de les propostes: el 1911 els coprínceps atorguen una concessió a Robert Pradiers per l'explotació dels salts d'aigua que més tard el Consell General declararia caducada; el 1916 se'n fa una altra a H. Caminals, i el 1917 a SUMICA, ambdues empreses estrangeres que per diverses causes seran declarades nul·les... Trobem altres exemples fracassats també als anys 1926, 1927 i 1928¹⁷⁵. Tanmateix, el 1930 l'opinió pública andorrana tornà a posar sobre la taula el debat sobre la conveniència de fer contractes concessionaris a empreses dedicades al joc i les apostes. Malgrat les profundes tensions que havia provocat el joc a Andorra al passat, la proposta d'una companyia australiana d'instal·lar un hipòdrom a Andorra fou valorada molt positivament degut al fracàs de la resta de concessions i la necessitat de tenir fonts d'ingressos. Com la resta, va resultar fracassada. El Consell General va actuar unilateralment

¹⁷⁴ Vid. *infra* p. 80.

¹⁷⁵ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit., pp. 72-73.

acceptant la proposta que després els coprínceps rebutjarien, quan l'empresa ja havia iniciat el pagament de les concessions a Andorra¹⁷⁶.

El següent moment de tensió diplomàtica provocat per la manca de concreció jurídica d'Andorra cal cercar-lo el 1925. La Societat de Nacions, organisme nascut entre d'altres per combatre el tràfic d'esclaus i el narcotràfic, promogué un conveni internacional sobre el control del comerç de l'opi a àmbit mundial el 19 de febrer de 1925¹⁷⁷. El document, que contemplava l'adhesió de països sense representació internacional, fou rebut pel síndic general d'Andorra l'abril de 1925 sense que ni el bisbat d'Urgell ni el *Quai d'Orsay* n'estiguessin assabentats. Ratificat pel Consell General, el síndic retornà el document a Ginebra amb la seva firma, compromentent-se a complir el tractat¹⁷⁸. Quan el govern francès ho va saber, va trobar intolerable la decisió unilateral del Consell General, interpretada com una estratègia política maquinada per rebre reconeixement jurídic internacional com a estat independent i sobirà. Exigí a l'organisme ginebrí que la representació andorrana en el conveni en qüestió havia de fer-la França com a única part coprincipal amb representació a la Societat de Nacions. Si bé la Sindicatura podria haver consultat la decisió al coprincipal, ni estava extralimitant les seves funcions —perquè tampoc estaven concretades enlloc— ni havia tingut un paper actiu en tot plegat¹⁷⁹.

Per altra banda, el govern espanyol va aprofitar l'ocasió per queixar-se davant Ginebra i oferir la seva ajuda al bisbe d'Urgell (que desconeixia tot el succeït), per així intentar inferir sobre Andorra i la seva sobirania. El bisbe d'Urgell rebutjà taxativament l'ajuda que el govern espanyol molt efusivament oferia per tractar internacionalment la qüestió andorrana¹⁸⁰. Fou a partir d'aquest moment que Espanya començà a tenir un interès específic sobre Andorra. Malgrat que mai no va ser gaire intens, es perllongà fins a l'arribada de la Guerra Civil Espanyola amb diverses expressions com són l'afer postal o les escoles, altres punts calents a l'agenda política d'Andorra del moment¹⁸¹.

¹⁷⁶ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 130.

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 58.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 59.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 61.

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 60.

¹⁸¹ *Ibid.*, p. 62.

El servei postal a Andorra depenia *de facto* de l'espanyol des del segle XVIII. Sense oficialment formar part de l'estructura administrativa espanyola, els carters portaven el correu fins al Principat i internament es distribuïa pels mateixos andorrans de forma força precària. Per altra banda, França sempre va tenir molts problemes per fer arribar el seu servei postal a Andorra o directament mai ho feu de manera regular. A més, els reiterats intents d'organitzar un servei postal propi o conjunt amb França que trobem entre finals del segle XIX i inicis del XX havien fracassat tots¹⁸². El creixement exponencial de queixes que rebia el delegat permanent de Perpinyà provocà que França fes un replantejament del seu correu per Andorra. Momentàniament, a principis de 1925 es demanà a Espanya fer arribar el correu francès a través de Perpinyà i La Seu d'Urgell, al que Espanya trigà a respondre¹⁸³. Vista la iniciativa francesa, Espanya decidí reorganitzar el correu per Andorra, modernitzar-lo, i incloure'l a la seva administració postal. Més enllà dels beneficis econòmics que podria suposar, també era un avenç polític per Espanya sobre la sobirania d'Andorra. El projecte es va anar dilatant en el temps al llarg dels anys, i després de llargues converses entre la Mitra d'Urgell i el Consell General, semblava haver-se arribat a un acord a les darreries de 1927: Espanya instal·laria una oficina de correus a la capital andorrana i organitzaria el subministrament a totes les Parròquies¹⁸⁴.

Malgrat aquest preacord, calia polir algun detall —la nacionalitat del cap dels correus andorrans havia de ser andorrana, fet que Espanya negava— i sobretot oficialitzar-lo amb un acord que fos ratificat pel Consell General i el bisbe. Sense esperar a cap acord oficial, Espanya va dur a terme el projecte i començà a funcionar a les valls de manera generalment funcional. Tot i això, la reputació tant del copríncep bisbe com del Consell General andorrà s'havia menystingut sinó ignorat¹⁸⁵.

França, que encara esperava resposta espanyola a la seva proposta inicial, s'adonà de la jugada política d'Espanya i també es decidí a organitzar un servei postal per Andorra. Així doncs, trobem que ambdues parts (francesa i espanyola) tenien prou legitimitat per organitzar un servei postal a Andorra, i cap de les dues tenia el dret a protestar-hi davant l'organisme

¹⁸² *Ibid.*, pp. 68-69.

¹⁸³ *Ibid.*, p. 86.

¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 79.

¹⁸⁵ *Ibid.*, p. 78.

internacional encarregat dels serveis postals: la Unió Postal Universal. Espanya tenia el pes del costum en matèria postal i França ostentava part de la sobirania del Principat. Vista la situació, finalment s'arribà a un acord franco-hispà per la gestió compartida del servei postal el 1930¹⁸⁶. D'aquesta manera, Andorra passà a tenir dues administracions de correus que funcionaven de manera coordinada amb el vistiplau dels coprínceps. Malgrat això, els serveis espanyol i francès s'havien acabat implantant sense cap acord oficial ni consulta al Consell General, el qual no va reconèixer mai oficialment els serveis francesos i espanyols com a propis. A tot això trobem que el Consell General també provà diversos intents d'organitzar un servei postal propi a través de concessions a companyies o empresaris estrangers. El cas de Friedrich Weilenmann fou d'especial rellevància, així com l'intent d'instal·lar un aeròdrom a Andorra amb connexió directa amb Barcelona¹⁸⁷. Totes elles, però, no van fructificar a causa de les mancances financeres i de coordinació del Consell General i la pressió de les administracions dels països veïns.

2.4 El moment republicà: creixement i esclat de la crisi política.

1931-1933.

Com hem pogut veure a la primera part, el període d'entreguerres en general i els anys trenta en particular fou una època de crisi del liberalisme i la democràcia. En aquell moment s'assistí a un procés de radicalització política arreu d'Europa amb l'auge de projectes alternatius al liberalisme clàssic que podríem ubicar entre la revolució, la reacció i la reforma. El feixisme italià, el nacionalsocialisme alemany, el bolxevisme rus o l'espartaquisme alemany són alguns exemples de grans moviments revolucionaris i reaccionaris. Tanmateix, la reforma del liberalisme democràtic tingué altres representants, com són els casos del govern del Front Popular francès sorgit el 1935, l'arribada de la II República Espanyola o, pel cas que ens ocupa, el moviment conegut com del *jovent andorrà* que provocà els fets de 1933. Els fets succeïts a Andorra aquell any doncs, cal ubicar-los en un procés global de grans canvis a l'*statu quo* d'arreu.

¹⁸⁶ La temporada d'hivern corresponia a l'administració postal francesa i la temporada d'estiu a l'administració postal espanyola. *Ibid.*, p. 92.

¹⁸⁷ Per més detalls sobre el projecte de servei postal de Weilenmann, *vid.*, LANG-VALCHS, Gerhard, "Friedrich Weilenmann i el correu d'Andorra". *Papers de recerca històrica*. 5, 2008. pp. 108-123.

Òbviament, la influència més immediata que rebé Andorra durant aquest període de canvis dràstics a escala global, per la proximitat física i els llaços culturals, fou la de la Segona República Espanyola. Tal com afirma Badia i Batalla, Andorra fou més sensible a les commocions polítiques que venien del sud que de les que arribaven del nord¹⁸⁸. Així doncs, trobem que l'adveniment de la República a Espanya l'any 1931 afectà directament o indirectament sobre Andorra. El republicanisme a Espanya, d'arrel fortament jacobina, centralitzadora, patriòtica i anticlerical, batallà per la separació definitiva de l'Estat i l'Església¹⁸⁹. A causa d'això, i amb voluntat de secularitzar definitivament les “rèmores medievals” encara existents a Espanya, el gabinet del Ministeri d'Estat encarregà un informe sobre els possibilitats que tenia Espanya d'arrabassar els drets polítics del copríncep bisbe el desembre de 1931¹⁹⁰. Dit informe ens serveix perfectament per veure com es concretava la nova visió republicana del món sobre el cas andorrà.

Per una banda el cert és que la nova política republicana per Andorra era força continuista amb la de la Dictadura de Primo de Rivera. A l'igual que el dictador, el nou govern republicà tenia un interès relatiu sobre el Principat, únicament basat en termes de defensa geopolítica. La diferència, però, era que el nou govern republicà i el seu anticlericalisme definitori temia una possible aliança entre el Vaticà, la Mitra d'Urgell i França, fet que els portà a voler actuar amb més contundència i urgència. Tanmateix, s'indicava la preeminència i importància que havia de tenir l'acció cultural espanyola sobre el Principat¹⁹¹. La importància cabdal que donava el republicanisme a la cultura, a més de les arrels d'un nacionalisme regeneracionista espanyol, supuren a aquesta decisió¹⁹². La principal batalla política que havia de lliurar Espanya sobre Andorra era eminentment cultural, de desvetllament del sentit d'hispanitat entre els andorrans —sense que això pogués suposar un trencament de la independència, almenys a curt termini.

Pel que fa a l'acció de l'espanyolisme republicà a Andorra cal tenir en compte una altra qüestió. La difusió del republicanisme —espanyol— a Andorra no s'entendria exclusivament amb l'acció del govern veí, ja que en realitat estava falcat per un nou actor polític dins el

¹⁸⁸ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit., p. 155.

¹⁸⁹ Per la caracterització del republicanisme espanyol i català, *vid. supra.* apartat 1.3.

¹⁹⁰ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p.135.

¹⁹¹ *Ibid.*, pp. 136-137.

¹⁹² Per veure la configuració de la cultura republicana *vid. supra* apartat 1.3.

Principat: Andre Massó i López. L'arribada i activitat d'aquest home trasbalsà per complet les valls d'Andorra i fou un actor de primera línia política durant aquesta època. Massó, nascut a Barcelona l'any 1888, fou un advocat de tendències fermament republicanes en el seu vessant radical, propera a Lerroux¹⁹³.

Aquest fet el portà a haver-se d'exiliar de Barcelona durant el directori militar de Primo de Rivera per establir-se a Fullea. D'allà, es traslladaria el 1929 a Sant Julià de Lòria on començà a relacionar-se amb diversos andorrans a través de Josep Picart, secretari del Consell General al qual ja coneixia. Oferí a tothom els seus serveis jurídics de forma gratuïta i pretesament altruista, i ràpidament començà establir contactes amb diversos consellers i la mateixa Sindicatura. El seu tarannà obert, amable i eloqüent li va permetre en poc temps tenir la nacionalitat andorrana i ser un home de confiança del govern amb un nou càrrec oficial el 1931: advocat assessor del Consell de les Valls¹⁹⁴. Aquest fou l'inici de la seva cursa per esprémer al màxim el benefici personal de la seva condició de persona de confiança a les valls. Emprant una retòrica inflamadament republicana, anticlerical, i catalanista o espanyolista segons li convingués, va desencadenar un seguit de polèmiques amb el vistiplau del Consell General que progressivament també s'anà radicalitzant.

De les moltes polèmiques que suscità, la primera i més rellevant fou la relacionada amb l'ensenyament andorrà. Cal, per entendre l'afer, fer unes passes enrere i veure quin era l'estat de l'educació a Andorra. Tal com hem vist fins ara, hi hagué un seguit d'assumptes de caràcter més o menys tècnic que, degut a la manca de concreció jurídica d'Andorra, acabaren sempre tenint tints polítics. Tenint en compte el paper ètic de l'ensenyament, de formació de la futura ciutadania d'un país —amb uns valors nacionals i culturals determinats—, el problema a Andorra en aquesta matèria adquiriria unes dimensions especialment crispants per la política del país. Històricament, l'educació més elemental a les valls anava a càrrec dels vicaris de les diverses parròquies andorranes, i a partir dels anys vuitanta del segle XIX s'obrien les primeres “escoles religioses o congregacionals” a Canillo, Andorra La Vella, Sant Julià de Lòria i Encamp de la mà d'algunes congregacions religioses¹⁹⁵. Amb el canvi

¹⁹³ LLUELLES, Maria Jesús. “Andreu Masó i López protagonista de les relacions institucionals andorranes durant la Segon República Espanyola”, *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 7, 1996, pp. 49-79., p. 51.

¹⁹⁴ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit., p. 159.

¹⁹⁵ BASTIDA, Roser. *Cent anys d'ensenyament a Andorra*. Andorra la Vella: Grafinter, 1987., p. 13.

de segle s'obriren també escoles franceses, moment en què el paradigma de l'educació fa un salt qualitatiu al Principat amb la introducció de certes nocions pedagògiques. L'educació, culturalment francesa, donava resultats modestos però satisfactoris¹⁹⁶.

Tanmateix, trobem que altra vegada el precari estat de les finances andorranes els obligava a dependre de l'exterior a l'hora d'organitzar serveis interns. Per això, el Consell General procurà també a inicis dels anys deu muntar una educació comunal, que al moment fracassà. L'any 1920, però, la iniciativa es reprenia i finalment el 1923 s'aconseguí que un seguit d'escoles comunals funcionessin amb normalitat¹⁹⁷. Paral·lelament, el copríncep Guitart també inicià als anys vint gestions amb el govern primorriverista per finançar l'obertura d'escoles episcopals i, així, poder contrarestar la gran influència cultural de França a les valls. Finalment, el 1930 s'aconsegueix una subvenció de 6000 pessetes, i les escoles van començar a funcionar amb plena normalitat i complaença per tothom¹⁹⁸. L'adveniment de la República —i l'arribada de Massó— féu que les coses es torcessin.

Com bé dèiem, Massó va escalar ràpidament dins les estructures de poder a Andorra, i més tard de ser nomenat advocat assessor del Consell General, fou també assignat Inspector Nacional d'Instrucció Pública el 9 de maig de 1932¹⁹⁹. Ràpidament el clima entre la Mitra d'Urgell i el govern de Madrid i el Consell General es va començar a enrair, i les escoles episcopals van ser clausurades pel Consell General l'agost de 1932. A ulls d'Espanya i el Consell General, el copríncep deixava de ser un interlocutor i intermediari necessari, i progressivament se l'anà apartant de la vida política andorrana²⁰⁰.

El Consell General decidí, conjuntament amb Massó, que prendrien d'ara endavant les seves pròpies decisions en matèria educativa²⁰¹. Vista la manca d'un contrapès a la influència cultural de França, calia renovar acords i trobar noves vies per la pervivència de la cultura andorrana i la llengua catalana al Principat. Amb un clar precedent amb l'acord establert entre la Societat Andorrana de Residents a Barcelona i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, el setembre de 1931 el Consell General sol·licità una ajuda a la

¹⁹⁶ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 106.

¹⁹⁷ *Ibid.*, p. 108

¹⁹⁸ *Ibid.*, p. 112.

¹⁹⁹ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit., p. 159.

²⁰⁰ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., pp. 114.

²⁰¹ *Ibid.*, p. 115.

Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya²⁰². El tràmit, gestionat per Massó, finalment fructificà i Andorra rebé 16.000 pessetes per organitzar les escoles comunals amb la condició —empescada per l'advocat barceloní—, que ell en fos l'inspector amb un bon sou de 6000 pessetes²⁰³. La condició espanyolista de Massó i la deriva díscola que progressivament anà prenent el Consell General provocà els primers enfrontaments amb els pares dels alumnes i alguns mestres —de manera més accentuada en assabentar-se de la qüestió del sou que Massó s'havia autoassignat²⁰⁴.

El Consell General, que es negava en rotund a prescindir de Massó, reorientà la situació i l'envià amb una delegació del parlament andorrà a negociar a Madrid una altra subvenció per l'educació pública. A la capital espanyola seguí utilitzant els seus enginys i se l'acabà donant un càrrec al ministeri d'Estat —on es decidien les subvencions— i se'l nomenà *Delegat de la Junta de Relacions Culturals i Inspector de les escoles espanyoles a Andorra*. Finalment segellà un nou acord el 9 de maig del mateix 1932 on es prometia rebutjar a la beca de la Generalitat de Catalunya a canvi de constituir diverses escoles espanyoles al principat²⁰⁵. Al retorn de Massó a les valls, les autoritats coprincipals —i en definitiva gran part de la població fora del Consell— ja se n'havien adonat dels objectius reals, i la darrera setmana de setembre de 1932 és expulsat de les valls per ordre dels veguers²⁰⁶.

Malgrat això, s'establí a la Seu d'Urgell des d'on seguí tenint contacte i treballant com a representant a Espanya d'un Consell General cada vegada més conflictiu. El projecte de les escoles espanyoles seguia endavant i cap a finals del 1932 ja es començaren a establir els primers mestres espanyols a Andorra. D'aquesta manera, malgrat que s'aconseguís l'expulsió de Massó del Principat, la iniciativa episcopal en educació va fracassar. El torcebraç entre el Consell General i el coprincipat —en especial amb el copríncep bisbe per la connotació espiritual— no feia res més que augmentar, mentre que el govern espanyol era la segona vegada que ampliava la seva influència a Andorra després de l'afer postal²⁰⁷.

²⁰² Vid. *infra* Apartat 3.1.

²⁰³ GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. “Un personatge polèmic: Andreu Massó i López en la cruïlla andorrana dels trenta. Ensenyament i política”. *Papers de Recerca Històrica*, 4, 2004, pp. 47-62., pp. 55-56.

²⁰⁴ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit., p. 171.

²⁰⁵ GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. “Un personatge polèmic: Andreu Massó...”, op. cit., p. 59.

²⁰⁶ *Ibid.*, p. 61.

²⁰⁷ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 118.

Vistos aquests esdeveniments, podríem caracteritzar-los com el producte d'una ingerència cultural i política per part d'Espanya i el nou govern republicà. Conseqüentment, la contrapartida d'aquesta visió de les coses és que els andorrans, polítics o ciutadans comuns, van tenir un paper passiu i van fer una absorció dels nous corrents republicans d'Espanya i Catalunya deixant-se arrossegar pels esdeveniments forans. Lluny d'això, part de la tesi que aquí presentem és la contrària: hi hagué una cultura política republicana genuïnament andorrana introduïda per la comunitat d'emigrants de Barcelona amb un projecte republicà propi per Andorra. Així, l'actuació d'uns andorrans i altres, fou plenament conscient i autònoma —amb influències, com és obvi— del que succeïa a Espanya o Catalunya, més enllà de les intencions que aquests últims actors tinguessin sobre el Principat.

En primer lloc, dir que els dràstics canvis estructurals a partir de la segona meitat dels anys vint van provocar que Andorra fos un lloc de grans contrastos entre la tradició i la modernitat. A més, l'activitat dels andorrans emigrats —sobretot a través de la premsa— fou la porta d'entrada a què la població d'Andorra comencés un canvi de mentalitat profund caracteritzat per l'era de masses. Així, malgrat no poder parlar de partits polítics encara, trobem que als inicis dels anys trenta a Andorra existien noves tendències polítiques. Un informe elaborat per un funcionari espanyol a la primera meitat del 1933 ens diu de l'existència de quatre “partits a Andorra”:

“El episcopal, elemento adicto al Obispo y a la tradición andorrana, trasnigente, sin embargo, con las aspiraciones liberales y democráticas de todos. – El de la Juventud Andorrana, liberal, demócrata y progresista. – El de jóvenes andorranos, radicados casi todos ellos en Barcelona, con marcado deseo de identificarse con la Generalitat . Y el de los que sólo piensan en el provecho lícito o ilícito, que son los seducidos por Masó. – Los cuatro partidos, muy nacionalistas, muy andorranos, conscientes de las ventajas de su independencia...”²⁰⁸”

Malgrat els errors i inconcrecions de l'informe —ni existien partits pròpiament ni les categories, com veurem ara, eren correctes— sí que podem entreveure canvis ideològics estructurals en el si de la societat andorrana. El que Buhigas anomena “Juventud Andorrana” i els “jóvenes andorranos radicados en Barcelona” suposaven un moviment polític completament nou dins les cultures polítiques de l'Andorra recent. Les seves demandes concretes preniën com a base un cert republicanisme català, bé en el seu vessant més moderat

²⁰⁸ Informe de Josep Buhigas i Dalmau del 16 de maig de 1933. Citat per BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit., p. 155.

o bé en el seu vessant més populista i radical, però adaptat a la realitat andorrana i les seves necessitats.

Així, dit moviment del jovent andorrà anà creixent lentament al llarg de les darreries dels anys vint gràcies a les influències dels andorrans emigrats i els canvis dràstics que Andorra estava vivint. Les seves consignes giraven entorn d'una reforma efectiva del sistema jurídic-polític andorrà —constituït entorn, recordem, la Reforma de 1866— que virés cap a una democràcia liberal. Això es traduí amb un seguit de demandes concretes. La primera i més rellevant —i urgent— era una reforma de la llei electoral andorrana que eliminés el cens limitat vigent als caps de casa per aplicar un sufragi universal masculí, així com la distinció entre el cens actiu i el cens passiu —poder ser escollit qualsevol andorrà major d'edat²⁰⁹.

A part d'una nova llei electoral, les demandes seguien amb la sol·licitud que les sessions del Consell General fossin públiques i accessibles per qualsevol andorrà que volgués fiscalitzar la seva feina. Per aquest motiu, el desembre de 1932 es recolliren 250 firmes d'arreu de les parròquies andorranes per presentar una sol·licitud formal a les autoritats demanant les reformes mencionades²¹⁰. Malgrat la voluntat de modernització, en cap cas es qüestionava la figura d'autoritat ni del Consell General ni dels Coprínceps, ans el contrari. Havien de ser les autoritats, sobretot els coprínceps, qui executessin les reformes. Hi havia, per tant, una confiança ferma en que es respondria a la sol·licitud. Davant del nou moviment polític que creixia organitzativament i en suport popular, el Consell General actuà, fins a mitjans de 1933, de forma passiva, posposant aquestes qüestions²¹¹.

Vista la perspectiva *des de baix* de la renovació política d'Andorra, cal ara centrar la mirada en el Consell General. Com hem vist fins ara, el Consell General també anà prenent progressiva autonomia del Coprincipat conjuntament amb Massó. Aquest fet és constatable a partir de la concessió de l'hipòdrom australià, l'afer postal o les disputes amb el copríncep bisbe pel sistema educatiu andorrà. Tanmateix, hi hagué uns incidents més que ens demostren la progressiva evolució del Consell General cap a postures més radicals i de confrontació al coprincipat. En primer lloc, l'aparició a escena de Josep Carbonell.

²⁰⁹ GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, op. cit., pp. 26-27.

²¹⁰ *Ibid.*, p. 29.

²¹¹ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 147.

Reculant un xic en el temps, veiem com paral·lelament a la proclamació de la II República espanyola el copríncipat francès introdueix un nou càrrec a Andorra. El veguer francès del moment, Charles Romeu, era ja molt ancià i calia per una banda que algú li donés un cop de mà i per altra assegurar el seu relleu. Així, el copríncipat francès nomenà Josep Carbonell com a *veguer adjunt*, càrrec inexistent a Andorra fins al moment²¹². Carbonell, figura clau en el transcurs dels esdeveniments immediatament posteriors, s'establí a les valls —recordem que era cosa poc normal dins l'organigrama andorrà, ja que els veguers solien viure fora— per establir una connexió més directe entre el que succeïa a les valls i la Delegació Permanent de Perpinyà. Com veurem a continuació, prengué part molt proactiva davant les creixents tensions entre Consell General i Copríncipat. Ja sigui perquè era una figura administrativament inventada per França, o bé perquè suposava un destorb en la seva deriva independentista, el Consell General es negà en reiterades ocasions a reconèixer l'autoritat de Carbonell. D'aquesta manera, l'hostilitat creixia vers el copríncipat, aquesta vegada en la part francesa.

En segon lloc, les figures d'Esteve Nequi i Rossend Jordana Besolí. El primer, metge de professió, fou conseller durant diverses legislatures entre el 1921 i 1927, i el 1930 tornà a ser escollit a la capital. Era un personatge ben conegut i reputat dins la política andorrana, i les seves simpaties vers el Bisbe i la facció política que representava —partidaris de l'ordre i defensors de la tradició andorrana— no eren cap secret per ningú. L'ascens del republicanisme va relegar el “partit bisbista” a un segon terme dins el joc polític andorrà, i Nequi tingué com a principal objectiu reorganitzar-lo i adaptar-lo als nous temps, fet que no va agradar a la resta del Consell. Així, a les sessions de 24 i 25 de setembre de 1932 el consistori decidí treure-li el mandat i excloure'l de la càmera sense gaire justificació²¹³.

Rosend Jordana per altra banda, fou un cas similar. Mestre de professió i estimat per tothom per la seva bona tasca educativa i pedagògica a l'escola episcopal de Sant Julià, decidí presentar-se com a candidat a la plaça vacant de notari al Consell General que deixà Josep Picart el gener de 1932. Malgrat tenir els requisits per presentar-s'hi, el consell General decidí eliminar-lo de la candidatura al·legant que no era nascut a Andorra²¹⁴. Ambdós casos, malgrat

²¹² *Ibid.*, pp. 163.

²¹³ *Ibid.*, p. 166.

²¹⁴ *Ibid.*, pp. 149-170.

la intervenció dels veguers perquè fossin readmesos, van ser omesos pel Consell. Finalment, la retirada de la nacionalitat dels quatre responsables del *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona*, ens demostra la bel·ligerància del Consell General²¹⁵.

Ara bé, tot això vol dir que la classe política andorrana també va fer un viratge ideològic cap al republicanisme? Com s'entén, doncs, que posposessin *sine die* les demandes populars de democratització? El Consell estava manipulat i a la mercè de Massó? Cal que momentàniament refresquem en quin estat va deixar la Reforma de 1866 el sistema polític andorrà. Els canvis succeïts el 1866 i el 1881 van introduir certes millores democràtiques al sistema, però cal no exagerar el seu contingut. El poder a l'Andorra dels anys vint el seguia posseint un grup reduït de famílies amb fort sentit patrimonial de la política, i en termes pràctics les subtils mesures de control popular del poder es tractaven més aviat de mesures cosmètiques.

Davant l'aparició d'un nou moviment polític, més organitzat i conscient dels drets polítics a conquerir, el Consell General i en concret la Sindicatura presidida per Roc Pallarès va haver de reconfigurar una nova estratègia política per tal de mantenir l'*statu quo* que els beneficiava. Des de la seva perspectiva calia solucionar dos grans problemes. Per una banda la pressió popular i embat real que exercia el vigorós jovent andorrà, i per l'altra l'estira-i-arronsa amb el coprincipat degut a la manca d'un text jurídic modern que regulés les competències d'ambdós organismes²¹⁶.

Finalment, el camí triat per Roc Pallarès i la seva Sindicatura fou el d'una estratègia hàbil de mantenir delicats equilibris amb el moviment popular acceptant les seves demandes i fer-se'n el principal defensor sense arribar a aplicar-les mai. Per contrapartida, el Coprincipat s'erigia com a cap de turc perfecte davant l'immobilisme²¹⁷. Amb Andreu Massó com a principal aliat, el Consell General inicià un procés d'independització del país respecte al Coprincipat com a fugida endavant per la pressió popular amb l'objectiu de mantenir-se i perpetuar-se al

²¹⁵ Aquest afer, per pertànyer al nostre cas d'estudi, el desenvoluparem més endavant. *Vid infra*. Apartat 3.1.

²¹⁶ *Ibid.*, pp. 186-187.

²¹⁷ GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, op. cit., p. 39.

poder. L'estratègia, en realitat, seguia els preceptes fixats mig segle abans per Giuseppe Tomasi di Lampedusa: “*Se vogliamo che tutto rimanga come è, bisogna che tutto cambi*”²¹⁸.

2.4.1 Els fets de 1933

Recapitulant, ens trobem que Andorra vivia moments de gran tensió política a les portes de 1933. El fracàs de la gran majoria de concessions, les disputes per l'organització del correu, el sistema educatiu andorrà, les vagues obreres de FHASA, la pressió i influència exercida des de fora per part d'emigrants i mitjans de comunicació generalistes...²¹⁹ Les reformes del vuit-cents andorrà es presentaven com a ineficients davant els grans canvis de l'era de masses. Un complex entramat d'interessos creuats entre el govern d'Espanya, el govern de la Generalitat, el Consell General de les Valls, els Coprínceps, els obrers de la FHASA, el *Jovent Andorrà* i personatges com Massó de dins i fora d'Andorra feu que finalment el sistema col·lapsés l'abril de 1933²²⁰.

L'entrega de la sol·licitud per a reformar el sistema electoral, firmada per 250 andorrans —pràcticament la totalitat de persones que estaven excloses del sistema electoral—, fou el salt definitiu de la reivindicació a l'acció política. El Consell General, en primer lloc, envià una delegació a Perpinyà per informar a Romeu sobre la reforma electoral el 17 de gener de 1933²²¹. Els episodis anteriorment descrits van provocar que la reunió fos tensa, i a banda de la reforma Perpinyà va retreure al Consell la seva darrera actitud díscola. A partir d'aquí, el copríncipat francès començaria a estudiar la proposta que en un primer moment veié massa perillosa per ser aplicada de cop. La qüestió era que el Copríncipat no veia malament reformar

²¹⁸ DI LAMPEDUSA, Giuseppe Tomasi. *El Gatopardo*. Barcelona: Editorial Argos, 1958., p. 20.

²¹⁹ Per manca d'espai i temps hem omès un incident que caldria mencionar. Part de la crispació política d'Andorra cal trobar-la amb les diverses campanyes periodístiques que es van fer a l'època en contra de la figura del copríncep bisbe Guitart. Diaris catalans i espanyols, sovint, van aprofitar la situació d'Andorra com a arma llançívola entre les diverses forces polítiques catalanes, en especial entre la Lliga de Catalunya i Esquerra Republicana de Catalunya. A tall d'exemple, mencionar que la premsa va difondre alguns rumors sense fonament relacionats amb la implicació de Guitart en la *sanjurjada*, acollint a Andorra membres fugitius del cop d'estat a la República. Tanmateix, també s'afirmà una trobada de la jerarquia de l'Església catalana per substituir Guitart per Carles Cardó, reconeguda figura catalanista. Per a més informació respecte al tema, *vid. BATLLORI, Miquel*. “La crisis política de Andorra en 1932-1933 y su repercusión en las diócesis catalanas”. *Hispania Sacra*. 1, 1980. pp. 31-57.

²²⁰ GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, *op. cit.*, p. 207.

²²¹ *Ibid.*, p. 37.

el sistema andorrà cap a un estat liberal, però els canvis bruscos podien provocar alteracions en l'ordre social amb més danys que guanys en termes generals²²².

Carbonell, instal·lat a Andorra i bon coneixedor de la seva realitat, redactà mesos després una redefinició de les demandes reformistes amb un caràcter més restrictiu i moderat. La seva proposta, escrita el 24 de febrer a Andorra, partia de la necessitat de fer una transició esglaonada i pacífica del vell sistema al nou sistema democràtic. Tot i suposar un gran canvi, el veguer adjunt proposà mantenir la primacia dels vots dels caps de família, la diferència entre sufragi actiu i passiu i un control de tot el procés molt estret per part dels Coprínceps. Un cop feta la contraproposta del coprincipat, calia l'opinió del Consell General respecte el tema. El 30 de març el delegat permanent francès instava a Roc Pallarès que organitzés la consulta de la reforma a la resta del Consell General i els Comuns de les Parròquies²²³.

Ja fos la mateixa ineficiència burocràtica de l'administració andorrana o bé una voluntat buscada de posposar el debat, la qüestió fou que el *jovent andorrà*, fart de l'espera, va irrompre el dia 5 d'abril de 1933 a la Casa de la Vall durant una sessió del Consell General. Un grup d'entre 30 i 80 persones va tancar-se dins l'edifici on es reunia la càmera per redactar una súplica final perquè s'aprovés la sol·licitud del desembre de 1932. L'acció, liderada per Bonaventura Armengol -en estreta relació amb els andorrans emigrats a Barcelona-, Esteve Forné, Francesc Areny, Manuel Cairat i miquel Espel va provocar que finalment l'hemicicle aprovés les demandes a contracor i per la força²²⁴. L'estratègia del Consell General de dilatació al màxim del seu posicionament havia caducat finalment i hagué de reaccionar ràpidament amb l'aprovació de la reforma electoral.

A partir de llavors el Consell General despleguà una retòrica de defensa de la institució com a principal defensora del poble andorrà i les seves demandes davant les ingerències episcopals i franceses. Es creava així una unitat aparent i temporal entre els objectius del Consell General i el jovent andorrà. L'estratègia *gattopardista* de la Sindicatura de Pallarès es basà en donar una resposta complaent a les demandes populars -sobre el paper- i dirigir la frustració popular vers la figura dels dos cosobirans²²⁵. El Consell General convocà una

²²² *Ibid.*, p. 39.

²²³ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 190.

²²⁴ GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, op. cit., p. 41.

²²⁵ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 205.

Assemblea Magna el 8 d'abril amb aquest objectiu, per tal de presentar-se com a principal garant dels interessos del poble andorrà i assegurar la seva pervivència. L'assemblea serví per legitimar la seva estratègia separatista, efectuant una independització total d'Urgell i París. En qüestió de dies, el Consell General envià una carta al Vaticà anunciant la fi de les relacions diplomàtiques i polítiques amb la Mitra d'Urgell, i la decisió presa de no acatar l'autoritat de Carbonell ni el *Servei d'Ordre* andorrà —dirigit per Larrieu— a l'Assemblea Magna suposava la independència *de facto* del coprincipat francès²²⁶.

Paral·lelament aquests esdeveniments, Massó va a Madrid a càrrec del Consell General rebel per tal d'iniciar una conversa diplomàtica de tu a tu amb el president Manuel Azaña. Per evitar problemes, el govern republicà actuà de manera prudent i mentre s'esperava a donar resposta a Massó, envià un diplomàtic a la Seu d'Urgell perquè s'informés de primera mà sobre la situació²²⁷. José Buigas i Dalmau fou un diplomàtic amb una llarga experiència que davant els fets succeïts se'l manà establir-se a la Seu d'Urgell. Durant la seva estança va aconseguir suavitzar les relacions entre Madrid i la Mitra d'Urgell. A més de realitzar un informe sobre la realitat d'Andorra que ja hem citat, Buigas va certificar la bona voluntat d'entesa del bisbe Guitart i la seva adhesió a la República, així com la toxicitat de Massó dins el panorama polític andorrà. El diplomàtic espanyol recomanà activament apartar a Massó com a interlocutor vàlid respecte a Andorra, fet que provocà la seva desaparició definitiva d'escena²²⁸.

En un altre ordre de les coses, l'acció de força del 5 d'abril protagonitzada pel *jovent andorrà* tingué una gran repercussió i acceptació entre la societat andorrana. Setmanes més tard, el dia 25 de maig té lloc a les Escaldes un míting polític del dit jovent, ara anomenats *Unió Andorrana*, amb un gran èxit d'assistència de 150 persones. Allà es redactà un manifest signat per Manuel Cerqueda, Antoni Picart, Cinto Riberaygua, Manuel Cairat i Esteve Cirés. De la seva lectura en podem extreure com el nou i assentat moviment polític andorrà veia el 5 d'abril com una nova data fundacional del país, efectes de la qual eren ja irreversibles i punt de sortida per a futures reformes:

²²⁶ *Ibid.*, pp. 210-211.

²²⁷ *Ibid.*, pp. 217-218.

²²⁸ *Ibid.*, p. 221.

La data del 5 d'abril marcarà en la història d'Andorra un punt de partida. El moviment de la joventut ha portat conjuntament el redreçament de l'esperit patri i el desig de renovellament de les nostres institucions, desig que la gran premsa n'ha dit revolució. No es fa pas una revolució perquè les coses restin com ja eren. I el moviment de la joventut andorrana, tan comentat a fora, tan petit en si mateix, ha d'ésser gran en llurs conseqüències.²²⁹

Aquest primer paràgraf, influït en el llenguatge per la premsa i el clima revolucionari de l'època, precedeix a una ampliació de les demandes. Hi ha un èmfasi generalitzat en la voluntat popular d'intervenció en la gestió pública del país, i a més del sufragi universal, s'introduïa la reivindicació de redacció d'una constitució andorrana que delimités fil per randa les funcions i jerarquies de les institucions. Tanmateix, a diferència del Consell General, en cap cas es qüestiona l'autoritat dels coprínceps encara que si se'ls limita en les seves funcions. Altres reivindicacions exposades són la regularització de la ciutadania, la reorganització judicial i econòmica entorn el turisme o l'organització d'un sistema educatiu funcional i netament andorrà²³⁰.

Les reaccions del Copríncipat davant aquests fets tan greus no van trigar a sorgir. Abans de res dir que Charles Romeu, el veguer francès, morí el 5 de març de 1933 i fou rellevat per Henri Samalens. Aquest nou veguer fou una figura clau pel transcurs dels esdeveniments. De la mateixa manera que Carbonell, també decidí establir-se a les Valls com a primer gest davant la situació a Andorra, i fou l'artífex de l'estratègia de contraatac al Consell General independitzat²³¹. La decisió doncs, ràpidament pactada també amb el veguer episcopal el 28 d'abril, fou interposar una denúncia criminal al Tribunal de Corts per una sèrie de càrrecs que finalment es celebraria el 6 i 10 de juny²³². Finalment, la sentència del judici es basà en

²²⁹ Citat per GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, op. cit., p. 81.

²³⁰ *Ibid.*, p. 80.

²³¹ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 239.

²³² "a) Refus de présenter une sizaine au nouveau Viguiet pour la désignation du nouveau Byle Français; b) Refus par le Conseil Général de reconnaître M. Carbonell en qualité de Viguiet Adjoint ; c) Naturalisation des sieurs Weillhemann et Maso en qualité de citoyens andorrans ; d) Désignation comme délégué du Conseil Général auprès du Gouvernement espagnol du sieur Maso qui été l'objet d'un décret d'expulsion du territoire des Vallées ; e) Octroi de concessions accordés sans l'autorisation des CoPrinces (jeux, monopole d'importation la farine et de la vente de l'essence, privilège d'émission radiophonique accordé à Weillhemann ; f) Expulsion du DR. Nequit du Conseil Général ; g) Interdiction aux médecins d'être candidats au Conseil Général ; h) Délivrance de passeports par le Syndic Général au nom de la « République d'Andorre » ; i) Délivrance de certificats d'origine dans des conditions irrégulières (melons et raisins en 1932) ; j) Non publicité des comptes des Communs (affaire Pirot); k) Ordre donné par le Syndic au Bayle et par le Bayle policiers de ne plus assister aux cours d'instruction de M. Larriou." Citat per GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, op. cit., p. 82.

una destitució del Consell General, una inhabilitació als síndics Roc Pallarès i Agustí Coma, el nomenament d'un altre de provisional i convocar futures eleccions per restablir la normalitat al Principat²³³.

L'acció, malgrat la seva duresa punitiva, en cap cas volia ser una repressió al moviment popular del jovent andorrà amb el qual combregava, sinó mantenir sota control el Consell General i la seva deriva independentista. Per poder demostrar-ho públicament —i desmentir el discurs del Consell General—, el 17 de juliol es publica un decret per part de les delegacions permanents on s'anuncia la tan volguda reforma electoral i altres mesures, com la publicitat de les sessions del Consell General. L'endemà, se'n publicava un altre amb els noms del nou Consell General provisional²³⁴. Malgrat això, la mesura no fou ben rebuda entre els andorrans, especialment entre els andorrans de Barcelona²³⁵.

Arribats a aquest punt, trobem que a Andorra hi ha per una banda un moviment popular organitzat, crític —que no contrari— amb el Coprincipat i expectant respecte el Consell General destituït; un nou govern provisional preparat i a priori d'acord amb l'assignació del nou càrrec, i finalment, un Consell General en rebel·lia que en cap cas pretenia acatar la sentència del Tribunal de Corts, fet comunicat a un document el 25 de juliol²³⁶. Com a acte de força, el Consell destituït convocà una nova Assemblea Magna el 29 de juliol. El nou bany de masses serví com un aval per la seva estratègia independentista i per evidenciar la manca de suport del nou govern provisional, el qual s'havia de constituir el mateix dia. Tanmateix, també s'anunciaren noves eleccions, contraprogramant també la mesura coprincipal d'unes eleccions al setembre en diferent data²³⁷. Ja fos per temor a les possibles represàlies o per una adscripció estratègia amb el Consell General destituït, la veritat fou que el Consell General provisional no s'acabà constituint per la negativa dels seus membres. Ens trobem doncs, en un punt de confrontació i allunyament total de les parts en conflicte; un xoc frontal sense cap perspectiva de solució.

²³³ Citat per *Ibid.* pp. 83-86.

²³⁴ *Ibid.*, p. 90.

²³⁵ Per la reacció dels andorrans emigrats a Barcelona respecte aquest fet, *vid infra.*, p. X

²³⁶ GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, *op. cit.*, p. 91.

²³⁷ *Ibid.*, pp. 91-92.

L'única via que semblava possible fou la força. El 19 d'agost arribà des de Perpinyà un destacament de gendarmes francesos que a primera hora del matí arribaven al Pas de la Casa per ocupar el país militarment i restablir l'ordre. La mesura fou ràpidament organitzada i pacta de manera conjunta amb els coprínceps, malgrat que feia ja un temps que se'n barallava l'opció. Per tant, fou una operació llargament estudiada i ben concretada degut a la seva delicadesa pel que fa a diplomàcia internacional i per la pròpia llibertat dels andorrans. René Baulard fou el comandant de la gendarmeria francesa que orquestrà l'operació sota les directrius d'evitar al màxim qualsevol incident o problema. Gràcies a les seves notes, escrites a l'estil napoleònic d'un diari de campanya, podem saber que l'operació es planeja de manera meticulosíssima, i que Baulard fou un home de gran sensibilitat i lucidesa respecte als andorrans i les seves llibertats²³⁸.

L'operació havia de ser el menys traumàtica possible, fet que va fer que es plantegés de manera quirúrgica i ràpida. En aquesta línia, s'escolliren exclusivament gendarmes catalanoparlants per evitar al màxim una més que probable visió d'invasió forastera per part de la societat andorrana. Així, l'ocupació va transcórrer de manera assertiva, diplomàtica i cortès amb els andorrans, encara que també ferma. El primer objectiu fou la presa de les telecomunicacions per evitar que la dissidència es pogués comunicar amb l'exterior, i tot d'una es procedí a la detenció de Roc Pallarès, resident a Encamp, amb el requisament de les claus de la Casa de la Vall.

Un cop pres el país per la força, calia trobar una sortida política i jurídica a l'atzucac que vivia Andorra. Una possible sortida proposada per Roc Pallarès, la qual fou la que s'acabà imposant, fou el traspàs dels poders del Consell General destituït als Cònsols com a pas previ per la celebració d'unes eleccions que restablissin la normalitat política del país. La qüestió era que la sentència del Tribunal de Corts que destituí el Consell General tampoc no era del tot legal perquè no tenia delimitat enlloc quins delictes en concret havia comès el Consell General més enllà de desobeir els Coprínceps i trencar l'*statu quo*²³⁹.

D'aquesta manera, el 22 d'agost se celebrà una nova Assemblea Magna per tal de ratificar la proposta del traspàs de poders i fer-la pública. Tanmateix, es convocaven eleccions pel 31

²³⁸ MORELL, Antoni. *52 dies d'ocupació? Agost-octubre 1993 a Andorra*. Lleida: Pagès editors, 2011., p. 27.

²³⁹ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., p. 250.

d'agost. Quan l'ordre semblava ja normalitzat, els obrers de la FHASA convocaren un seguit de vagues generals, les quals van allargar l'estança dels gendarmes a Andorra, que les van acabar sufocant. D'aquesta manera, la campanya electoral va transcórrer a un segon pla davant la convulsió social i política que s'estava vivint en el que es portava d'any. Malgrat això, va transcórrer sense cap incident. De les forces que es presentaven —recordem que encara no eren partits polítics— en destacaven dues, amb més possibilitats de guanyar²⁴⁰. Per una banda, els hereus polítics dels fets del 5 d'abril, el *jovent andorrà* o Unió Andorrana. El seu programa, de centreesquerra, era continuista amb les reivindicacions ja fetes anteriorment, encara que llavors es van incloure alguns detalls més amb relació als avenços democràtics del país. Per altra banda, trobem els partidaris de la Mitra, de caràcter més conservador i tradicionalista, així com ferventment nacionalista. Per aquelles eleccions es presentaven sota el nom de Grup Nacionalista Integral²⁴¹.

Finalment el nou Consell General es constituí sense impediments. Els resultats electorals havien configurat una victòria arrasant dels partidaris del bisbe, relegant a una segona posició força distanciada a la Unió Andorrana. Dels 24 escons, 14 van anar pels bisbistes, mentre que Unió Andorrana només en va guanyar 5. Tanmateix, veiem com a aquelles eleccions es presenta una “llista socialista”, la qual obtingué 4 escons. El darrer correspongué a conservadors d'altres tendències. D'aquesta manera, el nou Consell General estava compost per la Sindicatura de Pere Torres com a síndic, Francesc Molné com a subsíndic i Tomàs Moles com a secretari²⁴².

Davant el caos de la primavera i estiu de 1933 finalment s'imposà la voluntat dels Coprínceps i es va poder restablir l'ordre. El nou govern presidit per Torres, es reuní amb la Mitra com a bon senyal de concòrdia i enteniment. Per altra banda, la figura del veguer adjunt es va eliminar per la seva irregularitat en els costums andorranes. Les posicions doncs, s'havien acostat enormement entre el Consell General i el Copríncipat²⁴³. Amb les vagues sufocades, la realitat política i social andorrana s'havia restablert amb tota normalitat l'octubre de 1933,

²⁴⁰ GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, op. cit., p. 147.

²⁴¹ GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, op. cit., pp. 150-151

²⁴² ARMENGOL, Lúcia; MAS, Manuel; et. al. *El Consell General (1682-1979)*. Andorra la Vella: M. I. Consell General, 1980.

²⁴³ MORELL, Antoni. *52 dies d'ocupació? agost-octubre 1933 a Andorra*. Lleida: Pagès editors, 2008., pp. 50-52.

moment en què el destacament de gendarmes liderat per Baluard abandona definitivament les valls. A Baluard, per la seva excel·lent tasca, se'l condecorà posteriorment amb la nacionalitat honorífica d'Andorra.

2.5 La coda: El restabliment d'un ordre momentani entre 1933-1936.

El període final que en aquest treball tractarem compren la fi dels fets de 1933 i l'esclat de la Guerra Civil Espanyola. Trobem que, malgrat que no sigui un esdeveniment pròpiament andorrà, condicionà de manera determinant l'esdevenir d'Andorra i té un sentit historiogràfic fixar el final del nostre relat aquí. Una bona part de les relacions econòmiques amb Espanya es van veure greument afectades per la guerra, i el gran trànsit humà que hi hagué degut a l'exili massiu de republicans va provocar la paràlisi política del país. Per altra banda, la Guerra Civil Espanyola fou l'avantsala directa de la Segona Guerra Mundial, conflicte que indirectament també afectà Andorra, aquesta vegada pel seu veí del nord. Per aquests motius, el camí de progrés i modernització que s'albirava un cop acabats els convulsos episodis de 1933 va quedar completament estroncat, i no fou fins ben entrada la postguerra europea que Andorra pogué reprendre la seva activitat normalitzada.

La tardor de 1933 va tornar la normalitat a Andorra. La posició del Coprincipat s'acabà imposant davant la rebel·lia del Consell General independentista després d'una crisi de tres mesos, i les vagues es van poder sufocar de manera satisfactòria²⁴⁴. Llavors, una de les grans tasques del Coprincipat es convertí a consolidar el nou sistema polític. Aprovat el sufragi universal masculí, el Consell General i el Coprincipat s'esmerçaren en fer que la vida parlamentària i política general fos cada vegada més transparent i accessible a crítiques per part de qui ho desitgés²⁴⁵.

Així mateix, el nou motor econòmic del s. XX havia arrencat definitivament a Andorra. L'extracció de recursos naturals a través de concessions, les franquícies acordades amb els

²⁴⁴ El lector s'haurà adonat de l'escàs esment que s'ha fet als conflictes laborals entorn FHASA. Per una qüestió de temps i espai, ens hem limitat a fer-ne una brevíssima menció a la qüestió obrera a Andorra. Per altra banda, l'enfocament polític i cultural del treball ens confirma l'escàs impacte cultural de l'arribada de tendències ideològiques revolucionaries com l'anarcosindicalisme a Andorra. Degut a una mena d'impermeabilitat cultural, Andorra i els andorrans es van veure escassament influenciats per aquests corrents polítics, relegant les vagues a una simple qüestió d'ordre públic.

²⁴⁵ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., pp. 306-307.

països veïns, la ramaderia i el turisme s'havien erigit en els nous pilars de l'economia andorrana. La gran repercussió internacional que va tenir el principat pirenaic arran de 1933 va provocar un augment substancial del turisme i de noves propostes concessionàries. Tanmateix, un bon nombre d'aquestes últimes tenien a veure amb el joc i les apostes, fet que provocà que no fructificaren a causa de les tensions que encara despertava el tema a la societat andorrana. Tot i això, cal destacar de l'època una de les poques concessions que sí fructificà, relativa a la instal·lació d'una antena de ràdio a Andorra amb una emissora pròpia²⁴⁶.

Els primers intents d'instal·lació d'una antena de ràdio a Andorra es remunten als primers anys dels anys trenta, en paral·lel al desplegament de FHASA. La primera proposta arribà de la mà de Josep Maria Guillén García, un reputat radiodifusor català, que malgrat tenir un pla més o menys concret de desplegament del projecte, quedà sense resposta per part dels andorrans. El febrer de 1933 Domènec García Pujol, també barceloní, envià al Consell General un esborrany de contracte on es preveia la concessió per la construcció i explotació d'una emissora de ràdio a Andorra. Amb la convulsa agenda política d'aquell any el contracte va quedar relegat a un segon o tercer pla i finalment també es va descartar²⁴⁷. Després d'aquestes propostes primerenques, trobem que finalment el 19 d'agost de 1935 Vila Ribas i Jacques Trémoulet sol·licitaren la concessió de l'emissora davant el Consell General, que és aprovada amb el vistiplau dels veguers. La inesperada mort de Ribas el 10 de juny va endarrerir el projecte, que continuà la seva filla juntament amb Trémoulet. Després de perfilar les concrecions del contracte entre la Mitra d'Urgell i el govern de París, finalment es donà via verda al projecte, però una altra vegada la política, en aquest cas espanyola, s'hauria d'imposar i allargar encara més la finalització del projecte a les darreries de 1938²⁴⁸.

Encara que l'any 1933 es pot plantejar com una fita històrica a Andorra, configurant una nova realitat substancialment diferent de l'anterior, hi hagué un seguit de problemes que encara s'arrossegaven de temps enrere. Per una banda, l'afer del sistema educatiu seguia sense estar resolt, i ni el Consell General ni la Mitra d'Urgell semblaven disposats a unificar

²⁴⁶ Per més informació sobre la història de la radiodifusió a Andorra *Vid.* GIRALT QUINTANA, Eugeni. (1989). *La radiodifusión en Andorra. Política, economía y espacio comunicacional en un país independiente*. Universitat de Barcelona. Departament de Política Econòmica i Estructura Econòmica Mundial. Recuperat de <https://www.tesisenred.net/handle/10803/22682#page=1>

²⁴⁷ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, *op. cit.*, pp. 373-374.

²⁴⁸ *Ibid.*, pp. 377-378.

escoles per crear un sol sistema educatiu andorrà. Tanmateix, l'educació espanyola seguia funcionant a les valls amb un caràcter marcadament laic i progressista, fet que xocava amb la mateixa idiosincràsia andorrana, molt influenciada per la tradició i el catolicisme²⁴⁹. Per altra banda el servei postal encara suscitava tensions. Si bé el panorama s'havia estabilitzat amb l'acord francoespanyol de 1930, un augment inesperat de les taxes per part de l'administració espanyola al 1931 va tornar a encendre el debat sobre el tema. Tanmateix, la situació es tornà a normalitzar el 1933 amb la diferència que tant el bisbe com el Consell General van quedar exclosos de la presa de decisions sobre el funcionament del correu a Andorra²⁵⁰.

Més enllà de qüestions tècniques, hi havia un seguit de conflictes de caràcter polític els quals seguien causant malestar entre la població. La falta d'una constitució que codifiqués la vida andorrana en forma de lleis, o l'excessiva duresa amb la qual es podia accedir a la nacionalitat andorrana eren debats pendents que s'havien de solucionar²⁵¹. Per altra banda, seguia existint un reducte independentista, majoritàriament desplegat a Barcelona, que intentava incidir políticament al Principat a distància, sobretot a partir de propaganda.

Pel que acabem de descriure, la societat andorrana feia signes d'haver madurat políticament, inserint-se de forma més o menys traumàtica a la societat de masses. La formació d'una opinió pública plural i crítica, l'aparició de premsa nacional de caràcter generalista i especialitzat (dins o fora del Principat), la formació de corrents ideològics de tall universalista, formacions polítiques que acabarien desembocant en partits de masses (el republicanisme d'Unió Andorrana). Andorra reunia les condicions per poder esdevenir un Estat liberal modern un cop hagués solucionat els problemes interns que encara arrossegava, però l'esclat de la Guerra Civil Espanyola va paraitzar totes aquestes qüestions. El caos i pertorbació total que hi hagué arreu de Catalunya degut a l'aixecament revolucionari paral·lel a la guerra feu activar totes les alarmes a Andorra, que es militaritzà de cop per evitar una invasió dels comitès i milícies antifeixistes catalans. Per altra banda, el 1936 s'inicià una

²⁴⁹ *Ibid.*, p. 351.

²⁵⁰ *Ibid.*, pp. 346-347

²⁵¹ *Ibid.*, pp. 315-316.

progressiva arribada de refugiats que s'encadenà amb l'arribada de refugiats del nord a causa de la Segon Guerra mundial, a voltes duplicant la població habitual d'Andorra.

Del transcurs del primer terç del segle XX a Andorra en podem dir diverses coses a tall de conclusió. Com dèiem al principi, les particularitats d'Andorra no ens han d'eclipsar el fet de que el transcurs d'Andorra és un cas més de la dinàmica general europea contemporània. Si bé la seva condició fronterera, de microestat i de sobirania compartida provocà un fort caràcter nacional, molt característic, el cert és que es poden establir alguns paral·lelismes amb els episodis revolucionaris de 1833 i 1848 amb la Nova Reforma de 1866 i la Revolució de 1881; o els fets de 1933 i l'adveniment de la II República Espanyola i la formació del Front Popular francès de 1935.

Pel que fa a l'escalada de la tensió sociopolítica i a l'esclat el 1933, dir que foren els fruits dels canvis estructurals que visqué Andorra en un període de temps molt curt. Entre l'acord renovat de franquícies entre el copríncep Guitart (1922) i la celebració de les primeres eleccions democràtiques d'Andorra (1933) trobem que el país reorientà substancialment la seva economia a la introducció del sector terciari —a través del turisme— i l'explotació dels seus recursos naturals —principalment gràcies a FHASA. Ambdues activitats resultaren molt fructuoses, fet que provocà l'arribada sobtada del segle XX a Andorra: la fisonomia del Principat canvià amb la introducció de l'electricitat, la higienització dels carrers, la construcció de noves vies de comunicació, nous hotels... Però sobretot va canviar la cultura andorrana²⁵².

Els nous aires polítics provinents del sud van fer desenvolupar un canvi de mentalitat entre els andorrans, que es concretà amb el moviment del *jovent andorrà* i més tard en Unió Andorrana. Tanmateix, cal dir que el republicanisme andorrà fou genuí i majoritàriament democràtic, així com molt respectuós i defensor de la figura dels Coprínceps com a sobirans i garants de la llibertat d'Andorra. L'independentisme andorrà, d'arrel republicana i anticlerical, fou un moviment relativament minoritari en el si de la renovació política del moment. El xoc de 1933 doncs, fou fruit d'aquests canvis bruscos que el sistema andorrà,

²⁵² BARÓ, Ladislau. "L'Andorra de la primera meitat del segle XX". *Història d'Andorra: de la prehistòria a l'edat contemporània*. Ernest Beleguer. Barcelona: Edicions 62, 2005., p. 308.

basat encara en les reformes del segle XIX, va ser incapaç d'entomar ni jurídicament ni políticament.

El Consell General presidit per Pallarès i assessorat per Massó aprofità l'embranchida reformista per reorientar la seva estratègia cap a un *gattopardismo* d'un republicanisme anticlerical molt superficial que assenyalava als coprínceps com a responsables de l'endarreriment del país. Com bé afirmava Morell, l'actuació del Consell General cal englobar-la dins un moviment de tipus caciquista, amb una consciència molt ferma de grup social amb poder i una visió completament patrimonial de la política²⁵³. Lluny d'aquest discurs, el Copríncipat mai va estar en contra de la modernització econòmica i política d'Andorra, ans el contrari. Recordem momentàniament, per exemple, la voluntat modernitzadora del copríncep Guitart, continuista amb la tasca dels seus predecessors en la mateixa línia progressista.

En definitiva, podem dir que el segle XX floreix a Andorra el 1933 amb l'aixecament popular del 5 d'abril i la celebració de les primeres eleccions democràtiques d'Andorra el 31 d'agost del mateix any. La reforma de la llei electoral cap al sufragi universal masculí i la publicitat de l'activitat del Consell General van ser els trets de sortida del principat pirenaic cap a futures reformes que, degut a la guerra, van quedar congelades.

2.6 Revisió historiogràfica

Quan se'ns va presentar l'oportunitat de poder realitzar una investigació històrica sobre Andorra, el primer exercici a realitzar va ser una lectura pausada i minuciosa sobre quin era l'estat de la historiografia andorrana referent a l'estudi del segle XX. Calia, abans de res, veure de què es disposava i sobre quines espatlles de gegants ens hauríem d'enfilars per poder veure millor el passat. Ens vam trobar que Andorra fa temps que gaudeix d'una bona salut acadèmica. Els particularismes jurídics i polítics del Principat d'Andorra ja van suscitar un interès inicial a mitjans del segle XIX que, tal com hem vist, es transformà en un seguit d'estudis històrics i jurídics d'arrel romàntica englobats amb el nom de *Quèstion d'Andorre*.

²⁵³ MORELL, Antoni. "La Revolució Andorrana: 1933", *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 2, (1977), pp. 65-76

Arribat el segle XX, caldria esperar fins a la dècada dels setanta per veure una proposta historiogràficament renovadora i potent. L'edició del primer volum dels *Quaderns d'Estudis Andorrans* l'any 1976 sota la batuta de Cebrià Baraut fou una excel·lent iniciativa que s'assentava com un dels pilars de la historiografia andorrana moderna²⁵⁴. Si passem a centrarnos en el tema que hem vingut a tractar —els fets de 1933 i l'arribada de l'era de masses a Andorra— hi ha diversos estudis a destacar. L'article d'Antoni Morell de 1977, publicat al segon volum dels dits *Quaderns*, fou pioner en l'anàlisi dels fets de 1933 i encara avui dia, malgrat el pas del temps, segueix sent una de les interpretacions més sòlides d'aquells fets²⁵⁵.

En segon lloc, Miquel ampliava el coneixement sobre el tema l'any 1980 amb un altre article on s'aproximava als fets des de la perspectiva de l'Església catòlica, tant andorrana com catalana. Per primera vegada, inseria detalladament la premsa espanyola i catalana com un actor realment influent en el transcurs de la crisi de 1933 a Andorra²⁵⁶. Anys més tard, l'aparició del llibre de Roser Bastida sobre la història de l'ensenyament a Andorra ens oferia unes primeres pinzellades sobre la figura d'Andreu Massó²⁵⁷. A finals de la dècada dels vuitanta Eugeni Giral aporta encara més llum sobre el període a tractar amb la seva tesi doctoral i les aportacions a les conferències organitzades per la Societat Andorrana de Ciències sobre la història de la radiodifusió a Andorra i la seva relació amb la construcció de la identitat nacional²⁵⁸.

L'article de María Jesús Lluelles va seguir aportant llum al convuls període d'entreguerres andorrà, desentrellant per primera vegada la figura d'Andreu Massó i el seu paper en les relacions institucionals entre Andorra i la II República espanyola l'any 1994²⁵⁹. En complement amb aquest, el 2004 la mateixa autora coordinà un llibre sobre el segle XX a

²⁵⁴ *Quaderns d'Estudis Andorrans* (1976-2017). Andorra la Vella: Cercle de les Arts i de les Lletres & Crèdit andorrà.

²⁵⁵ MORELL, Antoni. “Una revolució andorrana: 1933”. *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 2, 1977. pp. 65-81.

²⁵⁶ BATLLORI, Miquel. “La crisis política de Andorra en 1932-1933 y su repercusión en las diócesis catalanas”. *Hispania Sacra*. 1, 1980. pp. 31-57.

²⁵⁷ BASTIDA, Roser. *Cent anys d'ensenyament a Andorra: 1882-1987*. Andorra la Vella: col·lecció “Història d'un poble”, 3, 1987.

²⁵⁸ GIRAL QUINTANA, Eugeni. (1989). *La radiodifusión en Andorra. Política, economía y espacio comunicacional en un país dependiente*. Universitat de Barcelona, Departament de Política Econòmica i Estructura Econòmica Mundial. Barcelona. Recuperat de <https://www.tesisenred.net/handle/10803/22682#page=1>. Accedit el 14 Mar 2021.

²⁵⁹ LLUELLES, María Jesús. “Andreu Masó i López protagonista de les relacions institucionals andorranes durant la Segon República Espanyola”, *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 7, 1996, pp. 49-79.

Andorra, oferint per primera vegada una visió general i generalista sobre els canvis (socials, polítics, econòmics) succeïts a Andorra al llarg del segle²⁶⁰. *Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*, d'Amparo Soriano, ens ofereix un excel·lent treball de recerca i exercici de memòria històrica sobre el gran impacte —eminentment humà— que causà la guerra espanyola sobre Andorra, arribant a ser premiat amb el premi Principat d'Andorra en investigació històrica de l'any 2005²⁶¹.

A partir de 2007 apareixerien les obres de més rellevància sobre el tema, tant per la seva gran qualitat com el grau d'especialització. Francesc Badia i Batalla publicava aquell any una completíssima biografia del copríncep bisbe Justí Guitart, figura històrica força invisibilitzada fins al moment degut a la seva discreció però crucial per la modernització del principat durant una època especialment convulsa²⁶². Dos anys més tard Arnau Gonzàlez va publicar un monogràfic sobre els fets de 1933 amb un gran buidat de premsa —catalana i espanyola, principalment— i ens ofereix encertadament la interpretació multicausal i d'interessos creuats que tan va condicionar els anys trenta d'Andorra²⁶³.

Encara que no sigui un estudi especialitzat sobre el període que tractem, l'obra conjunta de Carles Pont i Jaume Guillamet sobre la història de la premsa andorrana ens ha suposat una eina utilíssima per a una primera aproximació a les fonts sobre les quals hem treballat facilitant moltíssim el treball d'arxiu als investigadors²⁶⁴. Finalment, el 2018 Gerhard Lang-Valchs publicava el seu llibre *Andorra entre las guerras*, una ampliació de la seva tesi doctoral. L'obra de Lang-Valchs enfoca el període tractat des d'una perspectiva centrada en la diplomàcia i la política internacional, però la minuciositat de l'autor i la ingent tasca de buidatge d'arxiu l'ha convertit en la que ens ha semblat l'obra més completa i de referència total sobre el període d'entreguerres andorrà. L'autor aconsegueix tractar amb una exactitud

²⁶⁰ LLUELLES, Maria Jesús. *El segle XX: La Modernització d'Andorra*. Lleida: Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra, 2004.

²⁶¹ SORIANO, Amparo. *Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*. Andorra la Vella: Consell General, Principat d'Andorra, 2006.

²⁶² BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit.

²⁶³ GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933...*, op. cit.

²⁶⁴ PONT SORRIBES, Carles, GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *Història de la premsa andorrana 1917-2005*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2009.

sorprenent una gran quantitat de temes diversos que van des de la filatèlia a la política educativa andorrana²⁶⁵.

Així, la segona part del treball que ara conclou s'ha realitzat a partir d'aquest repàs de la bibliografia especialitzada sobre el tema. En aquest sentit, el principal objectiu ha sigut poder reflectir la diversitat de mirades historiogràfiques que hi ha respecte del transcurs del primer terç del segle XX andorrà. En aquest exercici d'aprenentatge sobre la història andorrana per a un neòfit com l'autor, es van detectar alguns buits historiogràfics sobre alguns temes, i d'aquí va sortir la principal idea del present treball.

Tot i haver-se tractat el convuls primer terç de segle XX andorrà profusament, ens hem trobat que sovint la comunitat d'emigrants andorrans no ha tingut mai un estudi detallat ni especialitzat. A les lectures realitzades, sempre s'ha tractat aquest grup d'andorrans emigrats de manera col·lateral, com un actor secundari d'un procés de major envergadura dins la dinàmica del país dels Pirineus. Probablement, la seva condició d'emigrants —i, per tant, lluny físicament del país d'origen i els seus esdeveniments—, els ha relegat a un segon terme dins el període esmentat i en concret al llarg dels anys trenta.

Si passem a analitzar què se n'ha dit d'aquells andorrans emigrats, veurem que, per començar, només alguns autors dels quals hem citat els mencionen de manera passatgera a la seva obra. En primer lloc, per ser l'obra que més extensament en parla i sobre la qual hem fonamentat en part la nostra tesi, és el llibre de Gerghard Lang-Valchs, *Andorra entre las guerras*. En sintonia amb el gran treball de buidatge d'arxius i d'interpretació rigorosíssima de les fonts, l'autor dedica dues pàgines a tractar exclusivament les característiques polítiques dels andorrans emigrats. Encara que resulti insuficient —tampoc és l'objectiu principal de l'obra— ens dona una primera aproximació amb una categorització ideològica certament encertada.

En reiterades ocasions Lang-Valchs situa la comunitat d'andorrans emigrats a Barcelona com un actor polític a tenir en compte dins el transcurs general de la política andorrana del bienni 1920-1930, de la mateixa alçada o importància que el *jovent andorrà*, per exemple²⁶⁶. De la

²⁶⁵ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit.

²⁶⁶ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., pp. 58 i 142.

mateixa manera, els situa com a principals responsables d'introduir noves propostes de democratització al Principat en qualitat d'intel·lectuals, com ara la reforma de la llei electoral, la publicitat de l'activitat del Consell General o la redacció d'una constitució andorrana²⁶⁷. Les demandes anirien evolucionant des d'un moment inicial al final dels anys vint fins a l'esclat de la Guerra Civil Espanyola en harmonia a una evolució ideològica del grup. En relació amb aquesta evolució, l'autor categoritza dues tendències o subgrups al si dels andorrans emigrats a Barcelona.

Segons Lang-Valchs, els andorrans emigrats a Barcelona es caracteritzaven tots ells per una voluntat de modernitzar i europeïtzar Andorra, però arran dels fets de 1933 van sorgir diferències i un primer grup s'escindeix. L'autor caracteritza el grup escindit, que fundà l'Associació d'Andorrans Emigrats amb Rafael Roca, Eduard Bonell o Friedrich Weilenmann, com a més radical i demagog. Tenia com a principal objectiu cessar la relació d'Andorra amb els seus dos cosobirans per ser aquests una rêmora medieval del passat que impossibilitava la modernització del país. D'aquesta manera, treballaven per establir una república a Andorra. L'altre grup, el majoritari representat per Jacint Martsella i el Casal Andorrà de Barcelona, era de tall més moderat i anava sincronitzat amb el *jovent andorrà*. El seu programa consistia en limitar les funcions dels Coprínceps, però en cap cas es plantejaven la seva eliminació. Veien en els cosobirans la millor garantia per la independència d'Andorra²⁶⁸.

Dit això creiem que Lang-Valchs discerneix correctament les tendències ideològiques dels andorrans emigrats, i ens ha servit a l'hora de categoritzar-les nosaltres mateixos a l'apartat tres del present treball. Malgrat tot, a la caracterització de l'autor li manca concreció. En cap moment se'ns fa una anàlisi ideològica acurada més enllà d'esmentar una voluntat "modernitzadora i europeïtzant" amb la llista de les demandes concretes que proclamen — reforma electoral, redacció d'una constitució andorrana, incentivació del turisme. Tanmateix, si bé se'ns ressalta la seva influència sobre la política andorrana general en cap moment se'ns diu com i a través de quins mecanismes concrets s'efectua aquesta.

²⁶⁷ *Ibid.*, p. 143.

²⁶⁸ *Ibid.*, pp. 393-394.

Dels altres autors que també esmenten els andorrans emigrats simplement dir que són passatges molt fugissers, sovint provocant una interpretació errònia i desencertada. Generalment es pren per vàlida la tesi que l'emigració andorrana a Catalunya fa una fotocòpia mental del seu context cultural, el del republicanisme d'ERC, i l'assumeix passivament com a propi per aplicar-lo a Andorra. Tant en els encerts com en els errors, l'article d'Antoni Morell segueix sent l'obra de referència en molts aspectes pel que fa als fets de 1933. Malgrat la lucidesa de l'autor, fet que encara avui fa vigent la seva tesi, ens afirma que part de la política andorrana té “una manca gairebé absoluta d'independència ideològica pel mateix grup, que fotocopia mentalment, moltes vegades, situacions exteriors en el si de les tensions del Principat i es deixa utilitzar per elements estranys a la problemàtica interna pròpia del Principat”²⁶⁹. Aquesta afirmació ens sembla, com a mínim, poc precisa tal com veurem més endavant.

A la biografia de Guitart, Badia i Batalla cita un informe elaborat el 1933 per Buhigas on es fa un retrat molt breu dels andorrans emigrats, i els situa ideològicament “*con un marcado deseo de identificarse con la Generalidad*”. L'autor de la biografia, malgrat advertir-nos del simplisme de l'informe, ens diu que retrata “a grans trets i amb totes les reserves que es vulguin, el panorama polític andorrà del temps” era així²⁷⁰. Un altre autor que malauradament ens ha sorprès per la manca d'importància atorgada a la comunitat d'andorrans emigrats és el monogràfic sobre els fets de 1933 d'Arnau González. L'obra que, insistim, ens ofereix una excel·lent i plural visió del conflicte, en cap moment s'atura per fer un retrat breu dels andorrans emigrats. L'autor, malgrat advertir-nos en diverses ocasions que els anys trenta andorrans són “una complicada suma d'actors que permeté el desenvolupament d'un debat polític i diplomàtic”, en cap moment para atenció especial als andorrans emigrats a Barcelona com un actor polític amb entitat pròpia, ni els categoritza. Es limita a, de vegades, fer-los intervenir al relat com un personatge secundari i aïllat.

Vist aquest breu repàs historiogràfic sobre el tema, ens agradaria fer una petita reflexió final. Per què la historiografia andorrana no ha tractat una comunitat que, a priori, sembla tan rellevant pel transcurs dels fets a Andorra a la primera meitat del segle XX?

²⁶⁹ MORELL, Antoni. “Revolució andorran”, p. 67

²⁷⁰ BADIA I BATALLA, Francesc. *El copríncep Mons. Justí Guitart...*, op. cit., p. 155.

Una primera explicació, vàlida i evident, és que els interrogants que ens planteja el passat són molts i la feina d'un historiador és limitada. Parafraçant a Isaac Newton com fèiem al principi, el coneixement científic —la vista— s'erigeix lentament gràcies a la feina dels qui ens precedeixen —els gegants—, i el cas andorrà presenta algunes complicacions que fan certament complex el procés d'enfilarse a les seves espatlles. Tal com afirma Gonzàlez, la Història andorrana del període d'entreguerres s'entén en bona part degut al transcurs de processos paral·lels, que succeeixen alhora i que tenen certa relació però que no es toquen entre ells —les vagues de FHASA i la revolta de l'abril de 1933, per exemple. La combinació d'una sobirania compartida i territori fronterer fa que aquests processos es multipliquin, fet que dificulta especialment el seu estudi.

Per altra banda, hi ha un segon factor que ha dificultat l'estudi d'aquest grup d'andorrans emigrats, de caràcter més metodològic. A parer nostre, si la historiografia andorrana ha passat de puntetes sobre aquest col·lectiu és per una manca de punts de vista renovadors. La majoria d'obres que han tractat el període ho han fet des d'una perspectiva excessivament rígida, poc crítica i alhora massa centrada en les fonts primàries i els grans personatges com són polítics, diplomàtics i alguns periodistes. Si bé és cert que és una part essencial del coneixement històric, les relacions diplomàtiques entre estats, per exemple, tenen un abast explicatiu força limitat. Sota aquest prisma resulta difícil veure com un grup d'emigrants, aïllat a centenars de kilòmetres del lloc dels fets i amb escassa presència en política institucional, podia influir en el transcurs dels esdeveniments d'Andorra.

Com he vist anteriorment, la introducció de noves categories historiogràfiques com *cultura política* o *intel·lectual* ens obren les portes a poder fer noves mirades al passat. Concebre la política com una part de tot un sistema cultural determinat, amb els seus codis i símbols propis, ens permetrà entendre per què no estem davant d'una simple i passiva “fotocòpia mental” de la política catalana per part dels andorrans emigrats. Tanmateix, la categoria d'intel·lectuals com a agents socials (re)productors d'aquesta cultura ens fa com a mínim replantejar el paper dels andorrans emigrats a Barcelona en el nostre tema d'estudi. Si observem els fets amb els nous prismàtics culturals veurem que les distàncies entre la política oficial andorrana i la comunitat d'andorrans emigrats s'escurcen, per no dir que desapareixen.

Cal posar en relleu que la producció historiogràfica sobre el tema d'estudi ja inclou una certa visió culturalista dels fets, però resulta completament insuficient. Morell, per exemple, ja té en compte el context cultural republicà d'Espanya, però es limita a esmentar-lo sense saber ben bé com aquest influeix sobre Andorra i els andorrans. Tanmateix, Lang-Valchs també ubica vagament els actors sobre certes famílies polítiques, sense arribar a desentrellar com actuen aquestes sobre l'acció política individual. Finalment, el monogràfic de González és el que s'acosta més a la visió que aquest treball vol donar al cas d'estudi. L'anàlisi que fa l'autor de la premsa, local i internacional, ens suggereix que els diversos actors polítics estan immersos a un(s) cert(s) sistema(es) cultural(s) que influeixen d'alguna manera la seva acció.

D'aquesta manera, al següent i últim apartat d'aquest treball intentarem desenvolupar fins a quin punt els nostres protagonistes van fer una absorció passiva del context cultural català. Tenint en compte allò que hem exposat al primer apartat sobre la cultura política republicana de la Barcelona d'entreguerres, analitzarem el discurs dels andorrans emigrats pel que fa a al seu país d'origen. En complementació a les obres que acabem de veure, intentarem abocar una mica més de llum sobre aquest convuls, complex i determinant període de la història andorrana i europea.

3 Comunitat d'andorrans residents a Barcelona

El darrer epígraf ens l'hem reservat per la part més important del treball realitzat. De fet, es tracta del motiu de ser de tota la investigació: a continuació tractarem de fer una anàlisi general de la comunitat d'andorrans emigrats a Barcelona al primer terç del segle XX i com, en menor o major mesura -per això caldrà esperar a les conclusions-, van influir en els fets de 1933 i en el procés de democratització general d'Andorra al llarg del s. XX.

En primer lloc establirem les coordenades d'aquella comunitat a Barcelona. Intentarem esbrinar quines organitzacions existien i quina era la seva activitat principal. Seguidament, veurem el recorregut d'aquestes, així com el de les respectives publicacions que les acompanyaven, i com desemboca tot plegat amb l'inici de la Guerra Civil Espanyola amb el clima revolucionari barceloní. Tanmateix, intentarem esbrinar els seus principals protagonistes, intentant —quan la documentació ens ho ha permès— traçar un perfil socioeconòmic des de cadascun d'ells, afegint també algunes notes biogràfiques. En segon lloc tractarem d'analitzar el discurs polític propugnat pels andorrans emigrats. Per fer-ho ens agafarem a una perspectiva culturalista basada en la categoria historiogràfica de cultura política que ja hem vist anteriorment. Com veurem, intentarem destriar quins elements provenen de la cultura política genuïnament andorrana i com aquests es conjuminen amb la cultura republicana i nacionalista que es vivia a Barcelona a la dècada dels trenta.

Abans de començar, però, cal que ens ubiquem momentàniament en quina Barcelona van viure els nostres protagonistes per copsar millor per què del seu comportament respecte al seu entorn més proper i també la visió que tenien d'Andorra.

Catalunya vivia canvis estructurals degut a l'impacte de la Gran Guerra. Hi ha clars indicadors d'una nova societat industrialitzada (minva de la mortalitat molt accentuada i baixa de la natalitat) i urbana²⁷¹. Arran del desenvolupament industrial i les onades migratòries provinents d'altres territoris de parla catalana —com Andorra—, altres sectors econòmics com el comercial visqueren un moment d'esplendor entre el 1914-1919²⁷². Com és d'esperar, la fisonomia del país i en especial de la seva capital canvià profundament.

²⁷¹ *Ibid.*, p. 283.

²⁷² *Ibid.*, p. 291.

Barcelona, ciutat més o menys petita i provinciana abans de la guerra, es transformà en poc temps en una gran metròpoli europea on canvien mentalitats, costums i estratègies polítiques²⁷³.

Barcelona s'havia transformat en un lloc de negocis fàcils, on tot el mercat europeu es venia a abastir de qualsevol mena de producte. Així, hi hagué un encariment de la vida i, amb ell, un distanciament socioeconòmic ràpid i abismal entre classes. Apareixien els barris baixos, els motins a mercats, els assalts a botigues i saquejos per robar menjar; tanmateix, també es creaven les grans fortunes, els diners ràpids, els excessos... Tant la proletarització de les classes populars com el naixement d'una nova burgesia ostentosa i moderna li van donar a la capital catalana la imatge de *noir* que caracteritzà els “bojos anys vint”: prostitució, personatges de baixa estofa, espies internacionals i cocaïna. El testimoni de Rafael Moragas ens ho il·lustra brillantment:

S'instaurà la disbauxa. S'obren nous teatres i nous cabarets, però aquests, ara, s'anomenen super-tangos, i els balls populars d'ancings.... Arriben a Barcelona les primeres pianoles i el jazz. Amb aquest, debuten els primers grans instrumentistes negres... Comença el regne del meublé, de l'anunci lluminós, de la cafetera automàtica i de l'American Bar [...]. Penetren les begudes cares i rares (whiski... la ginebra, el cherry-flip, el bitter-Picon).²⁷⁴

Igual que la resta de ciutats europees, la nova Barcelona fou un laboratori on idees, projectes i maneres d'entendre el món estaven en pugna pel poder d'aquesta flamant societat de masses a la llum de la Primera Guerra Mundial.

3.1 Organitzacions, personatges, publicacions i la seva evolució

3.1.1 *Les Valls d'Andorra*

El primera senyal de vida cultural andorrana a la Ciutat Comtal la trobem als inicis del nou segle XX. En concret, el 1917 surt a la llum la publicació *Les Valls d'Andorra*, un diari de periodicitat mensual que per primera vegada tractava exclusivament temes andorrans. És

²⁷³ *Ibid.*, p. 269.

²⁷⁴ Citat per TERMES, Josep. “De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil: 1868-1939”. *Història de Catalunya. Vol. VI*. Editat per Pierre Vilar. Barcelona: Edicions 62, 1989., p. 278.

considerada la primera publicació periòdica netament andorrana²⁷⁵. Tanmateix, s'editava i imprimia a Barcelona, a la impremta *La Renaixensa*, editorial fundada arran de la revista homònima i dirigida per Àngel Guimerà entre d'altres²⁷⁶.

La seva periodicitat es va veure interrompuda accidentalment ja al seu naixement, ja que el primer número —gener de 1917— mai va arribar als seus subscriptors a temps. Els exemplars van quedar confiscats i els subscriptors detinguts a l'entrada de Sant Julià de Lòria pel veguer episcopal del moment, Josep de Riba²⁷⁷. La causa, sense especificar-se del tot, semblaria ser la manca de consentiment —i en definitiva manca de control de l'opinió pública— per part de les autoritats sobre el qual es deia, així com per una crítica més o menys velada a les oligarquies andorranes. Després de l'incident de 1917, hi hagué una pausa de dos anys, moment el 1919 en què es torna a publicar el mateix primer número que el 1917 però amb un nou article al principi, on la redacció es disculpa per les molèsties causades a les autoritats, anomenat “*Al tornar-hi: explicacions*”²⁷⁸.

A les seves pàgines —d'una mitjana de quatre per número— hi podem trobar seccions de diversa mena, però sobretot destaquen els articles d'opinió política, de tall explícitament patriòtic però alhora molt respectuós i caut amb les autoritats andorranes. Altrament, també trobem altres seccions com “*Folk-lore andorrà*”, destinat al recull de “*ditxos, rondalles, adagis, sentències, cançons (...), llegendes, tradicions y detalls d'història que donen caràcter y fisonomia*” als andorrans²⁷⁹. La secció anomenada “*Cròniques*” seria una barreja del que ara entendríem per les seccions de successos, actualitat, programació i economia local: s'hi pot llegir des del preu dels queviures bàsics a cada població, accidents succeïts, estat dels camins i carreteres i programació d'alguna fira o festa. Per últim, destacar també que gran

²⁷⁵ Si bé podem trobar mencions d'Andorra a diversos periòdics i publicacions des d'uns anys abans a banda i banda del Pirineu, *Les Valls d'Andorra* n'és la primera que tracta exclusivament temes andorrans des d'una perspectiva andorrana. PONT SORRIBES, Carles, GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *Història de la premsa andorrana 1917-2005*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2009., p. 134.

²⁷⁶ Biblioteca Nacional de Catalunya. “*La Renaixensa*” *Patrimoni d'Editors i Editats de Catalunya*. Promogut per la Biblioteca Nacional de Catalunya, <https://www.bnc.cat/Editors-i-Editats-de-Catalunya/Editorials/La-Renaixensa>. Accedit el 12 de maig de 2021.

²⁷⁷ Els subscriptors eren Joan Pla (de Canillo), Josep Ferré (de la Massana), Lorenzo Camps (de Sant Julià), Alfons Areny (de les Escaldes) i Amadeu Rossell (d'Andorra La Vella). A més, el conductor del vehicle que portava els exemplars, Bartomeu Font, també va quedar detingut. PONT SORRIBES, Carles, GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *Història de la premsa...*, *op. cit.*, p. 134.

²⁷⁸ *Les Valls d'Andorra*, núm 1, gener de 1919, p. 1.

²⁷⁹ *Ibid.*

part de la darrera pàgina anava destinada a anuncis publicitaris de magatzems de roba femenina, cursets de llengua catalana, fondes o hotels tant de Barcelona, la Seu d'Urgell com Andorra. Tot i que d'aspecte senzill i modest, s'hi pot intuir una voluntat de màrqueting a través de l'impacte visual amb tipografies cridaneres i ornamentacions²⁸⁰.

Al darrere d'aquesta publicació hi trobem Josep Alemany i Borràs (1868-1944), que en fou el principal impulsor com a director, editor i redactor. Alemany fou un escriptor i periodista nascut a Blanes (La Selva, Catalunya), casat el 1891 amb la filla d'un industrial local amb la fàbrica en crisi²⁸¹. Influenciat pel cercle literari de Josep Cortils i Joaquim Ruyra, Alemany desenvolupà el gust per la literatura i la poesia, així com inquietuds polítiques que van acabar desembocant al catalanisme polític d'Unió Catalanista. Autor de nombroses poesies i escrits, va col·laborar amb publicacions com *La Renaixensa*, *La ignorància* o *l'Esquella de la Torratxa*. Era lector habitual de *La Veu de Catalunya* i *Lo Teatro Regional*²⁸².

Amb la seva col·laboració al setmanari canetenc *La Costa de Llevant* acabarà abandonant la seva activitat com a industrial per dedicar-se exclusivament a l'escriptura, progressivament orientada entre "el conte històric o la narració curta i melosa, intimista i descriptiva, i un periodisme de xoc i denúncia, de tipus popular"²⁸³. A cavall dels segles XIX i XX seguia col·laborant amb diverses publicacions catalanistes i conservadores, però l'ascens d'una nova generació d'intel·lectuals catalanistes, més moderna i renovada de la mà de Prat de la Ribera o Eugeni d'Ors, va fer que Alemany es distanciés del món cultural català.

I és que tal com afirma Roura, Alemany es considerava membre d'una tercera generació dins el catalanisme, part dels hereus del nacionalisme romàntic de la Renaixença, d'una *Unió Catalanista* que mai va aconseguir acostar-se prou al moviment obrer, d'uns *Jocs Florals* que començaven a quedar al marge de la política cultural de la Mancomunitat²⁸⁴. És en aquest moment de distanciament amb la regeneració catalanista, i gràcies al contacte amb el món de

²⁸⁰ MOLES, Pere. *Andorra tresors gràfics: Un passeig per l'inici de la publicitat a Andorra*. Andorra la Vella: 2+1 editors, 2012.

²⁸¹ La crisi econòmica sorgida arran del Desastre de 1898 féu perillar la fàbrica que havia heretat del seu sogre, única font d'ingressos per a ell i la seva família. ROURA I ROGER, Joaquim. "Dades per a l'estudi de l'obra de Josep Alemany i Borràs". *Blanda: Publicació de l'Arxiu Municipal de Blanes*, no. 3, 2000, [https://www.blanes.cat/oiapdocs.nsf/14f7c612d4ef45c12579b1003dd6db/e63b66c775b2a631c12569d00044e1ab/\\$FILE/BLANDA%2003.pdf](https://www.blanes.cat/oiapdocs.nsf/14f7c612d4ef45c12579b1003dd6db/e63b66c775b2a631c12569d00044e1ab/$FILE/BLANDA%2003.pdf). Accedit 10 agost 2021., p. 99.

²⁸² *Ibid.*, pp. 100-101.

²⁸³ *Ibid.*, p. 102.

²⁸⁴ *Ibid.*, pp. 106-107.

l'excursionisme amb el *Centre Excursionista de Catalunya*, que Alemany descobreix Andorra i les seves valls, de les quals en quedarà corprès. El caràcter filantrop i activista d'Alemany, juntament amb la relació establerta amb l'empresari nord-americà Fiske Warren, el portaran a veure en Andorra com un paradís verge on realitzar una utopia social georgista i també nacional²⁸⁵. El primer pas, però, era crear un òrgan d'expressió i propaganda. Així, a més de publicar alguns poemes com “*La Cançó del Balira*” [sic.] (1916)²⁸⁶, endegà *Les Valls d'Andorra* després d'haver tingut experiència al món editorial com a gerent d'*Il·lustració Catalana*. El nom de l'altre redactor, Jaume Font i Casal, probablement no era res més que un pseudònim d'Alemany²⁸⁷. *Pistacho*, *Reyna*, *Masové*, *L'hereu del Madriu*, *Un de vell* o *F. Fontanilles Font* són els més recurrents, sent el darrer un altre utilitzat per Alemany al llarg de la seva vida com a escriptor²⁸⁸.

Altres col·laboradors -de nom real- que podem trobar a la publicació van ser Anton Boix Cerqueda, Salvador Albert, Pere Rossell Calbó o Anton Casal Font, així com autoritats locals com el mateix Josep de Riba, veguer episcopal que clausurà la publicació, i Charles Romeu, el veguer francès de l'època. Més enllà dels Romeu i Riba, personatges amb reconeixement i recorregut polític, disposem d'escassa informació referent a la resta de col·laboradors més enllà de l'escrit a aquest diari.

Des del relançament del periòdic el gener del 1919 es publicaran 7 números més, sent el de l'agost del mateix any el darrer d'ells. Finalment fou clausurada l'agost de 1919 degut a la publicació de certs articles crítics amb les bases de l'economia i societat andorrana, com és el cas de “Fams de terra”, de Salvador Albert. Segons Rodríguez, la perspectiva georgista de

²⁸⁵ Tal com descriu el catedràtic en economia Martín Rodríguez el georgisme fou un corrent econòmic ideat per l'economista nord-americà Henry George als anys setanta del segle XIX. El georgisme pretenia solucionar les creixents desigualtats socials generades pel liberalisme clàssic a través d'una revisió del pensament de Ricardo, on l'argument principal era que l'augment progressiu de les rendes en mans del monopolisme agrari era el principal causant de la misèria creixent. A partir d'això George es dedicà a voltar pel món intentant implantar colònies o enclaus per materialitzar el seu ideari. Fiske Warren, hereu d'aquest pensament a inicis del segle XX, veié en Andorra el territori perfecte per portar a terme una colònia georgista, i gràcies a la seva relació amb Alemany la materialitzaren amb el que es conegué amb l'enclau de Sant Jordi que finalment acabà fracassant. Per més informació *vid.* MARTÍN RODRÍGUEZ, Manuel. “El Enclau De Sant Jordi: Una Colonia Georgista En Andorra (1916-1938)”. *Ciudad Y Territorio Estudios Territoriales (CyTET)*, Vol. 49, n.º 194, Dec. 2017, pp. 763-78, <https://recyt.fecyt.es/index.php/CyTET/article/view/76594>.

²⁸⁶ *Il·lustració Catalana*, núm. 698 (22/10/1916), p. 8.

²⁸⁷ MARTÍN RODRÍGUEZ, Manuel. “El Enclau de Sant Jordi...”, *op. cit.*, p. 773

²⁸⁸ “F. Fontanilles Font” o “F.F.F.” fou un dels pseudònims més utilitzats per Alemany. De fet, consistia en el segon cognom del seu sogre (Fontanilles) i el segon cognom del seu pare (Font). ROURA I ROGER, Joaquim. “Dades per a l'estudi de...”, *op. cit.*, p. 103.

l'article és més que explícita i arremetia frontalment contra el model de propietat de la terra andorrà²⁸⁹. La incomoditat que causava a les autoritats aquests temes va portar al fet que els veguers elaboressin un decret de premsa *ex profeso*, on es regulava les condicions en què s'havia de publicar premsa a Andorra:

Tot diari, escrit o periòdic andorrà, qualsevol que sigui la impremta en què es faci ha de tenir un gerent responsable. Aquest gerent ha de ser andorrà i resident a les Valls, major d'edat, estatut civil, que ofereixi garanties de moralitat i solvència i sigui acceptat per la vegueria abans de la publicació²⁹⁰.

D'aquesta manera, com que no complia *Les Valls d'Andorra* els requisits necessaris —Alemany era català—, acabava la primera experiència periodística andorrana.

3.1.2 La Societat Andorrana de Residents a Barcelona / Casal Andorrà de Barcelona

Després de la primera experiència de *Les Valls d'Andorra* caldria esperar deu anys per tornar a trobar signes d'andorranitat a Barcelona. A diferència del periòdic impulsat per Alemany, català, el 1929 sorgia una iniciativa de la mà d'un grup d'andorrans emigrats a la capital catalana. Si bé l'experiència de *Les Valls d'Andorra* fou molt passatgera i superficial per l'esdevenidor d'Andorra, la *Societat Andorrana de Residents a Barcelona* (a partir d'ara SARB) i les publicacions i altres organitzacions que la seguiren van desenvolupar una intensíssima vida associativa, deixant una empremta important a la vida política del principat pirenaic.

La diàspora d'andorrans d'inicis de segle va portar que en algun moment imprecís a inicis del segle XX s'establís a Barcelona una comunitat d'andorrans prou nombrosa²⁹¹. Sense disposar de dades exactes, podríem fer una aproximació orientativa a través del nombre de socis que arribà a tenir la SARB: entorn de 100/150 andorrans i andorranes vivien a Barcelona, si més no, entre el 1929 i l'inici de la Guerra Civil Espanyola²⁹². Com hem vist,

²⁸⁹ MARTÍN RODRÍGUEZ, Manuel. "El Enclau de Sant Jordi...", *op. cit.*, p. 774.

²⁹⁰ *Les Valls d'Andorra*, núm. 7 (juliol de 1919). Citat per PONT SORRIBES, Carles, GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *Història de la premsa...*, *op. cit.*, p. 135.

²⁹¹ LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El Segle XX: La Modernització...*, *op. cit.*, p. 24.

²⁹² El nombre de socis fou força fluctuant al llarg del temps. Aquesta estimació s'ha fet en base a les dades proporcionades pel propi butlletí al gener de 1931. *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona* num. 16, gener de 1931.

l'efervescència republicana que vivia Barcelona a les darreries de la dictadura primorriverista incentivà la vida associativa, també la d'andorrans i andorranes. Tanmateix, el nucli d'andorrans establert a Béziers era a finals dels anys vint més actiu i nombrós que el barceloní, fet que també esperonà al segon a organitzar-se²⁹³. D'aquesta manera, a inicis de 1929 surt a la llum el SARB així com la seva publicació, el *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona* (a partir d'ara BSARB)²⁹⁴. L'organització, malgrat sofrir transformacions i escissions, serà la més important de totes les que tractarem pel seu volum de socis, activitat cultural i militància política. Tal és així que arribaria a actuar com una mena de delegació oficiosa del principat pirinenc a Barcelona²⁹⁵.

Des d'un bon inici el principal objectiu de la SARB fou la reivindicació i difusió de la cultura andorrana, així com la participació i influència en la vida política d'Andorra. Tanmateix, tot i l'alt grau de politització de l'organisme, sempre hi hagué una clara voluntat d'intervenir exclusivament en afers andorrans, mai catalans ni espanyols. Amb l'excepció de la proclamació de la II República o la mort del president Macià, no trobem rastre de cap informació o opinió sobre la vida política espanyola. De fet, els propis estatuts de la SARB ho deixaven taxativament clar: “Art. 9.º *La S. A. de R. B. podrà actuar en fins politics interiors d'Andorra, però queda rigorosament bandejat intervenir en política [sic.] de l'Estat Espanyol, ans al contrari acatar sempre les seves disposicions*”²⁹⁶.

D'aquesta manera, a través de les seves successives publicacions la SARB fou alhora un *lobby* i un *think tank* andorrà, ja que tant tenia com a objectiu influir sobre la vida política andorrana com fomentar el debat intel·lectual sobre el fet andorrà. A tall d'exemple, podem veure que entre els anys 1932-1933 publicaven al seu òrgan d'expressió una enquesta oberta als lectors, respostes dels quals es publicaven als següents números i es debatien. L'objectiu era fer conèixer l'opinió de “*tots els andorrans de abdos sexes*” sobre l'estat polític d'Andorra a través de les següents preguntes: “*I. Creieu convenient la reforma electoral a Andorra? II. Perqué? III. Trobeu bé, la pugna avui existent entre el M. I. Consell General i*

²⁹³ Tal com apunta Lang-Valchs la comunitat d'andorrans residents a França fou la primera en organitzar-se, il·luminant així als compatriotes residents a Barcelona que, tot i que fer-ho posteriorment, ràpidament s'erigiran com el nucli més d'andorrans emigrats més actiu el període que tractem. LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras...*, op. cit., pp. 142-143.

²⁹⁴ BSARB, núm. 1, octubre de 1929.

²⁹⁵ L'any 1934 la SARB és nomenada Cambra de Turisme d'Andorra pel Consell General de les Valls.

²⁹⁶ BSARB, num. 1, octubre de 1929, p. 3.

els Co-princeps d'Andorra?” Les preguntes, com veurem, donaven a la diana dels problemes polítics d'Andorra del moment²⁹⁷.

L'organigrama de la societat estava compost per una assemblea de socis —numeraris i honoraris—, que es reunia dues vegades l'any a una assemblea general ordinària. Per ser soci calia pagar una quota anual, que en el cas de les dones era un 50% més barata²⁹⁸. Entre altres temes a tractar, a les assemblees generals s'elegien les Juntes de Govern de l'entitat mitjançant el vot. Aquesta última, òrgan executiu de l'entitat, estava formada primerament per president, secretari, tresorer, comptador i vocal 1r i vocal 2n, però a l'assemblea general del 19 de juliol de 1930 s'aproven uns nous estatuts que modificaven la Junta de Govern davant el creixement de l'entitat i el nou volum de feina a realitzar²⁹⁹. A partir de llavors, aquesta organitzaria les tasques a dur a terme a través de comissions de treball. Per una banda apareixia la Comissió del butlletí (amb quatre membres), encarregada de l'edició i redacció del mateix; i per l'altra la Comissió de festes (amb sis membres), que organitzaria tots els actes de l'entitat. A més, apareixien els càrrecs de comptador, bibliotecari i també la direcció de l'elenc escènic al qual farem menció més endavant.

A partir del març de 1930 trobem una nova ampliació dins la Junta: apareixien els càrrecs de vicepresidència, vicesecretaria, un tercer vocal i també la creació d'una plantilla de quatre corresponsals a Andorra per informar de primera mà sobre la informació del principat pirinenc³⁰⁰. De fet, el cert és que el creixement de l'entitat serà constant i progressiu al llarg de la primera meitat de la dècada dels trenta, fet que provocà una ampliació constant del seu organigrama. Al llarg de les 9 juntes que tingué l'entitat (vuit d'ordinàries i una de provisional a l'inici), apareixerien fins a sis vocals, una Cambra de Turisme d'Andorra (de funcionament independent) i un equip redactor i editorial estable per les publicacions periòdiques. L'augment de volum de socis i importància de l'entitat, feu que progressivament la Junta diversifiqués les tasques a realitzar en grups autònoms de treball.

Si passem a tractar a què es dedicava la SARB, trobem que la cultura ocupava un lloc principal dins la seva variada tasca. En primer lloc dir que l'organització gaudia d'una agenda

²⁹⁷ *La Nova Andorra*, núm. 1 agost del 1932.

²⁹⁸ *BSARB*, núm. 1, octubre de 1929, p. 3.

²⁹⁹ *BSARB*, núm. 11, agost de 1930.

³⁰⁰ *BSARB*, núm. 6, març de 1930.

d'activitats culturals setmanals perfectament programada d'un mes per l'altre. Mensualment s'organitzaven excursions per practicar el senderisme a diversos indrets. Com és evident, les excursions a Andorra i els Pirineus en general eren les més importants i sovint tenien una duració d'un cap de setmana sencer o més dies. Les limitacions logístiques de l'època feien que les excursions a Andorra fossin activitats costoses, fet que provocava que es visquessin de manera especialment extraordinària i festiva. Així, sempre venien acompanyades de la respectiva crònica al diari del moment, on es lloava el patrimoni natural i cultural visitat, la ruta realitzada i els esdeveniments ocorreguts al llarg de la jornada. Heus aquí el fragment d'una de la primavera de 1930 feta per V. Cusó Casals on s'explica la ruta realitzada:

L'ascensió al Llac d'Engolasters i Coll de Jubell no va ésser tan fàcil explicar-ho [sic.] com trovar-s'hi. Pujant a Engolasters, ens trovarem que la neu ens arribava a la cintura i ens havíem d'ajudar mutuament, però després de la penosa ascensió el panorama del llac era d'allò més encisador, totes les vessants estaven completament blanques, els pins enblanquinats, el llac desglaçat, una vista de lo millor que pot hom somniar en un conte de fades... ah! I un fret que pelava pel i a repèl³⁰¹.

A més, també solien visitar altres espais naturals a Catalunya com Montserrat, Sant Medir o l'Alta Garrotxa. Sovint, les excursions no només eren activitats de lleure esportiu, sinó que també hi havia un component de pelegrinatge religiós: els llocs visitats sempre es caracteritzaven pel seu simbolisme o bé andorrà o bé catòlic -o ambdues coses alhora-.

Si seguim amb l'agenda cultural de la SARB trobem en segon lloc la celebració de conferències i col·loquis. Amb Andorra com a fil conductor, els temes eren d'allò més variats entre els quals es podia trobar geografia, botànica, folklore, dret, agricultura, política, economia... Aquestes activitats, realitzades a la seu de la SARB, normalment eren impartides per autoritats en la matèria que es convidaven expressament. Entre elles, cal destacar la presència d'Antoni Rovira Virgili, que impartí una conferència el 29 de novembre de 1930³⁰²; o l'advocat, geògraf i polític Marc Aureli Vila i Comaposada, convidat molt sovint a tractar sobre topònims i geografia andorrana o sobre la importància del patriotisme i el fet nacional en qualsevol moviment polític³⁰³; o Josep Maria Sabata i Anfruns, advocat i filòsof que

³⁰¹ *BSARB*, núm. 8, maig 1930, p. 73.

³⁰² *BSARB*, núm. 14, nov. 1930, p. 164.

³⁰³ A tall d'exemple, citar "El caràcter instigador del patriotisme", conferència impartida en diverses ocasions com el novembre de 1930. *BSARB*, núm. 14, nov. 1930

reiteradament impartí conferències, com “L’influència [sic.] del capitalisme a Andorra”³⁰⁴. Tanmateix trobem la presència del jurista Francesc Maspons i Anglasesell (president del Centre Excursionista de Catalunya i de l’Acadèmia de Jurisprudència de Barcelona) parlant sobre l’estatus jurídic del principat pirenaic³⁰⁵.

En tercer lloc, en tant que centre social, la SARB també organitzava activitats de tall més lúdic com balls de nit, concerts i obres de teatre (tant era així, que disposaven d’un elenc escènic i dramaturgs propis com veurem més endavant). Si fem un repàs de la programació, destacar els grans balls de nit mensuals, celebrats també a la mateixa seu de la institució on es convidaven conjunts musicals de diversa mena. Per una banda actuaven agrupacions de música més tradicionals, com cobles per fer sardanes o jotes; però per altra banda també trobem festes més modernes amb jazz o swing. Amb relació a això destacar l’existència i assiduitat a les festes del SARB dels *Andorran’s Jazz*, conjunt musical format exclusivament per andorrans i membres del SARB que importava els sons més moderns de l’època a les festes de diversos casinos, ateneus i centres socials barcelonins com la *Juventud Republicana Radical de Gracia* o la *Unión Republicana Graciense*³⁰⁶. I és que tal i com s’anunciaven, efectivament “*està seguint les societats recreatives de Barcelona i pobles tenin ja, un nom ben guanyat, dintre el seu ram*”³⁰⁷. Tanmateix, també es celebraven recitals de música amb un cantant acompanyat de piano, sovint relacionat amb el món de la sarsuela o l’opereta, com són els casos del tenor Joan Santacana i el pianista Vicens Cussó³⁰⁸.

Pel que fa a les arts escèniques cal posar en relleu no només la representació de funcions teatrals, sinó la producció pròpia d’obres per part del SARB. La societat andorrana gaudí d’una activa companyia de teatre amateur pròpia formada pels mateixos socis (una vintena) que s’encarregaven d’actuar, crear l’escenografia o escriure les obres de teatre que posteriorment representaven³⁰⁹. L’abril de 1930 trobem que el butlletí presentava el nou elenc escènic que debutaria el dia 27 amb les obres “A ca la modista” i “La criada nova”, totes dues

³⁰⁴ BSARB, núm. 19, abril de 1930.

³⁰⁵ MASPONS ANGLASELL, Francesc. “Consideracions Generals sobre Andorra”. *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona* num. 4, gener de 1930.

³⁰⁶ *El Diluvio*, 7/5/1932, p. 8

³⁰⁷ BSARB, núm. 34, juliol de 1932, p. 76.

³⁰⁸ BSARB, núm. 2, novembre de 1929.

³⁰⁹ Tot i que el nombre de socis que composaven l’estol escènic fou variant en el temps, podem observar que hi ha una constant d’unes 15-20 persones, la majoria d’ells en qualitat d’actors i actrius.

obres de Josep Asmarats³¹⁰. Més tard, el març de 1934, l'elenc guanyava pes i s'estrenava amb una producció pròpia: "En terres d'Andorra"³¹¹. Del contingut i autor d'aquesta última, en parlarem més detingudament per la seva rellevància cultural. Tanmateix, també es representaven diverses peces teatrals d'autors com Josep Maria de Segarra, Santiago Rusiñol, Apel·les Mestres, Joan Cunilles i Nogué o adaptacions d'obres de Mark Twain.

També dir que el SARB disposava d'una biblioteca pròpia. Pràcticament des del naixement de la entitat s'anà treballant en l'adquisició d'una biblioteca a través de la compra de llibres o bé de donacions³¹². Fent una cerca ràpida a la documentació amb la qual s'ha treballat fàcilment se'n pot extreure la importància que es donava a la lectura en general i a la biblioteca de la societat en concret: regularment trobem articles publicats que reflexionaven entorn la importància de la lectura com a element bàsic per l'educació dels individus, i com la biblioteca de la SARB havia d'estar ben fornida per poder acomplir la tasca educativa del centre. Per altra banda, la disposició d'un bibliotecari fix —membre de la junta, com hem vist— i el respectable volum del catàleg de la biblioteca, ens confirmen la seva transcendència dins l'entitat. Dels títols simplement dir que n'hi havia de forces gèneres, molt variats entre ells, que podríem dividir entre literatura, assaig polític, biografies, ciències naturals i físiques o manuals d'ortografia i gramàtica (especialment catalana). Cloent l'activitat més estrictament cultural, dir que la SARB també ofería classes gratuïtes de llengua catalana i francès pels seus socis, impartides sovint pel mateix Marc Aureli Vila i Comaposada³¹³.

L'altra gran activitat de la societat la podríem anomenar de representació oficiosa d'Andorra a Barcelona. Sense poder-ho anomenar diplomàcia -prerrogativa exclusiva dels coprínceps a l'època-, els andorrans de Barcelona veien en el SARB un organisme no només de tall associatiu i recreatiu sinó també certament administratiu i de representació en relació a la seva condició d'andorrans i d'emigrats.

³¹⁰ *BSARB*, núm. 7, abril de 1930, p. 65.

³¹¹ *El Poble andorra*, num.1, març de 1934.

³¹² *BSARB*, núm. 1, octubre de 1929, p. 4.

³¹³ *BSARB*, núm. 12, setembre de 1930, p. 121.

Abans de res, només cal llegir qualsevol editorial dels seus diaris o algun article firmat per la Junta Directiva de l'entitat per veure com hi havia una voluntat paternalista de cuidar, informar i atendre en general als andorrans que visquessin a Barcelona:

Cal que el Casal Andorrà de Barcelona sigui molt aviat una col·lectivitat d'envergadura tal, que compti amb personalitat per a resoldre ací, les dificultats dels seus compatriotes, i a l'ensens ésser assessor i fidel orientador de la ruta que deuen seguir els homes que regeixen els destins de la nostra pàtria³¹⁴.

Tanmateix, es volia garantir una neutralitat ideològica perquè tots els andorrans i andorranes hi poguessin tenir cabuda i se sentissin còmodes sempre que es defensés i s'enaltís Andorra. Com deia el president de l'any 1932, Rafael Roca i Llahí, “*no us puc garantir (...) que hi pugin tenir cabuda totes les ideologies, puix que Andorra només necessita d'una, que serà aquella que tingui per lema Andorra, Andorra i Andorra*”³¹⁵.

Per una banda, veiem que la SARB oferí assessorament jurídic, burocràtic i legal per tots els andorrans emigrats que necessitaven assistència d'aquest caràcter, que degut a la convulsió política i social del període eren tràmits freqüents i molt importants. El més recurrent tenia a veure amb regularitzar la seva condició migratòria a Catalunya. En moments de tancament de fronteres —per exemple el 1930 amb el clima de conspiració republicana al règim primorriverista, o el 1932 amb la *Sanjurjada*— l'estat espanyol requeria una renovació de la documentació identificativa dels immigrants —el passaport—³¹⁶; o a l'entrada de tropes franquistes a Barcelona l'*Estado Nuevo* exigí una depuració i revisió de l'històric polític, social i associatiu d'una bona part dels habitants de la Ciutat Comtal³¹⁷. Per no parlar, és clar, de la situació de caos i violència generalitzada que es visqué a Barcelona al llarg la guerra. Doncs bé, en totes aquestes situacions, la SARB solia actuar com a intermediari entre l'andorrà que sol·licitava ajuda i l'administració catalana/espanyola, ajudant-lo a aconseguir tota la documentació requerida, o programant un viatge de retorn a les valls per fugir de la guerra³¹⁸.

³¹⁴ *Poble Andorrà*, núm. 9, Gener de 1937, p. 1.

³¹⁵ *La Nova Andorra*, núm. 1, agost de 1932.

³¹⁶ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, Num. 313, 9/11/1935, p. 1234. // *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, Num. 309, 4/11/1936, p. 481.

³¹⁷ *La Vanguardia*, 17 juliol de 1939. <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1939/07/11/pagina-5/33118319/pdf.html?search=pasaporte>

³¹⁸ *BSARB*, núm. 1, octubre de 1929, p.

Quan el moment polític ho permeté, també realitzaven campanyes de promoció del turisme a Andorra, sobretot a l'etapa inicial de l'entitat. Certament, el turisme fou vist per molts andorrans i andorranes com una via de modernització i font d'ingressos notable degut a les característiques del país pirenaic d'entorn natural i muntanyós, ideal pel descans i els esports de neu. Per una banda, es publicaven de manera regular articles sobre la necessitat de potenciar el turisme a Andorra i es pressionava a les autoritats andorranes perquè es prenguessin iniciatives. La SARB fou la responsable d'idear i emprendre el model turístic modern andorrà, basat en la promoció del país com a destí de descans i de pràctica d'esports de muntanya amb un patrimoni natural i cultural de gran bellesa. Les primeres representacions de les Valls d'Andorra a fires internacionals i nacionals de turisme, agricultura i comerç foren iniciativa de la SARB —sempre amb el vistiplau del Consell General de les Valls³¹⁹. En definitiva, foren responsables de crear la “marca Andorra” que coneixem actualment. Tant fou així, que arran de l'impuls de la SARB el propi Consell General la nomenà també Càmera de Turisme d'Andorra a Barcelona³²⁰. Tanmateix, també col·laborà estretament amb el Sindicat d'Iniciativa de les Valls d'Andorra, entitat que si bé existia des del 1925 per la promoció turística i hotelera d'Andorra, no funcionà de manera activa fins a la dècada dels trenta del segle passat.

Per últim, aprofitant que hem esmentat el Sindicat d'Iniciativa, veurem quina relació va tenir la SARB amb altres entitats i organismes -directa o indirecta, oficial o no-. En primer lloc i com resulta evident, la relació amb les institucions, individus i organitzacions andorranes foren les més habituals i importants. El Sindicat d'Iniciatives de les Valls d'Andorra col·laborà estretament amb la SARB en la promoció turística del país, sent la seva representació a Barcelona i compartint seu i espais des d'un bon principi³²¹. Pel que fa a la política institucional, per ara podem dir que la SARB sempre guaità minuciosament les decisions i mesures preses tant pels coprínceps com pel Consell General de les Valls. Com veurem al següent apartat, la SARB sempre tingué un posicionament molt crític alhora que constructiu i respectuós amb les autoritats andorranes, motivat per un profund esperit patriòtic però moderat. Tot i que podem veure com sovint hi hagué cònsols i batlles que

³¹⁹ *Poble Andorrà*. Num 4, Juny de 1934. VII Fira de Barcelona - El Saló de Turisme i Esports; BSARB, num 29, març de 1932 Exposició nacional de turisme de Barcelona

³²⁰ *Poble Andorrà*, num. 9, novembre de 1934. // *Poble andorrà*, núm. 11 gener de 1935.

³²¹ BSARB, núm. 1, octubre de 1930. BSARB, núm. 9, juny de 1930.

visitaven la SARB³²², el seu criticisme els comportà una relació no sempre estable ni harmoniosa amb els polítics andorrans³²³.

Amb les autoritats catalanes i espanyoles el tracte —pel que hem pogut resseguir a través de la documentació que hem consultat— fou pràcticament inexistent més enllà d’alguna carta de salutació en nom dels andorrans emigrats als presidents de la Generalitat de Catalunya o de la República³²⁴. Per altra banda, les relacions amb el teixit associatiu català en general i barceloní en particular fou més fluida. Un cop la societat es consolidà a la Ciutat Comtal i guanyà cert renom, veiem com establí contactes amb altres ateneus, publicacions, entitats i partits polítics. Aquest fet és constatable en primer lloc per la invitació de certes personalitats a impartir les conferències que hem destacat línies amunt. Marc Aureli Vila fou un cap visible d’Esquerra Republicana de Catalunya, i Josep Maria Sabata i Anfruns era el president del Centre Excursionista de Catalunya, per exemple.

Altres indicis que ens fan pensar en la relació de la SARB amb l’associacionisme barceloní són les campanyes de suport econòmic a projectes locals o festes benèfiques per recaptar diners, com la realitzada en benefici del Centre Excursionista “Rodamon”, president del qual, Jaume Corbatera, perdé les cames en un accident practicant esquí³²⁵. Aquest tipus d’intercanvis de capital humà i econòmic entre entitats també el podem veure a la biblioteca de la societat. Una pràctica molt habitual fou l’intercanvi d’exemplars de publicacions d’associacions barcelonines entre elles mateixes, de manera que permetia als diversos centres estar subscrits i informats sobre l’activitat del teixit associatiu local. La SARB realitzava aquesta pràctica amb associacions i entitats de les quals podem destacar les d’àmbit pirinenc com *Alt Urgell*, *El Cadí*, *Andorra Agrícola*; les de natura, excursionisme i esport com *Agrupació Excursionista de Catalunya*, *Club Excursionista de Gràcia*, *Excursions* i *Butlletí del Centre Gimnàstic Barcelonès*; o les d’àmbit musical i coral com *Cançó dels Catalans* o *Fruïcions*. Tanmateix, trobem que el Sindicat de Metges de Catalunya, la revista *Il·lustració*

³²² BSARB, núm. 4. Gener de 1930.

³²³ Vid. *infra* epígraf 3.2.

³²⁴ BSARB, núm. 20, maig de 1930, p. 57. // BSARB, num. 28, gener de 1932, p. 8.

³²⁵ BSARB, núm. 6, març de 1930.

Catalana -membre de la qual era Josep Alemany i Borràs- i el Centre Excursionista de Catalunya feren donatius per la biblioteca del centre³²⁶.

En darrer lloc cal fer esment, per la seva transcendència, de la relació de la SARB amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (a partir d'ara APEC), institució de reputació notòria a Catalunya per la seva tasca de difusió i normalització del català així com la renovació pedagògica del sistema educatiu³²⁷. Com tot seguit veurem, una de les principals fites de la SARB fou la donació d'una gran biblioteca d'obres catalanes per al Principat d'Andorra i la seva gent. Doncs bé, el projecte d'elaborar i donar una biblioteca nacional fou en estreta col·laboració amb l'APEC, institució que feu de principal mecenes del projecte — a través d'una subvenció de la Generalitat de Catalunya. El vincle entre entitats començà amb Bonaventura Armengol, mestre andorrà sovint relacionat amb el món republicà catalanista, quan l'any 1922 es va fer soci de l'APEC³²⁸. Suposem que fou a partir d'aquest mestre andorrà -i futur primer bibliotecari d'Andorra, també- el principal contacte entre la SARB, d'on també n'era soci, i l'APEC. Uns anys més tard, l'abril de 1930, la SARB anunciava el projecte de la biblioteca catalana per Andorra i esmentava l'APEC com a l'entitat a la qual demanaven col·laboració:

Nosaltres demanàrem a la Protectora de Ensenyança Catalana de que si organitzes una Biblioteca Catalana per portar-la a la nostra Nació per la qual cosa nosaltres i tot Andorra els en restariem molt agraits. La petició fou molt ben acollida i al mateix temps acceptada per tan venerable Entitat, i que treballa de ferm per poder-la reunir com més prompte millor doncs ja s'han rebut un bon nombre de volums destinats a aquest fi tan Cultural³²⁹.

³²⁶ *BSARB*, núm.9, juny de 1930

³²⁷ L'APEC fou una institució nascuda el 1902 amb el principal objectiu d'impulsar un sistema educatiu català a partir de les principals novetats pedagògiques del moment. Al llarg de la seva existència estigué estretament vinculada al catalanisme, en concret a la Unió Catalanista al moment del seu naixement. Amb la Mancomunitat de Catalunya i el seu projecte de país visqué un gran creixement i penetració a la societat civil catalana, impulsant l'obertura de noves escoles i en general un pla total d'educació catalana. Van crear llibres escolars de llengua, aritmètica i geometria, geografia, història i ciències entre d'altres. La dictadura del general Primo de Rivera clausurà l'entitat, que malgrat això seguí treballant des de la clandestinitat. Durant la II República va reprendre la seva activitat, encara amb més força, sobretot al terreny editorial gràcies a la col·laboració de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona. Amb la victòria del bàndol franquista a la Guerra Civil Espanyola, l'entitat com a tal va desaparèixer. Per més informació *vid.* DURAN, Lluís. *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. València: Afers, 1997.

³²⁸ Butlletí de l'APEC, any 06 num. 2, febrer de 1922, p. 15.

³²⁹ *BSARB*, núm. 7, abril de 1930, p. 59.

Fins al setembre de 1930, moment en què s'inaugurà la nova biblioteca a la Casa de la Vall a Andorra, l'APEC s'oferí com a principal donant i co-organitzador del projecte, rebent, catalogant i ordenant les donacions que tothom podia fer a més de les pròpies.

Sense ser-ne el principal objectiu per les limitacions del treball, tractarem finalment els homes que hi hagué darrere la iniciativa del SARB. Com dèiem, en algun moment imprecís d'inicis del segle XX una comunitat d'andorrans i andorranes s'establí a Barcelona degut a la depressió econòmica dels Pirineus iniciada a finals del s. XIX. Entre aquelles famílies hi hagué un seguit de personatges que, probablement ja nascuts a Barcelona, van mantenir uns vincles molt forts amb la mare pàtria. Tot i ser immigrants de segona generació, van mantenir i augmentar les fidelitats amb el seu país natal en un moment d'exaltació nacionalista a Catalunya, fet que si més no a priori sorprèn. Per què el fet andorrà va ser tant present a les seves vides si el seu context era de catalanització efervescent? Aquesta pregunta, la intentarem respondre al punt següent. Per ara, simplement dir que durant la segona meitat del segle vint hi hagué un seguit de persones que van decidir reivindicar la seva identitat andorrana.

Podem començar per Jacint Marticella i Pobla, per ser un dels protagonistes que més informació hem pogut recollir, principalment gràcies a l'obra de Fabiola Sofia Masegosa Gayo³³⁰. Marticella va néixer a Barcelona el 1898, ciutat on els seus pares havien emigrat buscant una vida millor com tants altres andorrans a l'època. La seva família estava composta pels seus pares, Jacint i Lluïsa, i els seus quatre germans, Lluís, Engràcia, Josefa i Bonaventura. Després d'acabar l'educació obligatòria, va aprendre l'ofici de sastre i el 1920, amb 23 anys, obria la seva primera sastreria, al carrer Galileu, lloc de residència de la família. Al cap de dos anys n'inaugurava una altra al mateix carrer, i el 1927 una altra al carrer Sant Medir. Dos anys més tard, el 1929, n'obria una altra al carrer del Pintor Fortuny, a prop de la Rambla. Finalment, el 1932 tancava les quatre sastreries que regentava per obrir-ne una última i definitiva al carrer de Sants. El 1946 Jacint Marticella es casava amb Clotilde Lorita

³³⁰ MARTICELLA POBLA, Jacint. *En terres d'Andorra*. Ed. Fabiola Sofia Masegosa Gayo. Encamp: anem editors, 2019.

Teruel, amb qui formà una família a Barcelona mateix, amb dos fills. El 15 de desembre de 1966, Jacint Martisella va morir a Barcelona als 68 anys³³¹.

Malgrat haver nascut i viscut a Barcelona, Jacint Marticella tingué ben present el seu país d'origen al llarg de la vida. En primer lloc s'adherí a la SARB només un mes després del naixement de l'entitat, a més de ser-ne president a tres de les nou juntes que va tenir. Dins l'entitat jugà un paper essencial com una de les persones amb més lucidesa política i projecció del que havia de ser la SARB i el que havia de ser Andorra en general com a país. Cal posar en relleu la seva autoria en fets com el del pas del final del circuit de La Volta de Catalunya de ciclisme per les valls d'Andorra com a mesura de promoció turística i modernitzadora del país, el canvi de nom de SARB a Casal Andorrà i el canvi de format de butlletí diàriament. A més, la seva ploma escrigué una gran quantitat d'articles en defensa de la modernització d'Andorra i els seus drets lingüístics, polítics i culturals.

Cal esmentar també que Marticella fou dramaturg i actor *amateur*. Per aquest motiu trobem que la SARB tingué des de ben aviat un elenc escènic propi, molt probablement degut a la iniciativa de Marticella i la seva passió per les arts escèniques. Tant fou la dedicació al teatre, que n'acabà escrivint una peça, transformant-se així en el primer dramaturg andorrà de la Història. *En Terres d'Andorra* és una comèdia lírica pastoral de tall costumista, ambientada a Andorra. Estrenada el 29 d'abril de 1934, l'obra tracta el tòpic del *locus amoenus* amb un estil marcadament romàntic que idealitza l'espai rural (en aquest cas Andorra) sobre la ciutat, i té constantment un regust d'enyorança a la pàtria. Els seus personatges, tan bons com ingenus, representen els arquetips populars i tradicionals d'Andorra, de profunda religiositat mariana.

Més enllà de la seva tasca dins la SARB, Marticella també treballà per Andorra a través de la direcció de la Cambra de Turisme d'Andorra, d'on fou director a partir del febrer de 1935.

El segon dels protagonistes a tractar és Rafael Roca i Llahí. Nascut a Andorra, de jove ell i la seva família van emigrar a Barcelona a la dècada dels vint del segle passat pels mateixos motius econòmics que la resta. Allà, poc després d'arribar entraria en contacte amb la resta de la comunitat d'emigrants andorrans i començaria la seva vida associativa. De la seva vida

³³¹ *Ibid.*, pp. 19-22.

personal i professional desconeixem la major part, a excepció del fet que el novembre de 1934 fou escollit oficial primer al Jurat Mixt menor de les Indústries Tèxtils i de la Confecció de Sabadell³³². Tenint en compte que els Jurats Mixtes foren organismes laborals amb funcions judicials, inspectores, normatives i legislatives, compostos per la part patronal i obrera, cal deduir que Roca es dedicava professionalment al sector tèxtil. Molt probablement -entrant ara al terreny de l'especulació- ocupant un càrrec oficial mitjà-alt dins la indústria, sigui com a petit propietari o com a treballador de coll blanc. Durant la Guerra Civil Espanyola Roca decidí tornar al seu país natal degut a la violència i la gravetat els esdeveniments. A Andorra, hi residí la resta dels seus dies.

De la seva activitat política a Barcelona cal destacar que també fou un membre molt actiu. En primer lloc a la mateixa SARB, d'on formà part de diverses juntes com a vocal primer (1929-1930), redactor del butlletí (1930-1931) i vicepresident (1931-1932). Més enllà dels càrrecs, fou un redactor i col·laborador (depenent de la legislatura) molt actiu sota la seva firma personal o sota el pseudònim *Coll de Jou*. Els seus escrits són d'especial rellevància dins el BSARB i *La Nova Andorra* per la seva qualitat literària, però també per la seva capacitat d'anàlisi i reflexió filosòfica. Cal destacar que, igual que a Marticella, també se li retirà la nacionalitat el desembre de 1931, que més tard recuperaria per decret del Consell General de les Valls.

Amb la destitució del Consell General per part del Tribunal de Corts el maig de 1933, Rafael Roca va dimitir del seu càrrec com a president de l'associació barcelonina. El més factible és que al si de la SARB hi hagués hagut, de la mateixa manera que a la societat andorrana en general, una radicalització política i distanciament entre els partidaris de l'ordre i la legalitat —els quals eren majoria dins l'entitat— i els del Consell General destituït, que caminaven cap a una independència d'Andorra dels seus coprínceps. Roca, pertanyent al segon grup, va abandonar l'entitat i decidí juntament amb altres individus fundar una segona associació d'emigrants andorrans. La resta del seu recorregut, així com la nova associació andorrana, serà tractat al següent punt.

³³² Oficial primer del jurat mixt menor de les indústries tèxtils i la confecció de Sabadell. *BOGC* num. 327, pp. 1198-1199. <https://dogc.gencat.cat/.content/continguts/serveis/republica/1934/19340327.pdf> - <https://dogc.gencat.cat/.content/continguts/serveis/republica/1934/19340337.pdf> --> Rectificació amb el nom de Llahí.

En tercer lloc tenim a Eduard Bonell i Pallarès. De les escassíssimes dades biogràfiques de les quals disposem, només sabem que a Barcelona es dedicava professionalment a la comptabilitat i les finances, com a comptable a l'agència JAVJS i assessor jurídic i administratiu³³³. No és estrany doncs, que alguns dels seus càrrecs a la SARB fossin el de tresorer (junta de 1932-1933) o secretari (junta de 1931-1932). L'altra gran activitat de Bonell dins l'entitat fou a l'apartat de redacció del butlletí i *La Nova Andorra*, d'on en fou un redactor fixe i director de redacció a partir del juliol de 1930³³⁴. El seu cas és d'especial rellevància, ja que era molt prolífic; publicà més de 30 articles al BSARB i *La Nova Andorra*, entre el 1929 i el 1933. A l'estil dels anteriors, també li fou retirada la nacionalitat el desembre de 1931 per posteriorment ser-li tornada.

El juny de 1932 Eduard Bonell anuncia que abandona la ciutat de Barcelona per establir-se a Andorra i presentar-se al càrrec vacant de notari del Consell General de les Valls. Des d'allí seguiria treballant per l'associació barcelonina com a redactor i tresorer de l'entitat. A partir d'aquest moment, suposem que Bonell visitava periòdicament Barcelona, encara que sense saber-ne l'assiduitat. Per ara, la darrera dada rellevant que disposem sobre Bonell és que el maig de 1933 dimiteix del seu càrrec com a tresorer a la SARB i trenca tots els vincles amb aquella organització. Paral·lelament, i malgrat les desavinences entre els redactors del BSARB i el Consell General de les Valls, substituï a Josep Picart -que havia dimitit- en el càrrec de secretari de l'òrgan oficial andorrà. Aquest darrer moviment, tal com apunta Vang-Lachs, és estrany i del tot incompreensible si no es dona per fet que hi hagué negociacions i acords interns entre Bonell i el Consell General.

L'acta de l'assemblea extraordinària de la SARB del 14 d'abril de 1933 ens diu que Bonell havia estat faltant a la seva tasca com a tresorer, i en la seva estança a Andorra se l'acusa d'haver parlat en nom de la SARB a certes reunions celebrades pel Jovent Andorrà, la facció política que mesos més tard duria a terme el cop d'estat contra el Consell General de les Valls. Més enllà de les acusacions concretes, el cert és que Bonell, de la mateixa manera que

³³³ Agent de l'Agència J. A. V. J. S. (consultes jurídiques i administratives, tramitació d'assumptes d'hisenda i centres oficials, administració de finques i cobraments de credits, altes de contribucions, cèdules, etc.) *BSARB*, núm. 7, abril de 1930. // Informes comercials, factures de difícil pagament, *BSARB*, núm. 23, agost de 1931

³³⁴ Acta de l'Assemblea ordinària de socis de la SARB del 19/7/1930. Reproduïda al *BSARB*, núm. 11, agost de 1930.

Roca, s'havia anat distanciant alhora que radicalitzant respecte de la resta de la SARB. Per aquest motiu, juntament amb Roca i altres, també s'adherí a la nova organització d'andorrans emigrats que tractarem més endavant.

Dels dos personatges restants, Ignasi Vila i Xavier Fiter, no tenim pràcticament dades biogràfiques més enllà dels càrrecs que van ocupar dins l'organigrama del SARB i de la naturalesa del segon, Sant Julià de Lòria. Només esmentar que van ocupar càrrecs de poder (presidència, vicepresidència, redacció i direcció de redacció), i que Xavier Fiter fou molt actiu a les planes de les publicacions periòdiques de l'entitat: articles d'opinió, relats curts, poemes, cròniques...

A tall de resum simplement dir que aquesta organització fou el centre neuràlgic dels andorrans emigrats a Barcelona i dels amants d'Andorra en general, però també un incident pol d'opinió política dins el Principat d'Andorra. L'excursionisme, les arts escèniques, la ciència, la poesia, la literatura... són els eixos a través dels quals la SARB defensà una nova idea del que havia de ser Andorra, a escala cultural però principalment polític.

Un cop vistos els trets característics de l'organització i els seus homes, cal ara que perioditzem la seva activitat atenent als canvis i transformacions que sofrí al llarg dels anys, ja que podria portar a equívocs o confusions. Trobem que des de la seva fundació el 1929 a la seva desaparició durant la Guerra Civil Espanyola, la SARB tingué quatre noms diferents (sent la mateixa entitat), i també disposà de quatre publicacions amb característiques i formats diferents. Tanmateix, el 1933 sofrí una escissió que comportà el naixement d'una altra organització d'andorrans emigrats, de caràcter més radical i combatiu que la primera però amb moltes similituds programàtiques i de forma. Així doncs, els següents subapartats de l'epígraf aniran destinats a veure l'evolució de l'organització, els principals esdeveniments als quals van prendre partit i les característiques de les publicacions periòdiques que es van anar succeint.

3.1.2.1 Naixement i consolidació: La SARB i el seu butlletí (1929-1932)

La primera etapa de l'organització vingué marcada, a la llum de la política catalana i andorrana del moment, per grans canvis i una gran efervescència cultural i política. En conseqüència, fou en aquesta primera etapa quan s'endegaren les campanyes i iniciatives més

remarcables del recorregut de l'entitat, encara que no les úniques. Paral·lelament, des del seu naixement la SARB emprengué un procés de creixement, tant en volum de socis com en extensió i importància de l'entitat en general, que transformà progressivament la fisonomia de la seva publicació, el *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona*. El que començà com una entitat petita i modesta -però amb determinació i ímpetu-, en relatiu poc temps adquirí certa rellevància dins el món associatiu barceloní i, sobretot, dins la política andorrana.

Com bé hem dit, la *Societat Andorrana de Residents a Barcelona* fou una organització nascuda a Barcelona l'any 1929. De les fonts amb les quals hem treballat, podem trobar el seu primer rastre el febrer del mateix any, moment en què s'anuncia la celebració d'una primera assemblea de socis per tal d'escollir una Junta de Govern ordinària i dissoldre la provisional que regia la societat fins llavors³³⁵.

Seguint els seus preceptes de difusió i enaltiment d'Andorra i la seva cultura, veiem com ràpidament la SARB es centrà en la creació d'una biblioteca per les Valls d'Andorra com a primera iniciativa. És més, tot i no poder assegurar-ho, podem inferir que la creació d'una biblioteca nacional per Andorra fou un dels pilars fundacionals de l'entitat. Si consultem la seva publicació, ja al primer número (octubre de 1929) veiem com s'anuncia públicament que “dins un termini de temps relativament curt, Andorra posseirà una biblioteca”, fruit d'un acord preestablert amb “uns grans amics d'Andorra” (l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana) i el vistiplau del Consell General de les Valls. Tenint en compte que l'anunci es fa l'octubre de 1929 i que el primer rastre de l'organisme és al febrer del mateix any, podem suposar que la biblioteca fou una de les pulsions per a la constitució de la SARB. Des d'aquell moment i fins a la seva fundació, l'entitat anà recaptant fons (en forma de donacions econòmiques o de llibres) a través del contacte amb altres entitats que ja hem vist i a través de festes i activitats.

Paral·lelament, als mesos inicials de l'organització ja hi podem trobar una programació mensual, tot i que força senzilla i sense gaire varietat més enllà del ball de nit mensual i la projecció de diapositives sobre Andorra. El desembre de 1929 per primera vegada s'inclouïa dins la programació mensual la representació de peces teatrals com recitals de poemes,

³³⁵ *La Vanguardia*, febrer de 1929.

intervencions còmiques i obres curtes³³⁶. La línia de les arts escèniques fou precisament una de les que tingué més recorregut i creixement. Davant les propostes inicials més senzilles, ràpidament es feu un viratge cap a l'elecció d'obres més llargues i complexes fins arribar al punt de produir-ne de pròpies. L'abril de 1930 es presentava l'elenc escènic de la SARB, agrupació fixe que a partir de llavors i fins a la seva desaparició es dedicà exclusivament a les arts escèniques dins l'entitat.

El primer gran esdeveniment de la societat andorrana fou la primera visita que s'organitzà a les Valls d'Andorra el juny de 1930. Durant aquella, on hi van participar tant socis com membres de la junta, es van dedicar a l'excursionisme, però també a reunir-se amb les autoritats locals. Foren rebuts pel cònsol d'Andorra la Vella, Eduard Rossell, així com el mestre d'Encamp, Càndid Rossell. En darrer lloc es reuniren amb el síndic del Consell General de les Valls, Roc Pallarès, al qual li van transmetre la voluntat dels andorrans emigrats de modernització del país, sobretot a través de la reforma de la llei electoral. Cal dir que la reivindicació de la reforma de la llei electoral fou una constant de l'entitat fins a la seva aplicació el 1933.

Durant el mateix estiu de 1930 s'anuncià una segona campanya de gran transcendència simbòlica per Andorra. La SARB feia públic l'encàrrec de confecció d'una gran bandera andorrana, amb l'escut del principat al centre. Un cop es conegué el disseny final causà cert revolt dins l'opinió pública andorrana, ja que l'escut escollit —no n'hi havia cap d'oficial fins al moment— contenia la senyera amb les quatre barres a un quarter inferior, a més dels escuts del bisbat d'Urgell, el Comtat de Foix i el Vescomtat de Bearn com era habitual. La inclusió de l'ensinya catalana suscità un actiu debat entorn el perquè s'havia escollit i quines alternatives hi havia, recollit a un parell d'articles al butlletí³³⁷. Els detractors deien que l'escut usat habitualment pel principat no contenia la senyera, sinó el bàcul episcopal del bisbat d'Urgell. La SARB argumentava, però, que la representació del bàcul per separat a la de la mitra, era una modificació recent per part dels coprínceps bisbes Caixal i Cassanyes. Les quatre barres —no com a símbol de la catalanitat sinó de la Corona d'Aragó— hi havia sigut des de sempre. Així doncs, la SARB apel·lava a la tradició com a criteri bàsic a l'hora

³³⁶ *BSARB*, núm. 3, desembre de 1929, p. 19.

³³⁷ *BSARB*, núms. 12 i 15, octubre de 1930 i desembre de 1930.

d'escollir l'escut del principat, aquell mateix que hi havia representat, sobre pedra tallada, a la Casa de la Vall des de temps immemorials.

El setembre del mateix any s'assistí a un altre gran episodi pel que fa al recorregut de l'associació. S'havia programat una segona visita oficial al Principat, aquesta vegada de tall molt més solemne i oficial que l'anterior, fent-la coincidir amb la festivitat de la patrona d'Andorra, la Mare de Déu de Meritxell, el 8 de setembre. L'objectiu principal de la visita fou la donació de la bandera confeccionada per l'entitat barcelonina, així com la inauguració de la biblioteca d'obres catalanes que es portava preparant des de finals de 1929. Tal com es pot veure a la crònica publicada posteriorment, els 23 o 24 representants de la SARB foren rebuts amb tots els honors, començant per una solemne processó el dia 7 des de Sant Julià de Lòria on s'enarborà la nova bandera pels carrers en una caravana de diversos cotxes.

L'endemà, tant la junta directiva de l'entitat com la representació del Consell General de les Valls reberen la visita oficial de Pau Romeva i Pere Manen i Iruarte en representació de l'APEC i de Josep Oriol Guanyabens i Recoder com a representant de la Generalitat de Catalunya. Tots plegats pelegrinaren fins al santuari de Meritxell, lloc on “El M. I. Sr. Síndic, excel·lentíssim diputat provincial senyor Guanyabens i Presidents i Secretari [de la SARB] i acompanyats d'un Conseller Generalt [sic.] seien al presbiteri” per oficiar una missa especial per la celebració de la patrona del país a càrrec de diverses autoritats eclesiàstiques de les valls. En acabar, hi hagué diversos parlaments i es beneí la nova bandera, així com s'inaugurà la biblioteca nacional. A més a més, arran d'aquella visita i aprofitant que era el dia de la patrona del país, el vicari de la seu declarà el 8 de setembre com a diada nacional festiva.

La solemnitat de l'esdeveniment, el seu tall marcadament oficial i el protocol perfectament estudiat —disposar al mateix lloc autoritats catalanes, la SARB i autoritats andorranes durant la missa—; els parlaments; la processó amb la bandera— ens adverteix de la seva transcendència per a Andorra. Aquella donació —bandera i biblioteca— fou llegida internament i externament com un gran avenç, com una concreció major de la codificació de l'andorranitat: se li havia oficialitzat una bandera —símbol per excel·lència de tota nació— i se li havia dotat d'una institució bàsica per a la nacionalització del país, perfectament homologable a qualsevol altra biblioteca nacional o acadèmia europea. Tan important fou

aquell episodi, que encara ara el principat segueix usant la mateixa bandera que dissenyà la SARB.

Els mesos posteriors van transcórrer amb certa ordinarietat —en l’accepció de “normal” de la paraula— dins la SARB, amb el creixement constant que dèiem i la seva programació i activitat habitual. Veiem, això sí, un cert encrudiment del seu discurs vers el Consell General de les Valls i també cap als Coprínceps. El que pels andorrans emigrats foren grans oportunitats d’obrir Andorra al món i modernitzar-se, foren rebutjades molt sovint per les autoritats andorranes per ser excessivament disruptives davant el model de vida andorrà. La successió de situacions com aquesta van provocar que l’estat d’opinió dels andorrans emigrats -i de bona part de la societat andorrana- fos cada vegada més crítica amb els polítics andorrans. Així, a l’octubre de 1931 el BSARB publicava un manifest reivindicatiu adreçat al Consell General que recollia en diversos punts les principals reformes que el jovent andorrà desitjava pel seu país. Totes elles giraven entorn la llei electoral d’Andorra, massa estreta per als nous temps. Aquesta situació va desembocar el desembre de 1931, moment en què el Consell General decideix retirar la nacionalitat als quatre responsables del butlletí de la SARB —i membre més actius de l’entitat en general—, Rafael Roca i Llahí, Jacint Martisella i Pobra, Ignasi Vila i Eduard Bonell.

Evidentment la mesura presa provocà la immediata reacció de rebuig per part dels afectats i de tota l’entitat, fet constatable a partir dels successius articles de protesta publicats a principis de 1932. Inexplicablement l’abril del mateix any el Consell General retornà la nacionalitat als quatre afectats, moment a partir del qual la publicació suavitzà certament el seu discurs.

Finalment, el darrer esdeveniment anecdòtic el qual hem pogut constatar d’aquesta primera etapa fou l’assistència d’una representació de la SARB a un acte commemoratiu del poeta Jacint Verdaguer, organitzat pel Centre Excursionista de Catalunya. Celebrat al santuari de la Mare de Déu del Mont, a la Garrotxa, es presentava la instal·lació d’una placa commemorativa on Verdaguer va residir durant cert temps i va escriure el seu poema èpic “Canigó”.

L’òrgan de difusió de la SARB en aquesta primera etapa s’anomenà *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona*. De periodicitat mensual, la publicació era de petit

format, en blanc i negre íntegrament, amb 4 o 6 pàgines als números inicials que ràpidament es transformaran en 15 o 16 fins a la seva desaparició. En tant que butlletí, la publicació anava principalment destinada a la difusió de l'activitat de l'entitat. Així, als seus números hi podem trobar l'agenda d'activitats mensuals, cròniques d'aquestes, comunicats de la junta als seus socis, reproducció de missatges importants per als andorrans emigrats, els noms dels nous socis i altres novetats... A més d'això, però, al BSARB hi ha una incipient voluntat de crear un discurs propi, d'influir en la política andorrana³³⁸: hi podem trobar alguns articles d'opinió -que cada vegada seran més-, comentaris de l'actualitat andorrana i en definitiva un intens debat sobre el rumb que havia de prendre el país dels Pirineus a l'àmbit polític. Tot i que encara de manera tímida i emergent, durant aquesta primera etapa hi haurà una progressiva transformació del butlletí en un diari més modern i generalista.

Altres indicadors que la publicació progressava cap a quelcom més modern són el disseny gràfic i la publicitat. Després d'una primera etapa amb una capçalera més aviat recarregada, amb l'ús de tipografies gòtiques molt ornamentals més properes a la imatge de la premsa vuitcentista, l'agost de 1930 es canvia la línia estètica del butlletí. A la capçalera la tipografia anterior és substituïda per una de nova, més senzilla, espaiosa i amb línies rectes, que visualment ens situa de ple als anys trenta del segle passat. Dos mesos més tard s'afegia una portada a cada fascicle, on a la part superior apareixia el nom de la publicació, al centre hi havia una gran bandera andorrana i a la part inferior el sumari del contingut. Pel que fa a la publicitat també es pot veure com cada vegada n'apareixien més —dels 4 anuncis del número inicial fins als 7 o 8 que arribaran a haver— i més elaborats i vistosos, amb una dedicació estètica progressivament més rica i elaborada³³⁹.

Pel que fa a les seves seccions més habituals, trobem que hi ha una gran varietat de continguts. En primer lloc trobem *Noticiari Andorrà*, on s'informava de l'actualitat andorrana de tota mena —política, cultural, econòmica, de successos. A més de la *Programació de festes*, a *Moviment del Centre* s'informava sobre l'activitat de l'entitat, tant pública com de funcionament intern: reproducció d'actes de les assemblees generals de socis, els nous títols adquirits per la biblioteca del centre, breus cròniques sobre conferències i

³³⁸ BSARB, núm. 12, setembre 1930, p. 117.

³³⁹ Destacar els anuncis de *American Moda*, la sastreria de Jacint Marticella, un habitual al llarg de la publicació.

festes... Pel que fa a política trobem que des d'un bon inici el butlletí va tenir un alt grau de politització, i a cada secció -sobretot a les d'actualitat- s'aprofitava en major o menor mesura per aportar algun comentari políticament crític. Tanmateix, a més dels cada vegada més freqüents articles d'opinió, el juliol de 1931 apareixia la secció *Pessigolles*. De manera especialment àcida, directa i intel·ligent, la redacció utilitzava la secció per respondre i criticar comentaris d'altres publicacions, diaris i personatges públics que els apel·laven o feien referència a Andorra i també per simplement comentar l'actualitat. Aquí una petita mostra de la secció, en aquest cas amb relació a la decisió dels veguers d'instaurar un cos policial andorrà davant la inestabilitat a banda i banda de la frontera:

Diu que els policies andorrans quan se'ls [sic.] parla del seu ofici (fer el gandul) fugen; ni en volen sentir a parlar. Ni ha prou en que els cridin, per a que s'amagin [sic.] com si els hi demanessin quartos. Decididament Andorra seria pacífica si no fossin els altres³⁴⁰.

En darrer lloc trobem tres seccions de caràcter cultural i divulgatiu molt recurrents a la publicació. Per una banda, *Del politar* era una secció mensual —encara que irregular— on s'escollien fragments del text jurídic andorrà del s. XVIII referents al dret a vot i deliberació entre d'altres i els reproduïen. Per altra banda, *Belleses Andorranes* era la secció que solia obrir el número i es dedicava a la difusió del patrimoni cultural i natural de les valls d'Andorra. De les poques seccions amb fotografies, a *Belleses Andorranes* se solia descriure una de les principals localitzacions andorranes amb una forta càrrega sentimental cap al paisatge i la seva bellesa, de caràcter molt bucòlic i romàntic:

Les muntanyes cauen aplomades al darrera mateix com si li fessin de respatlle. Al peu d'aquestes muntanyes una espessor de roures i alzines milenaries li donen un caient més magestuos encara. Una nit d'istiu prop del campanar enre mig de la roureda, senti un frisament un insomni que us eleva a la sublimitat. L'oratge lent, un *bagaleu* que crida, el remoreig del Valira, que es va adormint silenciosament... (...) Un glà cau de la roureda i us trenca el curs de a simfonia de la Naturalesa...³⁴¹

En tercer lloc, a *Cultura i filosofia* trobem una secció destinada a la divulgació i reflexió filosòfica. L'autor (o autors) encarregat de la secció descrivia en un to certament teòric i abstracte diversos conceptes filosòfics, sovint entorn la metafísica o la moral. Tanmateix també trobem sota la mateixa secció breus anàlisis comparatives sobre la situació de diversos

³⁴⁰ *BSARB*, núm. 26, novembre de 1931, p. 121.

³⁴¹ *BSARB*, núm. 7, abril de 1930, p. 58.

microestats després de la Primera Guerra Mundial, i com va afectar aquesta al seu grau de sobirania i independència.

El butlletí anunciava la seva fi el juliol de 1932, data que hem trobat encertat fer coincidir amb la primera etapa general de la societat d'andorrans emigrats. A manera de conclusió, remarcar altra vegada que aquesta primera etapa es caracteritzà per la intensa activitat de l'associació (donació de la biblioteca i la bandera nacional) així com la senzillesa en l'activitat de la societat la modèstia del seu butlletí. Tanmateix, l'arrelament a Barcelona fou ràpid i el creixement sostingut, fet que, tal com es diu al darrer número del butlletí calia renovar la “nostra modesta publicació”³⁴².

3.1.2.2 Creixement i expansió: el Centre Andorrà i La Nova Andorra (1932-1933)

Després d'una primera etapa de consolidació, creixement i d'una acalorada activitat al si de l'entitat, el període de 1932-1933 es visqué amb una certa “calma tensa” que precedia la tempesta de la primavera i l'estiu de 1933. Al llarg de 1932 la crispació i les desavinences entre el Consell General de les Valls, la joventut andorrana i el Coprincipat va anar augmentant progressivament fins al seu esclat l'abril de 1933. Aquests fets tan greus van provocar una certa paralització en l'activitat de l'entitat, que deixà momentàniament la normalitat en la seva programació per centrar-se periodísticament en allò que estava succeint a Andorra, esquitxant-se inevitablement de les seves conseqüències.

El curs 1932-1933 va començar a la SARB amb força tranquil·litat i empenta. Fins al moment, no havia parat de créixer tant en nombre de socis com en capacitat d'actuació i reputació. Les seves fites, les donacions de la biblioteca i la bandera, i una programació variada i sostinguda, els avalaven. Tal era la projecció al futur sobre la seva activitat, que amb el nou curs es volia fer un rentat de cara de l'entitat: la publicació de l'entitat canviava i el nom de l'entitat passava de *Societat Andorrana de Residents a Barcelona* a *Centre Andorrà de Barcelona*. Tanmateix, l'encontre de la redacció del butlletí amb el Consell General de les Valls degut a la seva combativitat en els escrits també hi va tenir a veure. Ara, es buscava una major concòrdia amb les institucions andorranes per seguir en la tasca de fer de l'entitat el punt de referència dels andorrans que vivien a Barcelona. En les seves paraules,

³⁴² BSARB, núm. 34, juliol de 1932, p. 77

“respectant i fen acatament a l’opinió de cadascú, suplicant i agraint la benvolença de tothom a tots convida un ¡Visca Andorra!”³⁴³.

Aquesta segona etapa del Centre Andorrà fou força continuista pel que fa a activitat en relació a la primera, sobretot al llarg dels primers mesos. La programació seguí igual, amb el mateix tipus d’activitats lligades a l’excursionisme, les arts escèniques, la música, la literatura, les ciències...

La principal novetat d’aquesta etapa fou la nova publicació. *La Nova Andorra* substituïa el *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona*, no només renovant el títol, sinó el format i l’apartat gràfic. Si bé el BSARB tenia com a tasca principal ser un altaveu de l’activitat de l’entitat, *La Nova Andorra* era una revista amb totes les lletres. Prenia certa autonomia del Centre Andorrà i començà aprofundir periodísticament amb noves seccions, però sobretot augmentant la quantitat d’articles d’opinió sobre els esdeveniments que sacsejaven Andorra que, val a dir, cada vegada serien més i més greus.

La primera circumstància remarcable d’aquest període cal situar-la l’abril de 1933 al si del Centre Andorrà de Barcelona. Cal prèviament que tinguem en compte el clima polític d’Andorra descrit a la segona part: hi havia un descontentament generalitzat per una part important de la població —el que llavors anomenaven el “jovent andorrà”— i el Consell General de les Valls es veia progressivament arraconat per mantenir l’*statu quo*. El clima de crispació de la política andorrana s’havia anat formant lentament a través d’un debat públic sobre l’esdevenidor d’Andorra davant els temps moderns. Com és d’esperar, el Centre Andorrà hi va participar de manera ben activa -per no dir que el van propiciar ells-. Per tant, trobem que al si de l’entitat també es van anar configurant gran part de les sensibilitats polítiques entorn la qüestió andorrana a mesura que el problema es feia més gros.

Així, el març de 1933 hi va haver moviments certament estranys per part d’alguns socis. Eduard Bonell i Pallarès, que ja hem presentat, s’absentava de Barcelona i les seves tasques com a tresorer del Centre Andorrà per establir-se a Andorra i fer carrera política allà al Consell General de les Valls. Un mes més tard, ell i Rafael Roca i Llahí dimitien dels seus càrrecs dins l’entitat per manca de temps i dedicació. Darrere d’això, en realitat, s’amagava

³⁴³ *La Nova Andorra*, núm. 1, agost de 1932, p. 1.

un procés de radicalització ideològica dels dos socis, que influïts pel republicanisme d'ERC i el senyor Weilenmann, van apostar per la via independentista com a solució al problema política d'Andorra. En ser un posicionament minoritari al centre, de caràcter més moderat, van decidir sortir-se'n i fundar una altra organització andorrana a Barcelona: l'Associació d'Andorrans Emigrats. Més endavant en parlarem. Així, el Centre Andorrà havia sofert una escissió, la qual van entomar com un cop baix:

I vosaltres [Bonell i Roca], ho sabeu el que sou? Sou uns farisseus que us heu cobert amb una careta que us enlletgés lacara i us voleu fer passar com uns anyels de mansetud! Voleu lluita! La tindreu! Fins ara us havíem ajudat recordant actes passats i bona companyonia; però, d'ací endavant, tindreu el que us mereixeu, ja què us heu portat com a vers hipòcrites!”³⁴⁴

Des d'aquell moment en endavant, hi hagué una disputa entre organitzacions que podem resseguir a través dels articles que es publicaven regularment, responent-se mútuament a diverses polèmiques. Les principals acusacions del Centre Andorrà, girarien entorn de la radicalitat dels plantejaments de l'altra entitat, així com la seva inexpertesa i arrivisme. I és que, certament, el Centre Andorrà de Barcelona era l'associació andorrana per excel·lència, amb una reputació i referencialitat guanyada al llarg dels anys, difícil d'arrabassar.

L'escissió de l'Associació d'Andorrans Emigrats era el tret de sortida a un seguit d'episodis que van sacsejar el Centre Andorrà i també tot el país. Poc temps després, o quasi paral·lelament, el dia 5 d'abril una multitud ocupava la Casa de la Vall, forçant el Consell General a aprovar un seguit de reformes polítiques pel país. La rebuda d'això al Centre Andorrà fou molt favorable. Es veié com una victòria pel poble andorrà, que guiat pel seu jovent, va saber fer imposar els drets democràtics més bàsics com són el sufragi universal i la transparència del Consell General³⁴⁵. Es parlava, fins i tot, de declarar el 5 d'abril com a diada nacional per la transcendència dels fets.

L'esdeveniment que succeí al 5 d'abril fou la destitució del Consell General de les Valls per part del Tribunal de Corts, màxim tribunal d'Andorra, el juliol de 1933 per haver-se extralimitat en les seves funcions. Aquesta vegada, el posicionament del Centre Andorrà fou un xic més complex. Per una banda es criticava l'actuació del Tribunal de Corts. Segons el

³⁴⁴ *La Nova Andorra*, núm. 10, maig de 1933, p. 118.

³⁴⁵ Els articles “Visca Andorra!” o “La Revolució Legislativa d'Andorra” són només dos exemples de l'alegria amb que es llegí la revolta popular. *La Nova Andorra*, num. 9, abril de 1933.

centre andorrà, era inadmissible que el braç legislatiu limités o intervingués en les decisions del braç executiu, el Consell General, que a més era la representació de la voluntat popular dels andorrans. Tanmateix, això no ens ha de fer creure que estiguessin defensant l'actuació del Consell General, ans el contrari: l'associació de Barcelona s'havia manifestat en reiterades ocasions sobre l'actuació impròpia i maldestre del govern de Roc Pallarès. Per a ells, la solució al conflicte hauria sigut una dimissió per part del Consell General ja el mateix 5 d'abril, davant el descontentament popular. S'hauria evitat la intervenció del Tribunal de Corts i conseqüentment una depauperació de la reputació i qualitat de les institucions andorranes³⁴⁶.

Fou per tant, un posicionament crític i complex el dels andorrans emigrats, que fugia de maniqueïsmes i radicalitats. Els del Centre Andorrà pretenien doncs, reformes al sistema polític andorrà, però sempre cobertes per la llei en un profund respecte i estima per Andorra i les seves institucions.

Després, davant la rebel·lia del Consell General destituït, que seguí obrant com a tal a partir del juliol de 1933, el Centre andorrà tingué un posicionament semblant als fets. Valorava negativament la desobediència de la Sindicatura de Pallarès del màxim tribunal andorrà. Tanmateix, el següent gran episodi que commocionà a Andorra en general, també els emigrats a Barcelona, fou l'ocupació del país per part de la gendarmeria francesa per restablir l'ordre i fer cessar definitivament el Consell General rebel. Fou qualificat de “una taca negra a la història d'Andorra” [sic.], una intromissió estrangera per uns afers polítics interns, una invasió³⁴⁷. Tot i que fou una mesura pactada pels coprínceps, que atenia a un restabliment de l'ordre exclusivament, xocava frontalment amb els pilars de la idiosincràsia andorrana: la seva independència i neutralitat respecte els seus veïns espanyols i francesos. Per la seva rellevància històrica i literària, destacar l'article “Un somni una realitat”, publicat a l'agost de 1933. L'autor relata com una nit va tenir un somni on veia una Andorra postapocalíptica, completament arrasada per la guerra i per uns soldats estrangers, de parla i fila estranya. Però el poble andorrà, unit, aconsegueix foragitar-los. En aquell moment, l'autor diu despertar-se, ple de joia per la repulsió onírica de l'enemic, s'adona que els seus somnis s'havien fet realitat

³⁴⁶ “En torn la destitució del Consell General” *La Nova Andorra*, num. 11, juny de 1933, pp. 121-122. “Una solució popular”, *La Nova Andorra*, núm. 12, juliol de 1933, pp. 133-134.

³⁴⁷ “Violació i abus de força”, *La Nova Andorra*, núm. 13, agost de 1933.

i la gendarmeria estava efectivament ocupant Andorra³⁴⁸. Més enllà de la pretensió literària de l'article, es tracta d'una crònica on es perioditza l'ocupació dels gendarmes i les mesures imposades, més de reproduir el comunicat d'Henri Samalens justificant-ho.

Després de l'estiu tan trasbalsat de 1933, el nou curs semblava començar amb més calma. La renovació el Consell General a través d'eleccions al setembre oferí una nova estabilitat pel país, que alhora també celebrava la retirada de les forces de l'ordre franceses. D'aquesta manera, el Centre Andorrà de Barcelona celebrava la renovació de la Sindicatura, i en dipositava totes les esperances per a seguir modernitzant el país. I és que, encara que s'havia aprovat els sufragi universal masculí, la reforma fou vista com a mínima, deixant-se fora altres punts de reivindicació importants per al jovent andorrà. Així, tot i celebrar el nou Consell General, veiem com el Centre Andorrà va seguir la seva tasca de pressió política per una democratització major del país. Just després de la renovació electoral del Consell General el Centre Andorrà reproduïa un manifest reivindicatiu e nom de tot el jovent d'Andorra on es reclamaven 1) la fiscalització i judici dels anteriors governs, responsables del malestar polític. 2) La redacció d'una Constitució andorrana, "ben democràtica" que delimités el poder de coprínceps i Consell General. 3) Lleis que assegurin la llibertat d'expressió, consciència i pensament. 4) Garantia de drets individuals i col·lectius. 5) Un registre civil i hipotecari. 6) Confiscació dels protocols notariais pel Consell General. 7) Donar la nacionalitat andorrana a tots aquells nascuts a les Valls d'Andorra. 8) Ampliació de la llei electoral i permetre el vot a majors de 23. 9) Mesures per erradicar el caciquisme. 10) Compliment estricte del contracte de la concessió a FHASA 11) Transparència a les institucions. 12) Regularització de mitjans de transport i xarxes de comunicació. 13) Gestió pròpia dels coreus. 14) Protecció i promoció del turisme. 15) Defensar un sistema educatiu en català. 16) Desenvolupar culturalment de forma altruista el país. 17) Permetre l'educació a les dones. 18) Regularització de les condicions pels treballadors. 19) Sanejament i construcció d'un sistema tributari i hisenda³⁴⁹.

Els mesos d'octubre, novembre i desembre van succeir sense gaire més rellevància més enllà de la programació habitual i la reivindicació dels punts pendents de la reforma política. Destacar, però, que el desembre de 1933 el Centre Andorrà es feu un gran ressò de la mort

³⁴⁸ "Un somni una realitat", *La Nova Andorra*, num. 13, agost de 1933.

³⁴⁹ "Un manifest electoral: La Joventut andorrana al poble andorrà" a *La Nova Andorra*, num. 14, setembre de 1933.

del president Macià, la qual van plorar assistint al seu enterrament. Una fotografia de l'avi de Catalunya obria la portada de *La Nova Andorra* de desembre, seguit d'un text d'elogis cap a la seva figura i una petita crònica de l'enterrament.

Reprenent el fil de la publicació d'aquest període *La Nova Andorra*, en primer lloc dir que superficialment no es veuen gaires canvis respecte el BSARB. El nombre de pàgines, la disposició del text en dues columnes, i fins i tot l'apartat gràfic malgrat que era nou seguia la mateixa línia que l'anterior publicació. Una lectura més detinguda però, ens alerta que sí que hi ha canvis substancials pel que fa al butlletí, principalment en el contingut. Si bé és cert que hi ha seccions que continuen, com “Moviment del Centre”, “Noticiari Andorrà” o “Cultura i Filosofia”, la nova publicació deixava de ser una simple reproducció de l'activitat de l'entitat —amb tints periodístics, certament— per esdevenir una revista més dinàmica i amb autonomia respecte a l'entitat. Tal com afirmava Rafael Roca, el director, calia rejuvenir la publicació i adaptar-la als nous temps caracteritzats per una entitat de major envergadura³⁵⁰.

L'augment dels articles d'opinió ho demostra, així com altres seccions més estrictament periodístiques. En primer lloc, destacar l'enquesta que esmentàvem al principi de l'apartat, que durant uns quants mesos feu la redacció a diversos individus andorrans. En ella se'ls demanava quatre preguntes entorn la situació política del país, respostes de les quals es publicaven als números posteriors per debatre-les: “*I. Creieu convenient la reforma electoral a Andorra? II. Perqué? III. Trobeu bé, la pugna avui existent entre el M. I. Consell General i els Co-princeps d'Andorra?*”³⁵¹ Aquesta secció, a més de fer un sondeig sobre l'estat de l'opinió entorn els temes més candents de la política andorrana, dotava d'un dinamisme a la publicació que l'anterior no tenia, i permetia un contacte directe amb el lector.

La segona novetat de la revista fou una secció anomenada “D'agricultura i ramaderia”. A la llum de l'aparició de la revista *Andorra Agrícola* el 1933, la primera revista tècnica i especialitzada andorrana, *La Nova Andorra* inclogué també una secció destinada al comentari i explicació de consells sobre el tractat i cura dels animals de pastura i el tractament de la plantació i manteniment del conreu. Sorgida esporàdicament als darrers números del butlletí,

³⁵⁰ “Salutació”, *La Nova Andorra*, núm. 1, agost de 1932.

³⁵¹ “Enquesta de La NOVA ANDORRA”, *La Nova Andorra*, núm. 1, agost de 1932.

es consolida i pren la seva forma definitiva a les pàgines de *La Nova Andorra*, oferint consells tant pel que fa a l'agricultura com la ramaderia.

Finalment, destacar de la revista una sèrie d'articles publicats entre l'octubre i el desembre de 1933 on s'analitza curosament cada punt del contracte d'exploració hidroelèctrica realitzat entre l'empresa FHASA i el Consell General, per valorar si realment tindria un impacte positiu sobre Andorra o tan sols es tractava d'un espoli dels recursos andorrans.

A tall de conclusió reiterar que la segona etapa del Centre Andorrà va anar principalment a remolc de l'agenda política andorrana. Si bé a la primera etapa l'entitat va aconseguir crear una agenda política pròpia per Andorra amb les seves donacions, entre el 1932 i el 1933 l'ocupació de la Casa de la Vall a l'abril, la rebel·lia del Consell General destituït, l'ocupació dels gendarmes i finalment les eleccions van ocupar la majoria del temps del Centre Andorrà de Barcelona. Tanmateix, la programació habitual es va sostenir en la mesura del possible, amb un renovat accent en la tasca periodística que encara desenvoluparien més a la tercera i última etapa.

3.1.2.3 Cúspide i desaparició: El Casal Andorrà de Barcelona i Poble Andorrà (1934-1937)

La tercera i última etapa de l'entitat andorrana establerta a Barcelona va ser la més brillant i esplendorosa, però la Guerra Civil Espanyola l'estroncà abruptament. Després de la tempesta de 1933 Andorra havia fet definitivament el seu salt endavant cap a la modernitat, amb un creixement econòmic basat essencialment en el turisme amb les conseqüències socials i polítiques que això comportava. Com que la trajectòria del país i l'entitat que estudiem són indistingibles, el Centre Andorrà de Barcelona (ara amb el nom renovat de Casal) també gaudí, més que d'un creixement, d'un assentament i consolidació total tant a Andorra com Barcelona. La seva tasca llavors, continuista amb la del passat, prenia unes dimensions majors gràcies a un augment dels seus recursos —econòmics, bàsicament— i una cada vegada major opinió pública andorrana, que permeté enriquir i augmentar el debat polític.

Com bé hem dit, l'any 1934 el Centre Andorrà de Barcelona decidia una altra vegada renovar la imatge de la seva entitat. Ara, es passaria a dir *Casal Andorrà de Barcelona* i tindria una nova publicació, diferent de les anteriors, anomenada *Poble Andorrà*. Les motivacions

d'aquesta renovació responien per una banda als canvis estructurals de la política andorrana —la incorporació, a priori, del jovent amb aires democratitzadors al govern— i per altra al propi creixement de l'entitat. El nou Casal Andorrà ja no era una petita i modesta associació cultural que agrupava els andorrans emigrats —o no només—, sinó que esdevenia un actor polític, de tall oficial fins i tot, del rejuenit Principat d'Andorra. Més que nacionalista, era ara un òrgan nacional:

Hem procurat cercar-lo d'un significat inequívoc, al sol objecte de fer desaparèixer aquell regust que equivocadament s'havia fet patent en mantes ocasions de que dins nostre estatge predominava tal o qual tendència ideològica. Casal Andorrà de Barcelona no pertany a cap partit polític. Son principal objecte es agrupar a tots els andorrans al seu entorn, i tots plegats en un mateix caliu, procurar per la grandesa d'aquella Patria anyorada, que no tinc cap dubte, tos, tan els de la dreta com els de l'esquerra estimen³⁵²

Els principals esdeveniments d'aquesta darrera etapa cal caracteritzar-los tenint en compte l'avenç econòmic i polític d'Andorra. A mitjans de la dècada dels trenta del segle passat Andorra començava a tenir projecció internacional basada especialment en el turisme, fet que portà al país a una transformació infraestructural força sobtada. Com a fenòmens indèstriables, també començà a gaudir d'una opinió pública cada vegada més rica i diversa, amb més actors i tendències diferents. A diferència de les etapes anteriors, el Casal Andorrà ja no era l'únic —o dels únics— que podia marcar l'agenda política d'Andorra. L'aparició d'altres mitjans de comunicació (andorrans o pirinencs en general) com ara *El Cadí*, *Reivindicació*, *El 29 de juliol*, *Acció Andorrana* o *Andorra Agrícola*; o bé l'interès internacional que havia despertat Andorra per a invertir-hi econòmicament, feu que el Casal Andorrà es trobés cada vegada més amb més interlocutors amb qui debatre sobre l'esdevenidor del país.

Dit això, els grans temes d'aquesta època responien, en primer lloc, als nous projectes econòmics planificats pel país. Per una banda, el contracte concessionari per instal·lar una antena de ràdio al principat amb una emissora pròpia. Encara que la contractació final fou a l'estiu de 1935 ja la primavera de 1934 la instal·lació de la ràdio-difusió a Andorra suscitava debats sobre la necessitat i les conseqüències que tindria. Així, el Casal Andorrà de Barcelona ja va entrevistar als responsables tècnics del projecte, els senyors Guillen-Garcia i Garcia

³⁵² “Manifest”, *Poble Andorrà* num. 1, Març de 1934.

Pujol³⁵³. Si llegim l'entrevista, veurem que algunes de les preguntes formulades traspuaven les preocupacions dels andorrans sobre les conseqüències del projecte tenint en compte el clima internacional d'inestabilitat política. Preocupava que l'auge de la URSS, l'alemanya nazi i en general el joc internacional d'espionatge i contraespionatge pogués esquitxar a una cada vegada més famosa Andorra. Un altre dels projectes que es debaté a la mateixa primavera del 1934 era el de la instal·lació d'un Casino als Valls d'Andorra³⁵⁴. El beneficiari de la concessió, Cesar Briones, també fou entrevistat per *Poble Andorrà* sobre el tema. D'aquesta entrevista podem veure com el Casal Andorrà, en la seva dinàmica de progressisme moderat, no veia cap problema en la seva instal·lació pels beneficis econòmics que pogués portar a condició que es betés l'entrada als andorrans.

El juny del mateix any el Casal Andorrà de Barcelona estrenava *En Terres d'Andorra*, obra de Jacint Marticella que ja hem tractat anteriorment, amb un gran èxit. Tanmateix, se celebrava la VII Fira de Barcelona – Saló de Turisme i Esports, on Andorra tingué representació gràcies a la tasca del Casal Andorrà de Barcelona i el Sindicat d'Iniciatives de les Valls d'Andorra.

El mateix juny de 1934 trobem el següent gran esdeveniment dins la trajectòria del Casal Andorrà. Altra vegada l'entitat establerta a Barcelona aconseguia situar internacionalment Andorra al mapa, aquesta vegada a través de l'esport. Del 16 al 24 d'agost tingué lloc la setzena edició de la Volta ciclista a Catalunya. Com hem vist anteriorment, els esdeveniments esportius com el ciclisme eren un gran espectacle de masses amb una pàtina de modernitat que atreia l'atenció d'una bona part de la societat, i d'això el Casal Andorrà de Barcelona n'era plenament conscient. Així fou que ja l'abril de 1934, Jacint Marticella publicava un article on s'advertia de la necessitat i positivitat que Andorra tingués un lloc a la Volta Ciclista de Catalunya. D'aquesta manera, fou el mateix Marticella qui va proposar tant al Consell General de Les Valls com als organitzadors que una etapa passés per Escaldes, fet

³⁵³ Per veure la trajectòria de la radiodifusió a Andorra amb més detall, adreceu-vos a GIRAL QUINTANA, Eugeni. (1989). *La radiodifusión en Andorra. Política, economía y espacio comunicacional en un país dependiente*. Universitat de Barcelona, Departament de Política Econòmica i Estructura Econòmica Mundial. Barcelona. Recuperat de <https://www.tesisenred.net/handle/10803/22682#page=1>. Accedit el 14 Mar 2021.

³⁵⁴ El model econòmic basat en el joc no era la primera vegada que es debatia a Andorra. Des de mitjans del segle XIX hi hagué diverses propostes per part d'empresaris d'arreu per instal·lar a Andorra casinos, cases d'apostes i altres negocis entorn el joc que, degut al catolicisme definitori d'Andorra, foren successivament rebutjats.

que ambdós valoraren molt positivament³⁵⁵. La posterior crònica, publicada a l'agost del mateix any, qualificava l'esdeveniment com un gran èxit per Andorra i el turisme³⁵⁶.

A causa de la trajectòria i reputació del Casal Andorrà de Barcelona, el novembre de 1934 el Consell General de les Valls —amb qui ja hi havia una bona relació— va decidir anomenar l'entitat de Barcelona com la Cambra de Turisme del Principat d'Andorra de la capital catalana³⁵⁷. Mesos més tard, el president Marticella se'n feia ressò a un article on explicava la importància del fet: situava Andorra a l'alçada de la resta de països del món desenvolupat. Malgrat no tenir indústria, Andorra aconseguia trobar el seu camí cap al progrés i la modernitat:

Tos els païssos del món, sempre tenen preferència per els seus tractats de comerç beneficiant tot lo especial que es fabrica a llur país. Doncs malauradament Andorra no te cap industria que pugui oferir (...). És per aquest sentir que per mediació de la càmera de Turisma farem arribar fins els reconcs més llunyans, la bondad del nostre clima, a l'estiu i lo interessant de les nostres muntanyes a l'hivern, Andorra sense dar-se compte amb tot el seu territori un sens fi de maravelles que cal explotar-les³⁵⁸.

Per altra banda, el maig de 1935 el Consell General de les Valls aprovava la primera llei entorn la regularització del treball Andorra on s'establí la jornada laboral de 8 hores. La contractació amb FHASA havia fet arribar al Principat d'Andorra un munt de treballadors provinents d'arreu que, en la dinàmica del moviment obrer de l'època, organitzaren reiterades vagues amb el destarotament de l'ordre que comportà. El Casal Andorrà celebrà la regularització de la classe treballadora a Andorra, sobretot pel fet que evitaria futures vagues amb la potencial violència i manca d'ordre que comportaven. Tanmateix, trobaven just i necessari que els treballadors tinguessin els seus drets laborals garantits davant certes injustícies i excessos per part de la patronal³⁵⁹.

Finalment, trobem un seguit de temes que degut a la seva rellevància van ser molt recurrents al llarg de tot el període. La situació del sistema educatiu andorrà o la implantació de xarxa elèctrica i telefònica a tot al Principat eren qüestions fruit de la modernització sobtada del

³⁵⁵ “Andorra, final d'etapa de la Volta Ciclista de Catalunya”. *Poble Andorrà*, num. 2, abril de 1934, p. 1.

³⁵⁶ “Aconteixement Esportiu”, *Poble Andorrà*, num. 5, juliol de 1934, p. 1.

³⁵⁷ “El M. I. Consell General ens ha fet l'honor de nombrar el nostre casal Càmera de turisme d'Andorra”, *Poble Andorrà*, num. 9, novembre de 1934, p. 3.

³⁵⁸ “La Càmera de Turisme d'Andorra a Barcelona”, *Poble Andorrà*, num. 11, gener de 1935, pp. 1-2.

³⁵⁹ “La Llei del Treball aprovada a Andorra”, *Poble Andorrà*, num. 17, juliol de 1935, p. 1.

país que suscitaven un encès debat sobre, en última instància, la sobirania del país. Encara que a priori fossin problemes de caràcter tècnic —quin model pedagògic seguir?—, com a molt econòmic —a quina empresa concedir la instal·lació de xarxa telefònica?—, la manca d’una constitució moderna i les característiques de l’estat andorrà els transformava en una qüestió de sobirania. La figura jurídica del coprincipat compartit entre el bisbe d’Urgell i el president de la República de França facilitava sovint que els estats espanyol i francès acabessin sobrepassant els seus drets sobre Andorra, volent assumir la instal·lació de la xarxa telefònica en el cas de França, o bé implantant un model d’educació espanyola. D’aquí que el Casal Andorrà de Barcelona tingué sempre un posicionament molt crític respecte aquests temes, defensant per exemple una escolarització en català plenament andorrana —o equilibrar l’existent en la mesura del possible³⁶⁰. En realitat, la reivindicació bàsica que el Casal Andorrà proclamava per solucionar la resta de problemes era la redacció d’una Carta Magna moderna per Andorra. Trobem nombrosos articles on diversos autors del casal reivindicquen la incompatibilitat del codi jurídic andorrà, basat en els usos i costums, amb el segle XX³⁶¹.

Enmig de l’intens debat sobre el qual es trobava Andorra davant el nou paradigma de la modernitat, l’esclat de la Guerra Civil Espanyola va començar a paralitzar l’activitat del Casal Andorrà de Barcelona. Ja l’agost de 1936 veiem com *Poble Andorrà* publicava una nota on s’advertia que el local del casal passava a estar ocupat pel POUM. Malgrat els problemes i incomoditats que això podia comportar al casal, en cap cas la nota de premsa criticava la decisió del partit comunista. La situació “dels últims fets d’insurrecció feixista ocorreguts a Catalunya i a tot Espanya”, ho justificava. Més enllà d’aquest fet, el casal seguí amb la seva activitat habitual, almenys a priori. Els mesos van anar passant, i com era habitual, la comissió organitzadora de festes i esdeveniments del casal solia preparar una festa de comiat a finals de curs. La de juny de 1937, però, fou la darrera activitat lúdica del casal.

Durant els mesos posteriors se seguí publicant el diari amb cada vegada menys contingut fins que, finalment, el novembre de 1937 la publicació arribava a la seva fi. Pel contingut de la

³⁶⁰ “L’ensenyança a les nostre Valls”, *Poble Andorrà*, num. 15, maig de 1935, p. 1.

³⁶¹ “La Reforma de la Constitució”, desembre de 1934; “Xoc de poders”, juny de 1936;...

darrera assemblea ordinària del casal i algun altre testimoni, podem deduir que el desenvolupament i cruesa de la guerra a Barcelona va acabar per paraitzar completament el Casal Andorrà. Sense saber-ne ben bé del cert les darreres passes de l'entitat, el més probable és que els seus socis es dispersaren entre aquells que van decidir tornar a Andorra, els que van romandre a Barcelona i els que es van exiliar o van morir.

Poble Andorrà / El Poble Andorrà

Dins la renovació total de l'entitat incloïa, com hem dit, una renovació total de la publicació del Casal Andorrà. A diferència de les altres, *Poble Andorrà* (o *El Poble Andorrà*, segons el moment) era un diari de periodicitat mensual amb el que això comportava. Les causes, tal com s'apunten al manifest del primer número eren les següents:

la nostra imaginació i esperit juvenil, ens fa veurer [sic.] amb claretat la realitat dels moments que vivim, i allò que abans ens satisfieia plenament, ja no pot coincidir de manera ferma dins nostre programa renvador. I es que la evolució ningu la detura i no serem pas nosaltres qui tracti d'obstruir-li el pas³⁶².

Per una banda, tenim el seu aspecte. Es passava d'un petit format a un gran format, de 48,5 x 34 cm, amb quatre pàgines per número. Una gran i llampant capçalera de color vermell anunciava el nom de la publicació així com el nom de l'entitat i els seus responsables. A més, la maquetació del text era de quatre columnes amb una gran quantitat de fotografies, a vegades a color. D'aquesta manera, a primera vista veiem com a diferència de la modèstia de les anteriors publicacions, ara hi havia una inversió econòmica major i més vistosa.

Més enllà de la seva fisonomia, el contingut de la publicació ens adverteix que es tractava a totes llum d'un diari. En primer lloc, veiem com ben aviat (juny de 1934) s'anuncia, a més de la redacció, una plantilla fixa de corresponsals establerts a Andorra per informar de primera mà sobre els esdeveniments d'allà: Manuela Cairat, per Sant Julià i Santa Coloma; Pere Cerqueda, per Andorra la Vella i Escaldes; Bonaventura Coma, per Ordino i Massana; i Joan Cirera, per Encamp i Canillo³⁶³. En segon lloc veurem com per primera vegada es feien entrevistes —o *intervius*, tal com les anomenaven— a diverses persones de rellevància en l'actualitat andorrana, com ara el potencial beneficiari de la concessió per instaurar una ràdio

³⁶² *Poble Andorrà*, num. 1, març de 1934.

³⁶³ *Poble Andorrà*, núm. 4, juny de 1934.

andorrana, D. Garcia Pujol; o bé el Sr. Cesar Briones, concessionari d'un projecte per instal·lar un casino a les valls. Finalment, un altre aspecte significatiu de la modernització de la publicació és la inclusió d'una editorial a cada número, firmada pel director del diari, on es comentava l'actualitat del moment.

També dir que malgrat les novetats, la publicació seguia sent el portaveu del Casal Andorrà de Barcelona, i per tant hi ha un seguit de seccions que mai van desaparèixer, com ara l'agenda mensual, el "Moviment del centre", el "noticiari andorrà" (ara sota el nom d' "informació andorrana"), o bé la secció de cultura, on es llistaven les novetats de la biblioteca del Casal i es feien les cròniques dels espectacles celebrats.

Per últim, esmentar que al llarg de la història del periòdic hi hagué un lleuger canvi de format pel mig, l'abril de 1936. A partir del maig de 1936 i fins a la seva desaparició el novembre de 1937 hi havia un nou logotip i s'hi afegia l'article "el" al capdavant del títol. A més, la numeració començava novament. Malgrat tot, es tractava de la mateixa publicació, amb els mateixos editors i redactors. Per aquest motiu és que es parla de Poble Andorrà de Primera Època (3/1934-4/1936) i d'*El Poble Andorrà* de Segona Època (5/1936-11/1937)³⁶⁴.

Recapitulant, la darrera etapa de l'entitat fou la més esplendorosa de tot el seu recorregut. Des del seu naixement el 1929 havia aconseguit erigir-se en un referent tant dins d'Andorra com a Barcelona. La seva rica agenda cultural i la gran quantitat de propostes polítiques i discussions intel·lectuals sobre Andorra i el seu esdevenidor havien influenciat a bona part del país. Gràcies a les reformes establertes el 1933 i la modernització econòmica, Andorra començava a gaudir d'unes noves regles del joc polític, més democràtiques, on el Casal Andorrà deixava de ser l'únic —o dels únics— jugadors per poder dialogar amb altres actors i forces polítiques pel que fa als temes encara pendents: la redacció d'una constitució moderna, la concessió del servei postal, les xarxes telefòniques i elèctriques, el sistema educatiu... Amb la volta ciclista com a darrera gran fita, l'entitat seguí treballant per la causa andorrana fins que la guerra començà a fer la vida a Barcelona més cruenta i difícil, arribant a la seva fi el 1937.

³⁶⁴ PONT SORRIBES, Carles, GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *Història de la premsa...*, op. cit., p. 107.

3.1.4 L'Associació d'Andorrans Emigrats

L'Associació d'Andorrans Emigrats (a partir d'ara AAE) nasqué, tal com dèiem, arran dels convulsos mesos de primavera i estiu de 1933. El clima de radicalització política (andorrana, catalana i europea en general) provocà una divisió al si del Casal Andorrà de Barcelona amb la dimissió i expulsió d'Eduard Bonell i Rafael Roca. Aquests, juntament amb dos personatges més, fundaren el que posteriorment es conegué com a AAE a l'estiu de 1933, organització de característiques molt similars al SARB però de matisos més radicals a escala ideològica; més propers al populisme republicà propugnat per ERC tot i que sense la condició pancatalanista. A diferència del Casal Andorrà, l'activitat de l'AAE fou estrictament política, basada en una intensa campanya propagandística i la coordinació de la dissidència independentista andorrana. Malgrat no disposar de gaire informació respecte a l'associació i el seu funcionament, en podem treure algunes conclusions de caràcter general.

Seguint el que deia el mateix número de *La Nova Andorra* on s'anuncia l'expulsió de Bonell i Roca, veiem com es rumoreja la creació d'un altre centre andorrà a Barcelona per part dels dos expulsats. Tant fou així que l'agost del 1933 apareixia un nou diari andorrà editat a Barcelona, *Acció Andorrana*, portaveu de l'Agrupació Democràtica Republicana Pro-Andorra. Tal com anunciarien anys més tard,

Com a conseqüència dels tristos esdeveniments ocorreguts à Andorra (...), i essent que el país corre cada dia més el perill que els qui actualment detenten el poder li arreassin definitivament tots els seus drets i llibertats, deshonrant la seva tradició i història mil·lenària, s'uneixen els andorrans d'Espanya, de França i demás nacions, fundant una associació amb seu a Barcelona (...) amb el fi d'evitar el total esfondrament de la Pàtria, que sembla imminent³⁶⁵.

En aquest punt cal esclarir una qüestió pel que fa als noms abans de prosseguir, ja que podria causar confusió. Malgrat no tenir evidències feaents, podem afirmar que el reguitzell de noms, tots molt semblants entre ells, que trobem a la documentació al llarg del període 1933-1938 responen a la mateixa organització que tractem aquí³⁶⁶. Per una qüestió de comoditat, ens referirem sempre a partir d'ara com l'*Associació d'Andorrans Emigrats*.

³⁶⁵ “Qui som i on anem”, *El Andorrà*, num. 1, desembre de 1934, p. 1.

³⁶⁶ Depenent de la font consultada trobem diversos noms com *Agrupació Democràtica Republicana Pro-Andorra*, *Agrupació Republicana Pro-Andorra*, *Agrupació Democràtica Pro-Andorra de Barcelona* o *Front Popular d'Andorra*. Malgrat no poder traçar una línia que connecti tots aquests noms, la gran semblança entre

Paral·lelament al sorgiment de la publicació i la nova entitat (entre el juny i l'agost de 1933), trobem que una representació de la nova organització assistí a l'Assemblea Magna celebrada el 29 de juliol a Andorra. Tal com reproduí *Acció Andorrana*, Weilenmann (personatge clau que a continuació tractarem) viatjà a Andorra des de Barcelona per ser present a l'assemblea i "posar-se al seu costat d'una manera espontània i incondicional"³⁶⁷. Tanmateix, el trasllat a Andorra des d'uns mesos d'Eduard Bonell ens fa suposar que també estigué present a la dita assemblea, on finalment es decidí desacatar l'ordre del Tribunal de Corts de destitució del Consell General, dirigint el Principat a una independència *de facto* dels seus coprínceps.

El següent moviment de l'AAE cal cercar-lo el mateix convuls estiu de 1933, durant l'ocupació de la gendarmeria francesa del Principat. A l'agost es reuniren a Barcelona una representació del Consell General destituït i l'Associació d'Andorrans Emigrats per plantejar una sortida independentista a la situació d'ocupació policial d'Andorra³⁶⁸. Resseguint les diverses publicacions de l'AAE podem extreure que la principal estratègia de l'independentisme andorrà fou apel·lar a la Societat de Nacions perquè garantís la llibertat del poble andorrà i la seva sobirania. Com es pot entreveure, la comunitat d'emigrants andorrans diposità un munt d'esperances en l'organisme internacional. Els reiterats intents, però, no fructificaren mai.

El restabliment de l'ordre a Andorra el setembre de 1933 a través d'un nou Consell General escollit democràticament dificultava el projecte independentista dels altres andorrans emigrats. Tanmateix, la seva tasca no havia finalitzat ni de bon tros. Des de Barcelona, l'AAE seguí treballant fervorosament al llarg dels posteriors mesos pels seus ideals a través de principalment la premsa, en una batalla propagandística i ideològica intensíssima.

Uns anys més tard l'AAE planificà una nova ofensiva per la independència d'Andorra dels seus coprínceps, aquesta vegada en forma d'alçament armat. El març de 1936 el clima polític tornava a estar certament crispat a Andorra degut a la possibilitat que es fessin concessions dels serveis de correus, xarxa telefònica i central elèctrica a empreses i estats estrangers. Davant aquest retorn a la tensió, el grup d'independentistes andorrans representat per

ells, les similituds ideològiques i els mateixos protagonistes que trobem en els respectius discursos ens fan pensar que es tractaria de la mateixa organització que al llarg del temps anà canviant de nom.

³⁶⁷ *Acció Andorrana*, núm. 2, agost de 1933.

³⁶⁸ LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre...*, op. cit., p. 295.

Weilenmann es reuní amb Largo Caballero a Barcelona per presentar un pla d'aixecament popular armat i prendre el poder d'Andorra per poder declarar la independència. El president espanyol, també en nom de Companys, no donà res més que el seu tímid vist i plau. Posteriorment, Weilenmann es reuní a la Seu d'Urgell amb Enric Canturri, d'ERC, i alguns Consellers andorrans de confiança per temptejar l'estat dels ànims a Andorra per executar un aixecament popular armat. Els andorrans acabaren per desestimar el pla insurreccional de l'independentisme andorrà de Barcelona per una més que probable repressió francesa³⁶⁹.

El transcurs de la guerra començà a desgastar l'activitat de l'AAE, i a la primavera de 1937 la seva publicació, *El Andorrà*, ja s'havia deixat de publicar. Tanmateix, el seu mecenes i director, Weilenmann, havia tornat al seu país natal degut a la guerra. Malgrat que els impediments l'AAE no es desarticulà. En algun moment imprecís de 1937 l'associació andorrana independentista establerta a Barcelona formava una *Comissió especial per assumptes nacionals andorrans*. A la pràctica, fou una reunió celebrada per tal que Roca, Bonell i la resta poguessin captar nous activistes per tal de dur a terme una revolució a Andorra. La baixa quantitat d'assistents i la inexpertesa juvenil dels mateixos va fer fracassar la nova embranzida independentista³⁷⁰.

El desembre de 1937 tingué lloc el darrer moviment de l'AAE per la independència d'Andorra. En una reunió a la Farga de Moles amb andorrans, espanyols i catalans es planeja la creació d'un *Front Popular Andorrà* que des de Barcelona hauria de cridar a l'aixecament popular contra els coprínceps com a primer pas d'un cop d'estat. D'aquesta manera, el grup barceloní d'andorrans independentistes encetà una nova i intensa campanya propagandística a Andorra de manera telemàtica des de Barcelona, a través del servei postal. Fou tal l'impacte de la campanya que les autoritats andorranes van haver de posar-hi remei aplicant, igual que a Espanya degut a la guerra, una censura postal com a mesura extraordinària. Aquesta, tot i alguns rumors d'una altra operació similar el 1938, era la darrera acció de l'AAE, que acabà desfent-se per la partida de Weilenmann i el propi transcurs de la guerra a Barcelona, cada vegada més dura³⁷¹.

³⁶⁹ *Ibid.*, pp. 395-396.

³⁷⁰ *Ibid.*, p. 405.

³⁷¹ *Ibid.*, pp. 406-408.

Si fem esment de les persones que hi havia darrere de l'AAE en primer lloc cal recuperar momentàniament les figures de Rafael Roca i Llahí i Eduard Bonell i Pallarès. Els dos andorrans emigrats foren membres del Centre Andorrà de Barcelona fins a la primavera de 1933, moment en què per un distanciament ideològic amb la resta de l'entitat decideixen escindir-se'n per fundar aquesta nova associació. A l'AAE van ser els principals dirigents, ja fos a la presidència de l'organització o la direcció de les successives publicacions que van tenir.

El procés de radicalització ideològica dels dos anteriors i l'organització d'una dissidència independentista andorrana no s'entendria mai sense la figura del suís Friedrich Weilenmann. Però com arribà un ciutadà suís a prendre partit tan vehementment per Andorra a principis de segle XX? Weilenmann nasqué a Opfikon, un llogarret ara integrat dins de Zurich el 1880. Sense estudis mitjans ni superiors ni coneixement del francès ni el català es desconeix ben bé quina fou la seva joventut i quin ofici aprengué. Segons Lang-Valchs, se l'havia acusat de proxeneta i homosexual, així com de traficant de medicaments i de fer-se passar per pilot d'avions. La qüestió fou que el 1922 entrà en contacte amb Andorra a través d'una fira de ramaderia de Chur, indret del qual en quedà corprès per recordar-li a la seva Suïssa natal³⁷².

Després d'un primer viatge a Andorra el 1925 visità recurrentment les seves valls així com Barcelona, París, Brussel·les, Ginebra o Berna. El seu desconeixement total de l'idioma feu que sempre viatgés amb intèrprets, amics o secretaris, un dels quals fou en una ocasió l'exbisbe de Bucarest Raymund Netzhammer³⁷³. L'objectiu era, a més a més, portar amb ell un interlocutor vàlid per poder establir contactes amb el copríncep bisbe d'Andorra. Coses com aquestes ens fan pensar que Weilenmann fou un personatge amb un poder adquisitiu i influència notable, si més no. Recordem també que més enllà de la seva amistat amb Netzhammer aconseguí reunir-se amb el president de la República Espanyola el 1936, Francisco Largo Caballero.

Per algun motiu el suís quedà completament embadalit amb el Principat d'Andorra; probablement per la seva gran bellesa, les seves similituds amb Suïssa i, perquè no, la gran

³⁷² LANG-VALCHS, Gerhard. Friedrich Weilenmann i el correu d'Andorra". *Papers de recerca històrica*. 5, 2008. pp. 108-123., pp. 109-110.

³⁷³ *Ibid.*, pp. 247-248.

oportunitat de negoci que suposava. Així fou que ràpidament Weilenmann començà a implicar-se políticament sobre Andorra, en primer lloc en la constitució d'un servei postal privat que no depengués de cap dels estats veïns. L'afer postal, igual que els posteriors en els quals estigué implicat, en realitat formaven part d'un pla polític superior d'independència per Andorra, de trencament amb la tutela dels coprínceps per establir una República democràtica amb una constitució moderna pròpia. Quan veié les dificultats d'intervenir directament sobre el sistema polític andorrà oficial, decidí reorientar la seva estratègia política. Al final dels anys vint decidí que la internacionalització del cas andorrà era el primer pas per la seva independència. Així, en reiterades ocasions intentà contactar amb la Societat de Nacions, així com a la Unió Postal Universal³⁷⁴.

Al llarg de la primera meitat de la dècada dels trenta del segle passat Weilenmann entrà en contacte amb el Casal Andorrà de Barcelona, al que intentà convèncer del seu pla independentista amb un fracàs relatiu. Relatiu perquè després dels fets de 1933 i la victòria de l'ordre a Andorra, Weilenmann es veu exclòs de la vida política oficial d'Andorra, i juntament amb Roca i Bonell fundaren l'AAE, entitat des de la qual centrà els seus esforços i estratègia per la independència d'Andorra. Des d'aquell Weilenmann treballà molt activament en el camp de la propaganda, ja que l'espai polític andorrà oficial li havia sigut vetat. Després dels intents que hem vist al present punt, Weilenmann tornà a Suïssa degut a l'esclat de la Guerra Civil Espanyola el 1936. Des d'allà continuà momentàniament la seva lluita per la independència d'Andorra, però la distància i les dificultats de la guerra van fer que finament desistís. El 1939 publicà un llibre on pretenia divulgar la seva visió dels fets sobre Andorra i finalment morí el 1953³⁷⁵.

Sovint s'ha especulat per la peculiaritat del cas i el personatge si Weilenmann era en realitat un agent secret de l'Alemanya nazi. La determinació i implicació en un país tan llunyà al seu, el clima internacional d'espionatge i contraespionatge que precedí a la II Guerra Mundial, la fama mundial que adquirí Andorra en aquella època... Malgrat el possible i potencial interès que pogués tenir Alemanya i a comunitat internacional sobre Andorra (molt propera al centre industrial d'Espanya), s'ha deixat ben palès que Weilenmann mai treballà pels serveis secrets

³⁷⁴ *Ibid.*, p. 250.

³⁷⁵ *Ibid.*, p. 112.

alemanys, ja que aquests ni tan sols van veure un especial interès sobre el principat pirenaic³⁷⁶.

L'altre personatge a destacar de l'AAE per la seva influència fou Marc Aureli Vila i Comaposada. Nascut al barri de Gràcia de Barcelona el 1908, era fill del geògraf català Pau Vila, autor de la divisió territorial catalana durant la generalitat republicana. Vila començà la seva militància política a l'organització independentista Estat Català, on participà del complot de Prats de Molló dirigit pel llavors coronel Francesc Macià. De jove també estigué estretament vinculat amb l'Ateneu Enciclopèdic popular, d'on s'influiria dels valors republicans que més tard el van portar a ser un dels membres fundadors d'Esquerra Republicana de Catalunya. Tanmateix, durant els anys trenta fou soci ben actiu al Casal Andorrà de Barcelona tal com hem vist línies amunt, però la seva visió netament esquerrana i republicana feu que fos expulsat juntament amb Rafael Roca i Eduard Bonell el 1933. Així, passà a formar part també de l'AAE.

Home de gran implicació política i cultural del moment, també treballà a la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya i fou molt prolífic en estudis sobre dret, geografia i cultura catalana. De fet, era advocat de formació i també exercí de mestre a les escoles normals de la Mancomunitat de Catalunya. A l'esclat de la Guerra Civil Espanyola s'incorporà com a voluntari al Règim Pirinenc de la Generalitat, i el 1939 ingressà l'exèrcit de la República per ser destinat al Front de l'Ebre. Finalment aconseguí exiliar-se i establir-se a Veneçuela fins al 1977, any en que tornà a Catalunya.

Acció Andorrana, Reivindicació, El 29 de juliol, El Andorrà

Les publicacions que seguiren a l'AAE van ser diverses, de molt poques tirades i encara menys números. Per aquest motiu ha sigut l'apartat que més dificultats ens ha causat a l'àmbit documental. De les quatre existents només una s'ha pogut buidar completament. De la resta, només se n'ha pogut consultar una encara que parcialment. Tanmateix, l'obra de Carles Pont i Jaume Guillaumet ens ha servit com a guia, i la similitud entre publicacions fa que en puguem treure una visió general de totes elles.

³⁷⁶ LANG-VALCHS, Gerhard. "Friedrich Weilenmann, ¿Un agente de los alemanes? *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, [en línia], 2016, Núm. 9, p. 241-267., pp. 260-263.

Acció Andorrana fou la primera publicació de l'AAE en aparèixer, immediatament després de la seva constitució a l'estiu de 1933. Amb una total de 6 números de quatre pàgines cadascun, el primer sortí el juliol de 1933 i el darrer el febrer de 1934. La publicació, de periodicitat mensual, té les característiques d'un diari malgrat ser el portaveu d'una associació. El contingut principal són articles d'opinió de caràcter polític amb tocs de sàtira, però també trobem un breu apartat destinat a la informació i actualitat andorrana. Com a seccions fixes destacar "Confidències" i "Correspondència". La primera, molt semblant a "Pessigolles" del BSARB, consistia en el comentari de rumors i altres safarejos del moment relacionats amb l'actualitat andorrana sense prou pes com per considerats notícies. Enlloc ens apareix però, la programació i activitat de l'organització. Dirigida per Rafael Roca i Llahí i Eduard Bonell, *Acció Andorrana* fou un diari ferventment patriòtic andorrà, però també anticlerical i independentista. A diferència dels hem vist fins ara, emprava un llenguatge més popular, diguem-ne. L'ús de frases fetes, mots malsonants i jocs de paraules eren molt més habituals que a la resta.

Les publicacions que succeïren *Acció Andorrana* han sigut les úniques que ens ha resultat impossible accedir. *Reivindicació* i *El 29 de juliol* foren dues publicacions que només van tenir un número, publicades el maig de 1934 i l'agost del mateix any respectivament. Gràcies a les descripcions elaborades per Carles Pont i Jaume Guillaumet podem intuir que ambdues tingueren un format molt similar a *Acció Andorrana* i *El Andorrà*, amb pràcticament el mateix contingut en forma d'articles d'opinió i informació de l'actualitat andorrana. Els dos únics noms complets que consten, més enllà del nom de l'organització, són els de Marc Aureli Vila i Eugeni Semis com a autors d'articles. El segon diari, *29 de Juliol*, es tractaria segons Lang-Valchs d'una edició extraordinària i precursora de *El Andorrà* amb motiu de la celebració del primer aniversari de l'assemblea magna que portà al trencament amb els coprínceps el 1933.

En darrer lloc tenim *El Andorrà*. Aquesta publicació presentava per primera vegada el nom d'*Associació d'Andorrans Emigrats* -a la resta havia anat variant de nom- i podem dir que serà el format i nom definitiu que tingué el portaveu de l'AAE. Fou la publicació de més durada de les que hem vist en aquest segon apartat, i la que probablement més finançament tenia. La manca d'un apartat destinat a la publicitat a tots els números, ens ho indica. De

periodicitat mensual, tingué un total de 18 números començant el desembre de 1934 i arribant a la seva fi el juliol de 1936 degut a la guerra. El seu principal mecenes fou Weilenmann, el qual arribà a ser també director de la publicació juntament amb Eduard Bonell i Rafael Roca una altra vegada.

De manera semblant a *Acció Andorrana* i la resta de publicacions el seu contingut es basava principalment en un seguit d'articles d'opinió política sobre l'actualitat del moment d'Andorra, també amb un llenguatge àcid, agressiu però sofisticat alhora. De les seves seccions fixes -poques-, destacar "Repasant la Història", secció on l'autor narrava episodis de la història andorrana on el copríncipat havia actuat, segons ells, en detriment de la voluntat popular dels andorrans. En la línia de l'organització *El Andorrà* tenia un caràcter republicà i esquerranista, però eminentment andorrà, anticlerical i antifrancès.

A tall de resum podem dir que l'AAE tingué una trajectòria curta i intermitent però intensa i vehement alhora. La seva aparició es va deure per una banda pel caldo de cultiu ideològic de Barcelona, d'un republicanisme progressivament radicalitzat; l'ambient polític andorrà, en xoc davant els canvis estructurals i econòmics del país; i l'arribada i influència de Weilenmann i el seu projecte per Andorra. A diferència del Casal Andorrà de Barcelona, l'AAE tingué un sol objectiu —la independència d'Andorra— fet que provocà que la seva activitat es basés exclusivament en l'activisme polític a través de la propaganda i la coordinació i planejament de cops d'estat. Però com també la línia d'andorrans emigrats més oficialista, a l'AAE també els mogué un profund sentit d'andorranitat i estima per la seva pàtria que, a causa del transcurs dels esdeveniments, veieren més realitzable a través de la independència total dels coprínceps.

3.2 Les cultures polítiques de l'emigració andorrana

El darrer apartat del treball l'hem volgut reservar per l'anàlisi del discurs de l'emigració andorrana pel que fa al seu país d'origen. Un cop vistes les dues organitzacions, la seva activitat i els seus membres més rellevants, ens disposem a desgranar l'ideari polític que conformava la cultura política propugnada per aquells andorrans. Com ens hem referit anteriorment, per fer-ho partirem d'una definició de cultura política com a sistema cultural de representacions que enquadra els humans sobre l'esfera política, configurant una certa

visió del món, una lectura del passat i una projecció del futur de manera compartida i conjunta. Aquesta visió compartida de l'existència col·lectiva pren forma a través de discursos codificats amb símbols i rituals que, sense cap altra mediació, són suficient per evocar-la³⁷⁷.

Considerem essencial aquesta visió culturalista per abordar el tema que ens ocupa, ja que tal sistema de representacions actua com a “utillatge mental” sobre els individus, si bé no determinant, sí condicionant la seva acció política quotidiana. Des d'aquesta perspectiva podrem copsar d'una manera molt més rica i matisada la posició dels andorrans residents a Barcelona entorn els fets de 1933 entre d'altres. Com veurem a continuació, l'emigració andorrana va vertebrar una cultura política genuïna a partir d'una síntesi entre aquells elements que configuraven la identitat andorrana i un seguit de referents regeneracionistes, republicans i noucentistes que recorrien l'ambient cultural de l'Europa del moment.

Malgrat que no sigui un dels objectius del treball, cal considerar el fet nacional andorrà, sobretot tenint en compte que el nostre cas d'estudi es desenvolupa i socialitza a Catalunya —i no a Andorra—, aprehent certs símbols i referències de la cultura catalana. Encara que no entrem de ple a analitzar el tret diferencial andorrà respecte de l'espanyol, català o francès —permetria un estudi a part—, cal tenir-lo en compte, ja que al cap i a la fi, el nacionalisme andorrà és un dels elements fonamentals per entendre l'ideari de l'emigració andorrana. Tot i que alguns d'ells van néixer i educar-se a Barcelona, l'amor incondicional per Andorra va ser el principal motor d'actuació de l'emigració andorrana, mantenint sempre unes coordenades fixades a les valls dels Pirineus andorrans. Reservem, doncs, l'estudi en profunditat del nacionalisme andorrà per a un futur, encara que ara ens hi puguem referir eventualment.

3.2.1 Independència, neutralitat, autogovern i tradició: mites fundacionals i símbols andorrans.

El que ens fa situar la cultura política de l'emigració andorrana com a ineluctablement nacional i nacionalista és la reiterativa menció a símbols i mites andorrans. Per als nostres protagonistes l'aprehensió del món orbitava entorn Andorra: qualsevol esdeveniment,

³⁷⁷ CABRERA ACOSTA, Miguel Ángel. “La investigación histórica...”, *op. cit.*, pp. 41 i ss.

notícia, acció política o lectura de la realitat es feia amb unes “ulleres andorranes”. Això vol dir que, en primer lloc, calia situar míticament l’origen d’Andorra. La configuració d’una memòria i passat col·lectiu es remuntava a l’edat mitjana, moment en què es troba l’origen mític d’Andorra i el que ells entenien que eren els quatre principis vertebradors de l’andorranitat: independència, neutralitat, autogovern i tradició.

Com als casos català i espanyol, el mite fundacional se situa al segle IX amb l’expulsió dels musulmans de la península Ibèrica. La cerca de les arrels nacionals a època medieval atorgava un pes simbòlic molt gran per la justificació de la seva existència, més si l’origen era imperial. Carlemany hauria repel·lit la presència musulmana dels Pirineus per alliberar les valls d’Andorra i entregar-la, juntament amb el seu fill Lluís el Pietós, a una comunitat de cristians per viure lliurement i fer la terra pròspera. Així Carlemany s’erigia com a pare fundador d’Andorra³⁷⁸, fet codificat a la “Carta Pobla”, text de fundació entregada al poble andorrà el 801 i conservada a la Casa de la Vall on es delimiten els drets i territori d’Andorra³⁷⁹. D’aquesta manera, indestruïble a la figura de l’emperador com a alliberador d’infidels, el catolicisme quedava imprès com un dels elements distintius de la identitat andorrana.

El culte a la Mare de Déu de Meritxell també era un pilar en l’espiritualitat cristiana i nacionalista d’Andorra, erigida com a Santa Patrona del Principat d’Andorra al segle XIX. Entre la comunitat d’andorrans emigrats trobem nombrosos exemples de fins a quin punt el catolicisme i la Mare de Déu de Meritxell eren un eix vertebrador de la seva identitat. A tall d’exemple, veiem alguns versos escrits per Jacint Puy, membre del SARB: “I dalt de tes montanyes al cap dalt d’una serra / apareguè tot d’una un ben preuat joiell / la nostra aimada reina Patrona d’eixa terra / la mai prou venerada Mare de Meritxell”³⁸⁰. A més, trobem que sovint el Casal Andorrà de Barcelona intentà quadrar la seva activitat a Andorra el dia de la festivitat mariana, el 8 de setembre, per així dotar d’una major solemnitat les seves accions.

³⁷⁸ Així ho deixava palès Rafael Roca al seu article “Sol·liloqui d’un andorrà emigrat”: “per fi Andorra des de que el gran Carlemany ton pare et feu pubilla...”, *BSARB*, núm. 1, octubre de 1929, p. 2.

³⁷⁹ Com bé ja es va descobrir al segle XIX, dita “carta pobla” és una reproducció/falsificació del segle XII amb cap mena de fiabilitat per saber si realment provenia d’un document anterior carolingi. El document fou reproduït al segon número del BSARB amb una especial rellevància dins la publicació: traduït al català *ex professo*, ocupant una doble pàgina a color. *BSARB*, núm. 4, gener de 1930, pp. 26-27.

³⁸⁰ PUY, Jacint. “Cant a la Patria”, *BSARB*, núm. 8, maig de 1930, p. 77.

El dia de l'entrega de la futura biblioteca nacional d'Andorra i la bandera confeccionada pel SARB, per exemple, fou precisament el dia de la patrona d'Andorra.

El segon mite nacionalista segons el qual s'acabà configurant la personalitat jurídica i política definitiva d'Andorra és el dels pareatges de 1278 i 1288. Segons els nostres protagonistes els dos tractats delimitaven els poders al Principat, on el Consell de la Terra era l'òrgan representatiu encarregat de l'administració i la política econòmica, així com d'administrar justícia i formar qualsevol força militar. Aquests privilegis especials, "reconeguts i sancionats per una tradició secular mil·lenària"³⁸¹, s'alçaven com la primera mostra d'independència i autogovern del poble andorrà respecte els països veïns. Així, quan Jacint Marticella clamava per la redacció d'una constitució andorrana moderna el desembre de 1934, apel·lava a un passat mític i inconcret on Andorra era "el primer país del món on es va regir democràticament; va ésser el primer país, que per mitjà de les urnes s'elegís els seus governants"³⁸². El Manual Digest i el Politar, anomenats "evangelis andorrans" segons els nostres protagonistes³⁸³, serien també dos documents d'un alt simbolisme per al nacionalisme democràtic andorrà, ja que reafirmaven el caràcter sufragista del Consell i situaven el principat com a neutral i independent respecte els països veïns.

Com en qualsevol cas, el fet de diferenciar-se respecte de la resta d'identitats és un element essencial en la formació de la identitat. En el cas andorrà, aquesta diferència es presentava de manera especialment clara degut a la condició *micro* del Principat, envoltat de dues entitats d'un gran poder polític i simbòlic com són Espanya i França. Per una banda, la no-espanyolitat i la no-francesitat s'erigia entorn dues referències: els privilegis econòmics i la sobirania compartida del Coprincipat. Aquests últims, a més de ser els sobirans i principal autoritat del país, representaven per l'emigració andorrana una garantia de neutralitat i independència en tots els aspectes. La capacitat del poble andorrà d'apartar-se i mantenir-se aïllada dels problemes forans era factible gràcies als coprínceps, els quals els asseguraven protecció. Si una part resultava bel·ligerant o intrusista, podien reclamar l'ajut a l'altra. El manteniment d'aquest equilibri diplomàtic resultava una autèntica característica nacional del poble andorrà, el qual els garantia neutralitat i independència respecte als països veïns. Per

³⁸¹ X, "Llei de vida dels pobles", *BSARB*, núm. 23, agost de 1931, pp. 78-80.

³⁸² "La Reforma de la Constitució", *Poble Andorrà*, núm. 10, desembre de 1934, p. 1.

³⁸³ "Politar Andorrà (Recull d'ensenyaments)", *BSARB*, núm. 27, desembre de 1931.

altra banda i en complement a això, la cosobirania permetia una condició especial i beneficiària en matèria econòmica a través de franquícies, per exemple, fet pel qual també es podien distingir.

Pel que fa a la situació geogràfica d'Andorra entre dos grans ens polítics cal també fer menció a la seva condició fronterera. A la llum dels *border studies* i els treballs de l'editorial Mirmanda podem observar com una part de la identitat andorrana, també la de la seva emigració, rau en la presència simbòlica de les fronteres. La racionalització política i procés de formació dels estats moderns francès i espanyol al llarg d'època moderna hauria seccionat una identitat comuna, patriòtica, pirenaica³⁸⁴. Malgrat que Andorra hauria aconseguit mantenir-la gràcies als principis de neutralitat i independència que hem esmentat, la presència de les fronteres estatals, amb la violència simbòlica que suposen —o l'amenaça d'aquestes— resultava un perill constant i imminent per als andorrans. Part d'aquesta autodefensa “*afronterera*”³⁸⁵ fou canalitzada per l'emigració andorrana a través de la figura de Jacint Verdaguer i la seva visió tel·lúrica i prenacional dels Pirineus al seu poema èpic *Canigó*³⁸⁶. En reiterades ocasions trobem que els andorrans emigrats feien referències a aquest Pirineu verdaguerià, romàntic i resilient davant l'avenç de l'home modern. A més de reproduir fragments sencers del poema³⁸⁷, o assistir a actes commemoratius del poeta³⁸⁸, trobem que a les publicacions andorranes de Barcelona hi ha una visió profundament romàntica i mistificada de la pàtria andorrana:

L'oratge lent, un *bagaleu* que crida, el remoreig del Valira, que es va adormint silenciosament (...). Un gla cau de la roureda us trenca el curs de la simfonia de la

³⁸⁴ POJADA, Patrici. *Viure com a bons veïns: Identitats i solidaritats als Pirineus (segles XVI-XIX)*. Catarroja: Afers, 2017. pp. 243-245.

³⁸⁵ Tal com desenvolupa Òscar Jané, l'*afrontera* és una reformulació de la definició clàssica de frontera. Sovint les fronteres es defineixen des d'una perspectiva funcionalista (què separen o què provoquen), oblidant la pròpia naturalesa fronterera ni el que suposa pels seus habitants. Per aquest motiu, Jané proposa anomenar *afrontera* als no-llocs on la gent es veu obligada a viure de manera resilient. JANÉ, Òscar. “Resiliència a l'*afrontera*”. *L'afrontera. De la dominació a l'art de transgredir*. . JANÉ, Òscar; FORCADA, Eric (eds.). Catarroja: afers, 2011. pp. 23-44.

³⁸⁶ RAMON RESINA, Joan. “Exotisme familiar. Verdaguer a la frontera”. *L'afrontera: De la dominació a l'art de transgredir*. JANÉ, Òscar; FORCADA, Eric (eds.). Catarroja: afers, 2011. pp. 59-70. p. 64.

³⁸⁷ “Fragment del CANIGÓ. Parlament de l'Ermità de Mertixell”. *BSARB*, núm. 21, juny de 1931.

³⁸⁸ “El homenaje a Mossén Jacinto Verdaguer”, *La Vanguardia*, divendres 17 de juny de 1932, p. 14.

Naturalesa o millor hi afegeix l'especia que li faltava. Mentres tant us passa pel cervell tot un conte de fades³⁸⁹.

Com veurem a continuació no és desbaratat ubicar l'emigració andorrana dins una certa tradició republicana, d'esquerres, encara que moderada, fonamentalment en l'impuls democratitzador de la política andorrana patrimonial. Malgrat això, hi ha un irrenunciable pòsit conservador i tradicionalista en el si de l'andorranitat que ells també posseeixen, que s'expressa en el catolicisme i l'emmirallament en mites fundacionals.

La socialització i educació política a la Barcelona republicana feu, però, que el seu tradicionalisme contingent d'arrel andorrana fos impermeable a altres tradicionalismes, com el català per exemple, que a l'època ja s'havia modernitzat sota una nova dreta de tall autoritari i antiliberal. En qualsevol cas els tics tradicionalistes que podem trobar en el si de la cultura política dels andorrans emigrats són superficials, encara d'arrel vuitcentista i basats en el culte marià que esmentàvem abans o en la defensa de valors ètics com la família, l'honor, el valor de la paraula³⁹⁰.

Finalment, i amb relació al conservadorisme, cal ressaltar que tan important és el que es diu com el que no es diu per analitzar discursos i tradicions polítiques. La comunitat d'emigrants a Barcelona, moderadament esquerrana, en escasses ocasions va fer referència a l'únic episodi revolucionari, violent i subversiu que patí el principat al llarg de la seva història recent³⁹¹. Malgrat ser un episodi recordat tant per la seva gravetat com per la seva poca distància en el temps, la Revolució de 1880 s'esmenta en comptades ocasions, i sempre amb distància respecte dels orígens mítics de l'Andorra carolíngia, per exemple: no tenen la intenció de vincular l'ús de la violència amb l'andorranitat.

3.2.2 L'ideal a assolir: civilitat i democràcia

Amb una primera lectura de les publicacions dels andorrans emigrats, hom pot observar que hi ha certs *leitmotifs* que van apareixent recurrentment al llarg de les seves pàgines. El primer i més important —com acabem de veure sota diverses expressions— és Andorra. Si

³⁸⁹ BONELL PALLARÈS, Eduard. "Bellesees Andorranes: Santa Coloma", *BSARB*, núm. 7, abril de 1930, pp. 57-58.

³⁹⁰ MASEGOSA GAYO, Fabiola Sofía. *La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970*. (Tesi doctoral, Universitat de Lleida), 2017. <https://www.tdx.cat/handle/10803/668334#page=1>, p. 159.

³⁹¹ *Vid. supra.*, p. 44.

haguéssim d'escollir algunes paraules clau per tal de resumir els grans temes tractats, podríem dir que són cultura, Progrés, reforma i llibertat entre d'altres. Amb aquestes premisses —visió historicista de la nació, positivisme, reformisme—, podríem ubicar momentàniament els nostres protagonistes en certa tradició liberal i moderadament progressista, d'arrel catòlica.

Malgrat això, podríem acotar-ho encara més. Si recordem l'esbós socioeconòmic que vam traçar d'alguns dels membres del Casal Andorrà de Barcelona³⁹², veurem que els podríem ubicar de manera més o menys difusa entorn una classe mitjana, de petits propietaris i treballadors qualificats, adscrita a professions liberals com són l'advocacia i les finances, o bé el petit empresariat del sector tèxtil. Com bé sabem, tots ells eren o bé emigrants o bé fills d'emigrants provinents d'un territori de parla catalana, arribats a Barcelona al llarg dels primers anys del segle XX. Aquest perfil social respon a la perfecció al que Ucelay Da Cal assenyala com a responsables i protagonistes del procés de renovació republicana i nacionalista que visqué Barcelona al llarg dels anys vint, que madurarien entorn organitzacions com la Federació Democràtica Nacionalista, Estat Català o Acció Catalana. Els nostres protagonistes, sense ser “plenament obrers però conscients de ser treballadors oprimits”, o “Estevets”³⁹³, cercaven un signe d'identitat en la “la freda i gran Barcelona” que descrivíem a l'inici de l'epígraf, dominada o bé pel catalanisme burgès, o bé per un obrerisme radical i revolucionari³⁹⁴. Els casals, ateneus, sindicats i casinos serien el seu hàbitat natural i principal mitjà de socialització.

És enmig d'aquest panorama social barceloní que els nostres protagonistes van obrir-se camí políticament entorn de un republicanisme nacionalista, que situava la nació com a eix vertebrador d'un projecte socialment just. És evident, doncs, que mantenia relacions amb el republicanisme nacionalista català, però era prou genuí —tenint Andorra al centre del seu ideal i no Catalunya— per a poder-se diferenciar. Els elements de la cultura andorrana que acabem de veure a l'anterior apartat —fundació medieval de la nació, catolicisme,

³⁹²³⁹² *Vid. Supra.* Apartat 3.2.1.

³⁹³ Prenem l'expressió d'Ucelay, que alhora pren del setmanari editat per Manuel Carrasco i Formiguera. El “senyor Esteve”, figura popular que ridicultzava un prototip de nova burgesia catalana, ascendent i molt moralitzant, quedava reconfigurada com a “Estevet” amb tots aquells estrats propers a aquesta burgesia però un xic més lliures, fins i tot irresponsables, que es desmarcaven del projecte lligaire.

³⁹⁴ UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista...*, *op. cit.*, pp. 93-94.

autogovern i democràcia històrica— eren prou similars a certs elements de la cultura catalana per a poder sentir-se familiaritzats amb el republicanisme nacionalista, i tanmateix n’hi ha d’altres —mite de la independència andorrana, neutralitat respecte els països veïns, copríncipat— que tracen una línia divisòria amb el catalanisme. Un nou andorranisme naixia, republicà i modern, que caminava paral·lelament, però no conjuntament, al catalanisme.

Partint de l’adscripció socioeconòmica de l’emigració andorrana, veurem com ràpidament la seva cultura política pren molt més sentit i coherència. En primer lloc, podem veure com hi ha un seguit de mites, referents i imatges que ens situen sense dubte a la cultura popular republicana, d’arrel vuitcentista. En reiteradíssimes ocasions trobem que la democratització és un eix essencial del seu projecte polític. La demanda d’ampliació del cos electoral a tots els majors d’edat andorrans n’és una prova evident, i tanmateix trobem múltiples referències a la Declaració dels Drets de l’Home i el Ciutadà com un text sacralitzat. Sota el seu pseudònim habitual, Rafael Roca escrivia això refutant els adversaris a la reforma electoral andorrana:

Si amb el reconeixement dels drets individuals, o sigui els *drets del home* lluny d’haver-se assolit cap confusió en el món, encara s’ha assolit una major compenetració entre els homes. Els andorrans sense excepció, deuen, per dret de naturalesa disfrutar tots llurs drets, evitant-se aixís que els justos reclamants siguin objecte d’un injust menyspreu irracional³⁹⁵.

La cita, a més de situar els drets de l’home com a inalienables a la seva naturalesa, introdueix un altre concepte clau de la tradició il·lustrada i republicana: l’equiparació de l’obscurantisme i la irracionalitat -la manca de cultura- a una situació d’injustícia. Tanmateix, trobem una visió eminentment idealista de la Història, amb una fe il·lustrada en l’ideal de Progrés com a garantia de l’ascens de la humanitat a les seves fites de llibertat i felicitat. Enmig d’això, el científicisme o el darwinisme eren els mitjans metodològics que l’home hauria d’emprar per aconseguir els seus ideals. Així, Roca imaginava Sant Julià de Llòria com un futur centre d’investigació científica, modern i connectat amb la comunitat científica internacional com a “heliòpolis andorrana”³⁹⁶. Altre volta, Coll de Jou (Rafael Roca) ho sintetitza de la següent forma:

³⁹⁵ “Insistent”, *BSARB*, num. 6, març de 1930, p. 47.

³⁹⁶ “Bellestes Andorranes. St. Julia de Llòria”, *BSARB*, num. 13, octubre de 1930.

“La vida de l’home amb el seu principi i el seu fi, es com camí inacabable en el qual sino del caminant es seguir continuadament endavant sense deturarse jamai (...). La ciència, caminant, indagant, sempre els secrets del Cosmo Universal, segueix, avança constantment per l’ample camí del Progrés, sense parar-se ni tornar jamai al punt de marxa, salvant quants obstacles l’hi imposen el temps i la ignorància”³⁹⁷.

Quant a l’ideal d’evolució i Progrés, trobem que la cultura —entesa aquesta de manera poc concreta— era un element essencial per la realització tant política com vital dels homes. Com hem vist, gran part dels esforços de la comunitat andorrana resident a Barcelona es van centrar en l’educació dels seus socis a través de la cultura, amb la dinamització de conferències, la presència de biblioteques o de recitals de música i poesia. Per ells, igual que pels republicans en general, la cultura formava part indestriable de la naturalesa humana: “Conservant i enaltint la seva personalitat [la d’Andorra] tampoc no volem oblidar aquella guia que ens fa ser homes ço es la cultura, i en particular l’estudi i l’organització política i històrica de la nostra vall”³⁹⁸. A més, podem trobar nombroses reflexions entorn de la importància de l’educació i la cultura per a Andorra a diversos articles. A propòsit de la cultura com a mitjà de realització humana, en seguirem parlant més endavant.

Addicionalment, el que ens fa situar la cultura de l’emigració andorrana com a republicana, també és la possessió d’unes doctrines filosòfiques i polítiques molt inclusives. Sovint trobem un munt de referències filosòfiques i intel·lectuals aparentment inconnexes, formant un panteó republicà d’allò més eclèctic. Així, tot reproduint un article de la publicació republicana *La Humanitat*, se’ns citaven a Confuci, John Lubock, La marquesa de Sevigné, el cardenal Vicenç Gonzaga, el poeta llatí Terenci Maurus, Adrien de Volois, Sèneca, John Fiske...³⁹⁹ Per altra banda, també trobem una visió idealista de la societat que, amb alguns tocs materialistes, desencadena en una lectura poc concreta de les injustícies i el canvi social. Defugint de la categoria de classe social, els andorrans emigrats ens parlaven “d’andorrans de primera” i “andorrans de segona” a l’hora de referir-se a la situació del país en relació a les demandes polítiques⁴⁰⁰. Tanmateix, el *poble* com a subjecte polític també era habitual⁴⁰¹.

³⁹⁷ “Evolució”, *BSARB*, núm. 5, febrer de 1930, p. 35.

³⁹⁸ “Als nostres lectors” de la Junta del SARB. *BSARB*, núm. 1, octubre de 1929, p. 1.

³⁹⁹ “El millor amic, el llibre. Les biblioteques vistes pels gran homes.”, *Poble Andorrà*, núm. 15, maig de 1935.

⁴⁰⁰ “Esser un andorrà”, *BSARB*, núm. 7, abril de 1930.

⁴⁰¹ “Lo que representa el sufragi: El dret de votar dels ciutadans!”, *Poble Andorrà*, núm. 21, desembre de 1935.

L'interclassisme popular, definitori de la cultura republicana, també fa veure als andorrans emigrats el moviment obrer amb certa simpatia i paternalisme. Així, les vagues de la central hidroelèctrica de FHASA eren interpretades com una conseqüència a la falta de recursos i explotació per part de l'empresari, i quan s'aprovaren les primeres lleis en matèria laboral les van aplaudir com un avenç de la justícia i el Progrés⁴⁰². Tanmateix, la visió positiva de l'obrerisme sempre es feu des d'una distància asèptica, rebutjant la vaga per causar el caos i el desordre a Andorra⁴⁰³. I és que, recordem, els andorrans emigrats no deixaven de tenir una pàtina conservadora en la seva visió de la realitat. Per tant, els elements del republicanisme més radical —anticlericalisme, revolució violenta i sobtada, demonització de la monarquia/coprínceps— quedaven del tot difuminats al seu discurs.

Finalment, també trobem que les mateixes característiques de l'andorranitat que descrivíem línies amunt es complementen a la perfecció amb la concepció localista del republicanisme i la seva democràcia directa. La llarga tradició d'autogovern andorrà, partint des de la casa com a unitat política fins al Consell General a escala nacional, era vista per l'emigració andorrana com un fet transcendent que situava inequívocament a Andorra com un país democràtic.

Vista la part estrictament liberal i republicana de l'emigració andorrana, veiem ara com van integrar les idees de modernització d'arrel noucentista, de les quals també van formar part el republicanisme català dels anys vint. El primer que cal dir és que hi ha una evident influència del regeneracionisme finisecular sobre l'emigració andorrana. Paradoxalment i en paral·lel, el discurs científicista que hem vist es combinava amb una exaltació de la joventut com a principal subjecte polític per al canvi polític que necessitava Andorra. Calia combatre “el caciquisme i la vella política”⁴⁰⁴ a través del voluntarisme i l'espiritualitat de l'empenta vital que caracteritza la joventut. Enriqueta Duró ho il·lustrava així en l'article que probablement va motivar una primera mobilització política a Andorra per demanar canvis:

Nosaltres los desenganyats, los que ens veierem obligats a fugir del nostre país per falta de medis (...) contentem-nos tant sols en fer los-hi saber les nostres inquietuts, els nostres desitjos, les nostres ansies per tornà a la nostra terra (...) com fills absolts (...). Confiam

⁴⁰² “Andorra ofrena la primera llei social: Es posa al costat dels països més avançats”, *Poble Andorrà*, núm. 16, juny de 1935.

⁴⁰³ “El llac d'Engolasters”, *BSARB*, núm. 19, abril de 1931.

⁴⁰⁴ “A la joventut andorrana”, *El Poble Andorrà*, núm. 3, maig de 1934.

que ells a la fi [el jovent d'Andorra], sabran comprendrens, i junt amb nosaltres, empendran la tasca gens facil per cert de regenerar totalment la nostra volguda patria⁴⁰⁵.

La voluntat ferventment nacionalista de regenerar la pàtria andorrana venia també acompanyada d'una voluntat modernitzadora de creació d'una cultura cívica que permetés desenvolupar el país com a referent irradiant de tecnologia, ciència i educació arreu del món. La referència a Sant Julià com a “heliòpolis andorrana” que hem vist anteriorment, també ens ho confirma. La noció noucentista de cultura cívica és una constant l'emigració andorrana de Barcelona, on l'educació havia de servir per formar ciutadans que fossin disciplinats, patriòtics i útils per enaltir Andorra⁴⁰⁶.

Aquesta idea es materialitzà sota diverses accions i reflexions, com ara la voluntat de racionalitzar la llengua catalana —eren uns fervents defensors de Fabra i la normalització lingüística, vegis els cursos de llengua que oferien, el canvi de cognom de Martisella⁴⁰⁷ o la quantitat d'obres de Fabra que posseïa la seva biblioteca. També tenien el desig de normalitzar la toponímia d'Andorra⁴⁰⁸, però l'acció que més evidencia la voluntat de crear una cultura nacional és la coordinació del SARB en la creació del que acabaria esdevenint la futura Biblioteca Nacional d'Andorra amb col·laboració de l'APEC.

Malgrat que pugui semblar contradictori, l'emigració andorrana fusionà la seva visió romàntica i historicista de la nació, així com el vitalisme irracional finisecular com a motor de l'acció política, amb una voluntat de racionalització de la cultura andorrana, de crear una civilitat d'acord amb l'educació i el turisme com a motor econòmic.

El darrer dels elements que acosta l'emigració andorrana a la renovació del nacionalisme català dels anys vint és la projecció europea del projecte polític andorranista. Com a cultura filla del segle XX i la Primera Guerra Mundial, el nacionalisme català i andorrà albirà Europa com un espai polític propi on també projectava els seus anhels, desitjos i reivindicacions polítiques. Així, veiem com Eduard Bonell publicava un seguit d'articles anomenats “Andorra Comparada”, on l'autor comparava el principat pirinenc amb altres microestats

⁴⁰⁵ “No volguem imposar-nos”, *BSARB*, núm. 5, febrer de 1930.

⁴⁰⁶ “L'Ensenyança primària a Andorra”, *BSARB*, núm. 6, març de 1930.

⁴⁰⁷ Tal i com descriu Masegosa, el senyor Jacint decidí normalitzar lingüísticament el seu cognom, passant d'anomenar-se Martisella a dir-se Marticella.

⁴⁰⁸ “Filologia dels noms geogràfics Andorrans”, *BSARB*, núm. 6, març de 1930.

europèus que, segons ell, eren similars a Andorra. A tall d'exemple, de San Merino ens diu que “projecta característiques que voldríem per Andorra”, on hi ha “una república autèntica” “molt catòlics alhora que liberals”, i “els llibres de la seva constitució són bastant detallats, cosa que Andorra es l'anarquia més completa”⁴⁰⁹.

A banda d'això, també trobem que recurrentment una estratègia d'internacionalització de la causa andorrana a través de la Societat de Nacions. De la mateixa manera que el nacionalisme català⁴¹⁰, els andorrans cercaran en la configuració dels estats-nació de la postguerra europea i la doctrina wilsoniana del “principi de les nacionalitats” l'oportunitat de reivindicar la seva causa de democratització davant l'immobilisme i les intrusions foranes d'espanyols o francesos⁴¹¹. De la mateixa manera, l'europèisme andorrà també es manifesta a voltes per una admiració per la cultura francesa —no sempre pels seus governants.

3.2.3 La deriva radical

En termes generals la cultura política dels emigrants andorrans ja l'hem descrita amb una major o menor profunditat en el títol anterior. Malgrat això, cal que ara prenem atenció a una petita evolució d'aquesta, que es donà a causa del progressiu clima de radicalització política que es visqué tant a Catalunya com a Andorra a mitjans dels anys trenta. Amb la presa de la Casa de la Vall el 5 d'abril de 1933 o els fets d'octubre de 1934 a Catalunya es desfermà un període de radicalització política i conflictivitat social que anà *in crescendo* fins a l'esclat de la Guerra Civil Espanyola.

La radicalització política catalana dels anys trenta oscil·la entorn la dinàmica feixisme-antifeixisme que inundà la política catalana afectà relativament poc a la cultura política andorrana, dels emigrants o nacionals. L'única referència trobada per part dels andorrans a aquesta dinàmica és una crítica superficial al militarisme i l'autoritarisme mussolinià, així com l'anunci de la cessió al POUM de la seu del Casal Andorrà un cop començada la guerra per tal de fer front al feixisme⁴¹².

⁴⁰⁹ “Andorra comparada: La república de Sant Marino”, *La Nova Andorra*, núm. 6, gener de 1933.

⁴¹⁰ BARAS, Montserrat. *Acció catalana...*, *op. cit.*, p. 377.

⁴¹¹ “La societat de nacions i Andorra”, *BSARB*, núm. 10, juliol de 1930.

⁴¹² “Del Nostre Casal davant el feixisme” i “Tres gestes”, *El Poble Andorrà*, núm. 3, juliol de 1936.

Hi ha una escissió andorrana vers postulats radicals republicans. Tal com hem vist anteriorment, l'escissió del Casal Andorrà de Barcelona, l'Agrupació d'Andorrans Emigrats, havia pivotat ideològicament cap a postulats més radicals encara dins el mateix republicanisme que havia portat propugnant des de la segona meitat dels anys vint.

Seguint els mateixos preceptes i ideals de democràcia, civilitat i nacionalisme, Rafael Roca i Eduard Bonell entre d'altres van acabar rebutjant alguns dels elements més moderats del seu ideari d'origen andorrà com podien ser, en aquest context, el catolicisme, una visió moderada i gradual del canvi social, o bé del respecte i autoritat dels copríneps. A banda d'això, el seu vocabulari polític perdré la contenció i mesura que els caracteritzava durant la seva etapa al SARB per adoptar una certa agressivitat i acidesa política combinada amb una forta presència de la caricatura vers, especialment, el copríncep bisbe. Així, la capçalera d'*Acció Andorrana* estava presidida pels següents aforismes: “La sobirania resideix en el poble, és una i indivisible, imprescindible i inalienable. La resistència a l'opressió es la conseqüència dels altres drets de l'home. La nova Constitució Andorrana no ha d'ésser una Constitució sortida d'un Seminari”. Tanmateix, en relació a la sentència del Tribunal de Corts de destitució de la sindicatura de Roc Pallarès (independentista), s'afirmava el següent:

Un Bisbe bufat pel vent de l'Història i que en plena època 1933 encara es fa l'il·lusió d'ésser Cap d'Estat i s'irrogue el doble títol de <príncep sobirà> ¿Sobirà de què? Es que aquest príncep ha descobert alguna nova sobirania superior a la sobirania del poble? (...) Andorra ha tingut la dissort d'haver de suportar el tutelatge i la duresa d'uns Co-senyors, mereixia al menys que aquests prínceps es fessin càrrec ela misera situació del poble andorrà⁴¹³.

Com es pot veure hi ha un fervorós anticlericalisme subjacent a aquestes línies, a més d'una visió de la democràcia i el canvi social explícitament revolucionària. Aquestes tendències, també acompanyades per una simpatia vers el republicanisme espanyol⁴¹⁴, ens situen la cultura d'aquesta escissió del Casal Andorrà cap a una tradició republicana més universalista. Els elements pròpiament andorrans desapareixen amb l'adscripció d'aquesta escissió al republicanisme més esquerrà que podríem trobar, per exemple, a les files del nacionalisme més radical dins Esquerra Republicana de Catalunya. És precisament en aquest cas —i no en

⁴¹³ “Una revifalla del feudalisme a Andorra”, *Acció Andorrana*, núm. 2, agost de 1933.

⁴¹⁴ “Un govern exemplar”, *El Andorrà*, núm. 3, febrer de 1935.

cap altre— que les paraules d'Antoni Morell d'un grup polític que “fotocopia mentalment” les tendències polítiques foranes per aplicar-les al principat tindrien més sentit.

Recapitulant, podem dir que en termes generals existí una cultura política republicana, andorranista i moderna entre la gran majoria de l'emigració andorrana resident a Barcelona. La necessitat d'una adscripció política i d'identitat per una banda, i la forta presència d'Andorra al seu imaginari col·lectiu per l'altra, va fer que sintetitzessin l'ambient barceloní de l'època capitalitzat pel nou republicanisme catalanista. El fruit final fou una visió del món regida per valors com la llibertat, la democràcia, el progrés, la cultura, però també per la tradició, el catolicisme i la neutralitat. Encara que eclèctica i a voltes contradictòria, la cultura política dels andorrans emigrats va aconseguir fusionar la idiosincràsia andorrana amb alguns elements de la cultura popular republicana del vuit-cents i la seva renovació nacionalista dels anys vint. De forma secundària i degut al procés de radicalització política general dels anys trenta, hi hagué una deriva de la dita cultura andorranista cap a posicions d'un nacionalisme més radical i proper al panorama polític català que no pas a l'andorrà.

4 Conclusions

A tall de conclusió voldríem resumir breument els principals elements que hem desenvolupat al treball, així com els assumptes pendents que han quedat i la potencialitat que obre la via culturalista a la historiografia andorrana.

En primer lloc hem intentat situar-nos a un espai —Europa— i un temps —finals del segle XIX-primer terç del segle XX— determinat. Hem cregut essencial que tot l'estudi pivotés constantment entorn unes coordenades europees per la riquesa explicativa que ens dona una visió internacional del fenomen. Per aquest motiu hem introduït tan àmpliament el context català, espanyol i europeu, per poder comprendre amb més facilitat les dinàmiques que succeeixen a Andorra. Amb això volíem trencar amb la dinàmica excepcionalista que ha imperat tradicionalment en la visió d'Andorra respecte al món; la visió d'una Andorra aïllada, tancada en si mateixa com a única responsable dels seus canvis i conseqüències només fa que reduir les explicacions davant una munió de fenòmens plurals i complexos com són la política, la cultura i el canvi social. Altres treballs sobre Andorra que hem esmentat ja han començat a introduir una visió internacional de la història d'Andorra, fet que ens ha inspirat a seguir la via explicativa internacional. Celebrem, doncs, la bona salut analítica de la historiografia andorrana en aquest sentit.

En segon lloc hem cregut necessari fer el mateix que al primer apartat però des de l'altra banda del telescopi. La necessitat de descriure les particularitats d'Andorra i les seves característiques jurídiques, polítiques, econòmiques i socials era imperiosa perquè tant el lector com el mateix autor —un català completament neòfit pel que fa a temes andorrans— poguessin entendre bé el desenvolupament tant de la política general andorrana com la de la comunitat d'emigrants andorrans. Ha sigut gràcies a la primera aproximació europea i l'explicació de l'edifici institucional andorrà i història recent als fets que ens hem pogut apropar a la política general andorrana dels anys trenta.

Podem afirmar, doncs, que malgrat tots els particularismes Andorra segueix el transcurs polític general d'Europa, començant amb un primer indicatiu de racionalització de la vida política i jurídica amb el Manual Digest, i les onades reformistes i revolucionàries del vuitcents, el 1868 i el 1880. Al canvi de segle la Primera Guerra Mundial també va impactar sobre Andorra, encara que fos col·lateralment, amb uns primers indicis de voluntat

modernitzant del país per part de les seves autoritats. Tanmateix, també podríem traçar certes similituds entre la reforma electoral de 1933 i l'adveniment de la República espanyola el 1931, així com la demanda de redacció d'una constitució andorrana amb l'aprovació de l'Estatut de Núria.

Pel que fa a la política general del Principat, simplement dir que hem recollit el consens historiogràfic que hi ha entorn de la caracterització del Consell General de l'època com a caciquista, amb una visió de la política patrimonial i sense una adscripció ideològica clara. El procés de rebel·lia de la Sindicatura de Roc Pallarès, respondria més a una estratègia *gattopardista*, de fugida endavant per tal de perpetuar-se al poder a causa de l'inevitable canvi democratitzador. El moviment popular andorrà, anomenat a l'època com a "jovent andorrà", fou el principal protagonista de l'època, ja que liderà la reforma política d'Andorra. En aquest sentit trobem que si bé "l'alta política" andorrana, institucional i diplomàtica, ha sigut profusament estudiada i tractada, creiem que encara hi ha tot un camp analític per recórrer entorn del moviment reformista del jovent andorrà. L'adscripció socioeconòmica dels seus membres, els mitjans a través dels quals es polititzen o les influències que van rebre són encara incògnites per resoldre.

Amb referència a això últim també creiem que hi ha un immens buit historiogràfic entorn del paper de l'emigració andorrana en la política interna del principat. Malgrat que aquí hàgim pogut dilucidar quina era la seva visió de la política i, en definitiva, l'existència, encara queda per resoldre *de quina forma* va impactar el seu discurs sobre el panorama polític andorrà. Tenim certs indicis que ens fan pensar que l'emigració andorrana fou el demiürg nacionalista encarregat de vertebrar el país en certa forma. A tall d'exemple, l'actual bandera nacional d'Andorra és exactament el mateix disseny regalat pel SARB al poble d'Andorra a principis dels anys trenta, moment en què no hi havia una versió oficial de la bandera nacional i es discutia la forma i contingut del seu escut. Tanmateix, fou arran dels primers articles del BSARB que a Andorra es van començar a viure les primeres mobilitzacions polítiques entorn la reforma electoral. Tot això, però, com diem, només són indicis i suposicions.

Cal un estudi exhaustiu i holístic de l'emigració andorrana i el seu paper intel·lectual i nacionalitzant en el transcurs de l'Andorra del període d'entreguerres. Creiem del tot necessari seguir explorant la via culturalista dins la historiografia andorrana per tal de poder

dilucidar el paper de tots aquells andorrans i andorranes que, lluny de casa seva, van contribuir a la democratització i modernització d'Andorra, projectant-la en el temps fins al país pròsper i consolidat que és avui. Esperem, també, poder continuar estirant el fil d'una de les etapes més convulses i apassionants de la història d'Andorra.

5 Bibliografia

Premsa

Acció Andorrana

Andorra Agrícola

Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana

Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona (BSARB)

Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya

El Andorrà

El Diluvio

El Poble Andorrà

Il·lustració Catalana

La Nova Andorra

La Vanguardia

Les Valls d'Andorra

Poble Andorrà

Bibliografia principal

ARMENGOL, Lúdia; MAS, Manuel; et. al. *El Consell General (1682-1979)*. Andorra la Vella:

M. I. Consell General, 1980.

BARÓ, Ladislau. “L’Andorra de la primera meitat del segle XX”. *Història d’Andorra: de la prehistòria a l’edat contemporània*. Ernest Beleguer. Barcelona: Edicions 62, 2005.

BASTIDA, Roser. *Cent anys d’ensenyament a Andorra*. Andorra la Vella: Grafinter, 1987.

BATLLORI, Miquel. “La crisis política de Andorra en 1932-1933 y su repercusión en las diócesis catalanas”. *Hispania Sacra*. 1, 1980. pp. 31-57.

CABRERA ACOSTA, Miguel Ángel. “La investigación histórica y el concepto de cultura política”. *Culturas políticas: teoría e historia*. Manuel Pérez Ledesma i María Sierra. Saragossa: Institución “Fernando el Católico” (CSIC), 2010., pp. 19-85.

CAMPIONE, Daniele. *Algunos términos utilizados por Gramsci*. Biblioteca Virtual

OMEGALFA, 2014.

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ah>

[UKEwi5w4enwYjyAhWywuYKHZfHCqcQFjAAegQIBRAD&url=https%3A%2F](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ah)

[%2Fomegalfa.es%2Fdownloadfile.php%3Ffile%3Dlibros%2Falgunos-terminos-](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ah)

[utilizados-por-gramsci.pdf&usg=AOvVaw0LULIMYaxv4y3Aq1BKrCra](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ah) Accedit el

29/7/2021.

CASAL, Narcís. “Idees polítiques en les «màximes» d’Antoni Fiter i Rossell”. *Quadern*

d’Estudis Andorrans. 5, 1990. pp. 49-92.

CASASSAS I YMBERT, Jordi. *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1999.

CEDRÁN MARTÍN, Èric. *Democràcia i Revolució, dos conceptes en la historiografia andorrana* UB, 2014.

DOSSE, François. *La marcha de las ideas: Historia de los intelectuales, historia intelectual*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007.

DUARTE, Àngel. *El republicanisme català a la fi del segle XIX*. Vic: Eumo Editorial, 1987.

———. *Història del republicanisme a Catalunya*. Lleida: Pagès editors i Eumo Editorial, 2004.

DURAN, Lluís. *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. València: Afers, 1997.

FUENTES, Maximiliano; ARCHILÉS, Ferran. (eds.) *Ideas comprometidas: los intelectuales y la política*. Madrid: Akal, 2018.

GIRAL QUINTANA, Eugeni. (1989). *La radiodifusión en Andorra. Política, economía y espacio comunicacional en un país dependiente*. Universitat de Barcelona, Departament de Política Econòmica i Estructura Econòmica Mundial. Barcelona. Recuperat de <https://www.tesisenred.net/handle/10803/22682#page=1>. Accedit el 14 Mar 2021.

GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. *La Cruïlla Andorrana de 1933: La Revolució de la modernitat*. Sant Julià de Lòria: Cossetània Edicions & Fundació Julià Reig, 2009.

——— “Un personatge polèmic: Andreu Massó i López en la cruïlla andorrana dels trenta. Ensenyament i política”. *Papers de Recerca Històrica*, 4, 2004, pp. 47-62.

JANÉ, Òscar; FORCADA, Eric (eds). *L'afrontera. De la dominació a l'art de transgredir*. Catarroja: Afers, 2011.

LANG-VALCHS, Gerhard. *Andorra entre las guerras*. Madrid: Círculo Rojo editorial, 2018.

——— “Friedrich Weilenmann i el correu d'Andorra”. *Papers de recerca històrica*. 5, 2008. pp. 108-123.

——— “Friedrich Weilenmann, ¿Un agente de los alemanes? *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, [en línia], 2016, Núm. 9, p. 241-247.

LLUELLES, Maria Jesús. “Andreu Masó i López protagonista de les relacions institucionals andorranes durant la Segon República Espanyola”, *Quaderns d'Estudis Andorrans*, 7, 1996, pp. 49-79.

——— *El segle xx: La Modernització d'Andorra*. Lleida: Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra, 2004.

MARQUÈS I OSTE, Nèmesi. “El Manual Digest i la teoria de la raó d'Estat”. *Quadern d'Estudis Andorrans*, vol. 3, 1978, pp. 75-83.

MARTÍ MÀRMOL, Josep Lluís. “El republicanisme”. *Síntesi*. 3, 2002. pp. 1-42.

MARTÍN RODRÍGUEZ, Manuel. “El Enclau De Sant Jordi: Una Colonia Georgista En Andorra (1916-1938)”. *Ciudad Y Territorio Estudios Territoriales (CyTET)*, Vol. 49, n.º 194, Dec. 2017, pp. 763-78, <https://recyt.fecyt.es/index.php/CyTET/article/view/76594>.

MARTICELLA POBLA, Jacint. *En terres d'Andorra*. Ed. Fabiola Sofía Masegosa Gayo.

Encamp: anem editors, 2019.

MAS, Manel. “Mitjans i vies de comunicació a Andorra al principi del segle XX”, *Quaderns*

d'Estudis Andorrans, 4, 1979.

MASEGOSA GAYO, Fabiola Sofía. *La vida teatral a Andorra de 1900 a 1970*. (Tesi doctoral,

Universitat de Lleida), 2017. <https://www.tdx.cat/handle/10803/668334#page=1>

MOLES, Pere. *Andorra tresors gràfics: Un passeig per l'inici de la publicitat a Andorra*.

Andorra la Vella: 2+1 editors, 2012.

MORELL, Antoni. *52 dies d'ocupació? agost-octubre 1933 a Andorra*. Lleida: Pagès editors,

2008.

——— “Una revolució andorrana: 1933”. *Quadern d'Estudis Andorrans*. 2, 1977. pp. 65-81.

PONT SORRIBES, Carles, GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *Història de la premsa andorrana*

1917-2005. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2009.

PUJADES, Xavier; SANTACANA, Carles. “Esport i ciutadania: Notes sobre el discurs esportiu

a Catalunya en un període de canvi (1930-1931). *Revista d'Etnologia de Catalunya*,

1, 1992.

——— *Història il·lustrada de l'esport a Catalunya*. Columna i Diputació de Barcelona,

Barcelona, 1994.

ROURA I ROGER, Joaquim. “Dades per a l'estudi de l'obra de Josep Alemany i Borràs”.

Blanda: Publicació de l'Arxiu Municipal de Blanes, no. 3, 2000,

<https://www.blanes.cat/oiapdocs.nsf/14fbe7c612d4ef45c12579b1003dd6db/e63b66>

c775b2a631c12569d00044e1ab/\$FILE/BLANDA%2003.pdf. Accedit 10 agost 2021.

SANTACANA, Carles. “Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània”. *Catalan Historical Review.*, 7, 2014.

SAZ, Ismael; ARCHILÉS, Ferran (eds). *Estudios sobre nacionalismo y nación en la España contemporánea*. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza, 2011.

SIRINELLI, Jean François, *Génération intellectuelle: Khagneux et normaliens dans l'entre-deux-guerres*. París: Fayard, 1988.

SORIANO, Amparo. *Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*. Andorra la Vella: Consell General, Principat d'Andorra, 2006.

UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista: imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: Edicions de la Magrana 1982.

VIROLI, Maurizio. “Els ideals del republicanisme: república, llibertat, virtut i patriotisme”. *Idees: Revista de temes contemporanis*, 19, 2003. pp. 91-97. Accedit 11 abril 2021.

Bibliografia secundària

ALCALDE, Ángel. “la tesis de la brutalización (George L. Mosse) y sus críticos: un debate historiográfico”. *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 15 (2016).

BALFOUR, Sebastian. *Abrazo mortal. De la guerra colonial a la guerra civil en España y Marruecos (1909-1939)*, Barcelona: Península, 2002.

CASASSAS I YMBERT, Jordi. *Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la UB, 2005.

CHEVALLIER, Gabriel. *El miedo*. Madrid: Acantilado, 2009.

DI LAMPEDUSA, Giuseppe Tomasi. *El Gatopardo*. Barcelona: Editorial Argos, 1958.

FONT MASDEU, Pau. “La Unión Patriótica de Barcelona: Organització i cultures polítiques (1924-1930).” Treball Final de Màster. Universitat de Girona, 2020.

FUENTES CODERA, Maximiliano. *El campo de fuerzas europeo en Cataluña: Eugeni d'Ors en los primeros años de la Gran Guerra*. Lleida: Pagès Editors, 2009.

——— *España en la Primera Guerra Mundial: una movilización cultural*. Akal: Madrid, 2014.

——— “Germanófilos y neutralistas: proyectos tradicionalistas y regeneracionistas para España (1914-1918)”. *Revista Ayer*, 91 (3), 2013.

——— “La Gran Guerra. L’aliadofilia Catalana i l’europeisme d’Eugeni d’Ors”. Plecs d’història Local, Núm. 154, 1, p. 2-4, <https://raco.cat/index.php/Plecs/article/view/283750>.

GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *La España de Primo de Rivera*. Madrid: Alianza Editorial, 2005.

HOBBSAWM, Eric. *Historia del siglo xx: 1914-1991*. Barcelona: Crítica, 1995.

——— *La Era del imperio, 1875-1914*. Barcelona: Crítica, 1998.

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich. *El manifest Comunista*. PSAN, 1998, *Tot Història*, https://tothistoria.cat/wp-content/uploads/2018/06/manifest_comunista.pdf Accedit el 28/7/2021.

QUIROGA FERNÁNDEZ DE SOTO, Alejandro. *Haciendo españoles: La nacionalización de las masas en la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*. Madrid: Marcial Pons, 2008.

ROIG ROSSICH, Josep Maria. «La liquidació de la Mancomunitat» *Revista de Catalunya*, número extraordinari, 2014/1, pp. 293-304.

ROMA, Francesc. *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens fins a 1936*. Oikos-Tau, Vilassar de Mar, 1996.

ROMERO SALVADÓ, FRANCISCO J., Francisco; SMITH, Angel. (eds.). *La agonía del liberalismo español: de la revolución a la dictadura (1913-1923)*. Granada: Comares, 2014.

TERMES, Josep. “De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil: 1868-1939”. *Història de Catalunya. Vol. VI*. Editat per Pierre Vilar. Barcelona: Edicions 62, 1989.

WELLS, H. G. *The war that will end war*. Londres: Frank & Cecil Plamer. Red Lion Court., 1914.